

JEAN - JACQUES ROUSSEAU

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Türkçesi
AlpagutERENULUĞ

İÇİNDEKİLER

J. -J. Rousseau.....	7
Toplum Sözleşmesi.....	25

BİRİNCİ KİTAP

I. Bölüm : Bu Birinci Kitabın Konusu.....	29
II. Bölüm: İlk Toplamlar.....	31
III. Bölüm : Güçlünün Haklılığı.....	35
IV. Bölüm: Kölelik.....	37
V. Bölüm : Hep Bir İlk Sözleşmeye Dönme Gereği. . . .	43
VI. Bölüm : Toplumsal Antlaşma.....	45
VII. Bölüm : Egemen Varlık.....	49
VIII. Bölüm : Yurttaşlık Durumu.....	52
IX. Bölüm : Mülk İyeliği.....	54

İKİNCİ KİTAP

I. Bölüm : Egemenlik Devredilemez.....	59
II. Bölüm : Egemenlik Bölünemez.....	61
III. Bölüm : Genel İstenç Yanılırsa.....	64
IV. Bölüm : Egemen Erkin Sınırlan.....	66
V. Bölüm : Ölüm Dirim Hakkı.....	71
VI. Bölüm : Yasa.....	74
VII. Bölüm : Yasa Koyucu.....	78
VIII. Bölüm : Halk.....	83
IX. Bölüm: Süreği.....	86
X. Bölüm : Süreği.....	89
XI. Bölüm : Çeşitli Yasama Dizgeleri.....	93
XII. Bölüm : Yasa Çeşitleri.....	96

ÜÇÜNCÜ KİTAP

I. Bölüm : Genel Anlamında Hükümet.....	99
II. Bölüm : Çeşitli Hükümet Biçimlerinin Ana İlkesi.....	106
Iu. Bölüm : Hükümet Çeşitleri.....	110
İv. Bölüm : Demokrasi.....	112
V. Bölüm : Aristokrasi.....	115
VI. Bölüm : Monarşi.....	118
VII. Bölüm : Karma Yönetimler.....	125
VIII. Bölüm : Her Yönetim Her Ülkeye Elverişli Değildir.....	127
IX. Bölüm : İyi Bir Yönetimin Göstergeleri.....	133
X. Bölüm : Hükümetin Kötüye Kullanılması ve Bozulma Eğilimi.....	136
XI. Bölüm : Siyasal Oyrunun Ölümü.....	140
XII. Bölüm : Egemen Yetke Nasıl Ömürlü Olur?.....	142
XIII. Bölüm : Süreği.....	144
XIV. Bölüm : Süreği.....	147
XV. Bölüm : Milletvekilleri ya da Temsilciler.....	149
XVI. Bölüm : Hükümetin Kurulması Kesinlikle Bir Sözleşme Değildir.....	154
XVII. Bölüm : Hükümetin Kurulması.....	156
XVIII. Bölüm : Hükümet Zorla Ele Geçirilmesini Önlemenin Yolu.....	158

DÖRDÜNCÜ KİTAP

I. Bölüm : Genel İstenç Yok Edilemez.....	163
II. Bölüm : Oylar.....	164
III. Bölüm : Seçimler.....	168
IV. Bölüm : Roma'daki Comitia'lar.....	171
V. Bölüm : Tribun'luk.....	185
VI. Bölüm : Diktatörlük.....	188
VII. Bölüm : Censor'luk.....	192
VIII. Bölüm : Toplum Dini.....	195
K. Bölüm : Sonuç.....	208

JEAN-JACQUES ROUSSEAU

"Bir boyunduruk tehlikesi sezmeye göreyim, tehlike ister zorunluluklardaı isterse insanlardan kaynaklanıyor olsun, asi kesilirim, daha çok da hırçmlaşıırım."

Rousseau'yu tanıtmak söz konusu olduğunda onun bu tümcesi kesinkes kullanılır. Çünkü yaşam biçimine de, yapıtlarının konusuna da pek uygundur. Fakat Rousseau'yu tanımlamaya, onu anlamaya, hele tutsaklığa karşı neden bu denli duyarlı olduğunu açıklamaya gelince, bu sözler yalnızca *aldatıcı* olabilir.

Rousseau, kendini önce çağdaşlarına, onlardan umudunu kesince de gelecek kuşaklara *kabul ettirme* isteğiyle yanıp kavru-larak özyaşamöyküsel yapıtlar verdi. Bu öyküler birtakım tarih kaymaları dışında *doğru* sayılır. Ama *dürüst*, asla... Dürüst olmalarını beklemek zaten saflık olurdu, çünkü bu büyük düşünür, bu parlak öke, oluşumunda yer alan etkenlerden ötürü kendisini doğru tanıyacak ve doğru tanımlayacak durumda değildi.

Ama o da, tüm yazarlar gibi, tüm yapıtlarında zaten vardır. *Toplum Sözleşmesi* benzeri, kendisiyle hiç ilgisi yokmuş gibi görünen yapıtlarında, kendisini anlatmaya çalıştığı yapıtlarında olduğundan -daha çok diyemeyecek olsak bile- daha dürüstçe vardır. Rousseau'nun iç dünyasının anahtarı asıl bu tür yapıtlarındadır demek, yanlış olmaz. Kaleme aldığı özyaşamöyküleri, büyük ölçüde, çevresini kuşattığına inandığı sevgisizlik denizinde su üstünde kalabilmek ve kendini insanlara kabul ettirmek için yapmak zorunda olduğunu sandığı, açması, hüznün verici ve boşuna çırpınışlardır. Açması ve hüznün vericidirler çünkü özellikle *Yeni Héloïse* ve *Emile* ile binlerce hayran edindiğini bildiği halde bu sevgiye inanmamıştır hiçbir zaman; boşunadır, çünkü "kendimi anlatayım" derken ayırdında olmadan kendini gizler; tüm yaşamı boyunca yaptığı gibi tıpkı, kendini yadsır..

Emile gibi, *Toplum Sözleşmesi* gibi, *Uygarlığın Kötülükleri* gibi yapıtları ise, bir beyin ürünü olarak ele alınıp irdelenmiştir hep. İnsanlara *yüreğiyle* yaklaşmayı beceremeyen Rousseau, onlara beyniyle meydan okumayı yeğlediği için, insanlar onun beynini didiklerler. Özyaşamöyküleri de, yüreğinin değil, beyninin ürünleridir; kendini tanımlayışları dürüst olmadığı için bu öykülerin yazınsal yanları irdelenir ister istemez. Zaten davranışları, özyaşamöykülerinde "bu benim" diye çizdiği resme hiç uymaz. Edimleri, *İtiraf*ların başında kendisi için kullandığı "iyi, cömert, soylu" nitellerine çoğu zaman ters düşer. Hizmetçi Thérèse ile uzun yıllar süren birlikteliğinden olma beş çocuğunu yetimhaneye terk etmesi, belki bu uymazlığın en uç, örneğidir, ama tek örneği değildir.

Kısacası, bir kitabın girişinde ayrılan yere sığmayacak denli geniş ve yeterlilik, uzmanlık isteyen Rousseau çözümlemesini bir yana bırakıp acılı yaşamının somut olgularını ve kilometre taşlarını anımsatmakla yetinmek zorundayız.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Çocukluk ve çıraklık (1712-1728)

Jean-Jacques Rousseau, 28 Haziran 1712'de, Cenevre'de Protestan bir anne-babanın (Susanne Bernard ile Isaac Rousseau çiftinin) çocuğu olarak dünyaya geldi. Çiftin bir erkek çocukları daha vardı. Anne Suzanne, dokuz gün sonra, 7 Temmuz'da öldü. 1722'ye değin babasıyla kaldı küçük Rousseau. Isaac Rousseau sağı solu belli olmayan, garip bir adamdı ve küçük oğluna gereken eğitimi verecek durumda değildi. Jean-Jacques, içinde bulunduğu kötü ortamdan ancak düşsel bir dünya yaratıp o dünyaya sığınarak kaçabiliyordu. Bu düşsel dünyayı kurmasına, en çok eline geçirdiği romanlar ve Plutarkhos'un yapıtları yardımcı oluyordu. Isaac Rousseau, bir kavgaya karıştığı için 1722'de sınırdışı edilince on yaşındaki küçük Rousseau, kardeş çocuğu olduğu Abraham Bernard'la birlikte Bossey'de Rahip Lambercier'nin koruması altına verildi. En küçük bir baskıya gelemeyen Rousseau'yı 1724'te teyzelerinden biri yanına aldı. Bu arada, kısa bir süre bitki aşılama işinde çırak olarak çalıştıysa da kovuldu; 1725'te gravürcü Ducommon'un işliğine çırak girdi. İşin ağırlığına dayanamadı. Kendi anlatımıyla *"1728'de (14 Mart), bir pazar akşamı, gezinti dönüşü kentin kapılarını kapanmış bulunca Fransa'ya doğru serüven yolculuğuna çıktı "*.

Avare yıllar (1728-1732)

Bir ara yanında barındığı Katolik bir rahip onu çok etkiledi. Katolik olmayı düşlemeye başladı. Rahip, Rousseau'yu, kısa zaman önce Katolikliği seçmiş olan Mme de Warens'le tanıştırdı. Bu genç kadının Rousseau üzerindeki etkisi yazgısaldır. Torino'da Katolikliği kabul eden Rousseau için serüven dolu bir yaşam başladı. Önce Mme de Vercellis'in daha sonra Kont Go-

uvon'un yanında uşaklık etti. Çeşitli işlerde çalıştı ve bu süre içinde özellikle müziğe merak sardı. Fribourg'da ve Lausanne'da dolaştıktan ve Neuchatel'de bir süre kaldıktan sonra Berne'e oradan da Fransa'ya geçti ve sonunda Paris'e ulaştı, Chambery'de yeniden Mme de Warens'in yanına döndü. (1732)

Kendini yetiştiriyor (1732-1741)

Önce Chambery'de daha sonra Charmettes kasabasında Mme de Warens ile kendisi için unutulmaz ve verimli yıllar geçirdi. Durmaksızın okuyor, müzik derslerini izliyor, doğayla haşır neşir olabiliyor, duyarlılığını ve kafasını alabildiğine geliştiriyordu. Ne var ki, Mme de Warens, Rousseau'dan usanmıştı. Charmettes'den ayrılması gerekiyordu (J740). Lyon'da M. de Mably'nin evinde bir süre özel öğretmenlik yaptıktan sonra şansını başkentte denemek üzere Paris'e geçti (1741).

Paris sosyetesinde (1741-1749)

Fransız Bilimler Akademisi'ne "Müzik için yeni imlerle ilgili tasarımlar"ı (*Projet concernant de nouveaux signes pour la musique*) sunduysa da bu yeni notalama yöntemi ilgi görmedi.

1743'te Fransa Büyükelçisi M. de Montaigu'nün yazmanı olarak onunla birlikte Venedik'e gitti. Ne var ki, siyasetle tanışmasını sağlayan bu ilişki de uzun sürmedi; M. de Montaigu'yle bozuşup 1744'te Paris'e döndü. Bir opera için Voltaire'le çalıştı. 1743, 1744 yıllarında Diderot ile dostluk ve bu arada hizmetçilik yapan Thérèse Levasseur ile ilişki kurdu. Rousseau, daha sonra bu ilişkiden olma beş çocuğunu yetimhaneye bırakacaktı. 1746'da yazar Mme Dupin'in yazmanı olarak kadınlarla ilgili bir kitap üzerinde çalıştı. Paris sosyetesini, kapılarını Ro-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

usseau'ya açmıştı artık; o dönemde soylu ya da tanınmış kişilerin, -yazın dahil- sanat ve bilim konuşup tartışmak için toplantılar düzenledikleri *salonlarda*, hazır bulunuyordu *E < clopedie* (Ansiklopedi)¹ çalışmalarına katılmaya başladı. Müzikle ilgili maddelere katkıda bulunuyordu. Ama hizmet i Le" vasseur ile ilişkisinin duyulması, ayrıca iyi bir konuşmacı oT mayışı yüzünden sosyetenin kapıları yüzüne kapanmaya başladı. Beş çocuğunu yetimhaneye bırakmasında, marazlı ruhsal yapısı yanında kendini sosyeteye dayatma tutkusu da etkili olmuştur, denebilir.

Kurulu düzene karşı (1749-1762)

Salonların kapıları yüzüne kapanıyordu ama Rousseau ne idüğü belirsiz bir serseri değildi artık. Tanınmış biri olmamn, belli çevrelerde bulunmanın tadını almış, büyüüne kapılmış, kendini kanıtlama tutkusu, artık söndürülemeyecek bir yangına dönüşmüştü. Yaşamının bundan sonraki bölümünde ökelığı (dehası), bu tutkunun sınırsız, koşulsuz hizmetinde olacaktı.

1 "L'Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des Arts et Métiers, par une société des gens de lettres" ("Bir yazıncı topluluğunca hazırlanan Ansiklopedi ya da Sanat ve Zanaatlar üzerine açıklamalı sözlük"), başlangıçta, deneysel bilimlere gittikçe artan ilgiden para kazanmayı amaçlayan bir kitapçılık girişimiydi ve son buluşların ışığında okuyucuya insan bilgisinin varmış olduğu düzeyi sergilemeyi amaçlıyordu. Yönetimi Diderot'nun üstlenmesinden sonraya çalışmalar, insan düşüncesini önyargılardan arındırıp aydınlatmayı amaçlayan bir yapıt ortaya çıkarmaya yöneldi. 1752'de ve 1759'da yayım iki kez durdurulan *Ansiklopedi*, 1772'de son biçimini alarak tamamlandı. *Ansiklopedi*, birtakım zayıf yanları olduğu tartışma götürmezse de, tüm yüzyılın tanık olduğu dev bir çabanın simgesidir ve bilimsel gelişmeleri halk diliyle anlatarak özellikle Fransa'da bilimsel araştırma duygusunun ve özellikle de uygulamı kavramlarının yerleşmesini sağladı. Özgür düşüncenin, köhne ve tutucu düşünce ve kuramlara karşı açtığı savaşın bayraktarlığını yaparak yeni bir ülküye giden yolun açılmasına büyük katkıda bulundu. *Ansiklopedi* aracılığıyla güçlenen aydınlık, önce Fransa'da 1789 Devrim'ine sonra da Devrim aracılığıyla tüm Batı Dünyası'nda eski toplumsal, siyasal ve düşünsel kurumların yıkılıp yeniden yapılanmasına zemin hazırladı.

Diderot, "*Körler üzerine mektuplar*"ının yayınlanmasından sonra hapse atılmıştı. Rousseau, 1749 Ekim'inde Vincennes'deki hapishaneye onu ziyarete gidiyordu. Yolda, *le Mercure de France*'da, Dijon Akademisi'nin "*Bilimlerin ve sanatların sağaltımının törelerin arındırılmasına katkıda bulunup bulunmadığı*" konulu bir yarışma açtığını okudu. Ve kendi anlatımıyla, o anda kafasında parlak bir düşünce doğdu. Bu düşünce, onun ilerde işleyeceği öğretinin çekirdeğini oluşturacaktı: "İnsan, doğası olarak iyidir; onu, toplum ve uygarlık bozar." Diderot, bu düşüncenin Rousseau'ya, işlenmesi gereken parlak bir çatışkı (paradoks) olarak Vincennes'deki ıphapuslarca aşılandığını ima eder. Her neyse! Rousseau bu düşüncüyü işleyip geliştirerek ve "*Uygarlığın kötü sonuçları: Bilimler ve sanatlar üzerine söylev*" başlığını koyarak 1750'deki yarışmaya katıldı.

Yayınlanması tepkilere yol açan bu söyleviyle Rousseau, yaşadığı yüzyılın anlayışına karşı çıkmakla suçlandı. Başta Voltaire olmak üzere "aydınlanma"dan yana olan herkesi karşısına almıştı. Ama Dijon'lu akademisyenler, ödülü Rousseau'ya verdiler. Çağcıl yaşamın tüm nimetlerinden yararlanmayı, lüksün keyfini sürmeyi ve düzgün bir toplumsal yaşamı erekleyen güçlü bir grubun karşısına dikilmişti. Yaşam biçimini, savunduğu öğretiye uydurması gerektiği kararına varan Rousseau, yarattığı tartışmayla adamakıllı ünlenmiş olmasına karşın zanaatkarlar gibi iş giysileriyle dolaşmaya ve yaşamını nota kopya ederek kazanmaya başladı. *Köyün Kâhini* adlı operasının (1752) ve bir gençlik yapıtı olan *Narcisse* adlı komedisinin (1753) oynanmasına izin verdi, ama yazmayı bıraktı ve kendini felsefi düşünceye adadı.

Dijon Akademisi'nin 1754 yılı için düzenlediği yeni bir yarışmanın konusu, Rousseau'yu suskunluğundan koparacak denli kışkırtıcıydı: "İnsanlararası eşitsizliğin kaynağı nedir? Bu kaynak doğal yasanın bir sonucu olabilir mi?"

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Bu yarışma için kaleme aldığı *"İyeliğin (mülkiyetin) kötülükleri: Eşitsizliğin Kaynağı Üzerine Söylev"*inde Rousseau, birinci söylevinde vardığı sonucu derinlemesine irdeliyor ve çağcıl bozulmanın nedeni olarak toplumsal kurumlaşmayı gösteriyor; birincisine göre daha iyi kurguladığı bu yeni söyleviyle çağcıl toplumları temellendiren iyelik ilkesini adamakıllı sallıyor, insanın evriminde özdeksel (maddi) etkenlerin başatlığını vurguluyor, toplumsal sınıflar arasındaki çıkar çatışmasının altını çiziyor ve siyasal ezinç ile toplumsal adaletsizlik arasındaki bağı sergiliyordu. Rousseau, böylece, toplumcu (sosyalist) düşüncenin yolunu açıyordu. Ve Dijon'lu akademisyenler, savın ataklığı karşısında ürkmüşlerdi; ödiülü bu kez Rousseau'ya vermediler. O da zaten kazanmayı beklemiyordu.

I'Ermitage günleri (1756-1757)

Doğduğu memlekete çekilmeyi düşünüyordu. Cenevre'ye döndü ve Katolikliği bırakıp yeniden Calvinist inanca bağlandı. Yine de 1756'da Mme d'Epina'y'ın, Ermitage adını taşıyan malikânesinde kalma çağrısını kabul edip Montmorency'ye gitti. Burada toplumdan uzak olmanın mutluluğuyla dolu, üretken günler geçirmeye başladı. Ama birtakım olaylar bu mutluluğun sürmesine izin vermedi: Çocuklarının anası Thérèse ile Thérèse'in annesinin yaydıkları dedikodular; Diderot'nun Rousseau ile Mme d'Epina'y ilişkisine patavatsızca burnunu sokması; Mme d'Houdetot'ya tutkusu ve bu tutkunun üzerine düşen gölge, yani Mme d'Houdetot'nun âşığı, ozan Saint-Lambert... Alman yazar ve eleştirmen Melchior Grimm'in birtakım oyunlarla tüm bunların üstüne tüy dikmesi... Bu oyunlar sonucu Rousseau Mme d'Epina'y'den koptu. Diderot'yla da bozuştı ve ona karşı açık bir savaşıma girdi.

J.-J. ROUSSEAU

Rousseau, *Ansiklopedi'âe* Marquis d'Alembert'in kaleme aldığı Cenevre maddesini okumuştı. M. d'Aiembert bu yazısında Cenevreli rahiplerin erkinciliğini (liberalizmini) övüyor ve bu kentte tiyatro kurulmasını öneriyordu. Rousseau M. d'Alembert'e uzun bir mektup yazarak bu öneriye yeğin biçimde karşı çıktı; daha sonra tartışmayı genişleterek tiyatro ile aktöre (ahlak) arasındaki ilişkiler sorununu ortaya attı. Tiyatro gösterilerine cephe almakla aslında kendi dizgesinin mantığına uyarak uygarlığın ince zevklerine karşı çıkıyordu. Ama bu tutumuyla, tiyatronun -başta Voltaire olmak üzere- ateşli birer dostu olan filozofları da karşısına alıyor ve onlardan kopuyordu. Voltaire artık acımasız bir düşmandı kendisi için. *d'Alembert'e Mektup*, Rousseau'nun yapıcı yapıtlar ortaya koyacağı verimli yalnızlığının başlangıç noktasıdır.

Montlouis günleri (1758-1762)

Rousseau 1758'in başlarında Montmorency köyü yakınlarında Montlouis adıyla anılan küçük bir eve yerleşti. Mareşal Luxembourg'un yakınlardaki şatosuna sık sık çağrılıyor ve Mareşal ile eşinden hoş kabul görüyor, çoğu kez onlara, yazdıklarından bölümler okuyordu. Bu sıcak dostluk, Ermitage'daki olayların etkisinden kurtulmasına yardımcı oldu ve daha önce tezgâha koyduğu üç önemli yapıtını tamamlama gücü elde etmesini sağladı: On beş ay içinde *Yeni Héloïse*, *Toplum Sözleşmesi* ve *Emile* yayınlandı.

Yeni Héloïse: Bir aşk romanı

Yeni Héloïse, iki âşğın mektuplarından oluşan bir romandır. Özelliği ise, daha önceki yapıtları gibi dış koşulların değil yazarın iç dünyasındaki fırtınaların esini olmasıdır. Bu roma-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

nın Rousseau'nun zihinsel ve ruhsal yapısının ipuçlarını veren düşünsel ve kuramsal yanları elbette var. ÖTEKİ YAYINE-Vî'nin yayınlamayı tasarladığı Rousseau yapıtları arasında yer alacak olan Yeni Héloïse'e sıra geldiğinde bu yapıt üzerinde daha geniş biçimde durulacak.

Toplum Sözleşmesi: Siyasal tüze ilkeleri

Rousseau, kafasındaki siyasal düşünceleri ilkeleştirip kitap haline getirmeyi uzun zamandır düşünüyordu. 9 Nisan 1756'da Montmorency'ye çekildikten sonra çalışma planını yaptı: Önce Abbé de Saint-Pierre'in kendisinde bulunan *Sonsuz Barış* ve *Polisinodi* (Polysynodie: Sinod kurullarıyla yönetim) adlı iki çalışmasını özetleyip yorumlayacak; sonra üç büyük tasarısını gerçekleştirecekti. Önce, 1751'de başladığı "*Siyasal Kurumlar*" ("Institutions Politiques") tamamlayacaktı. Mutluluk ile erdemin uzlaşması üzerine bir duygusal aktöre çalışması yapacak ve eğitimle ilgili düşüncelerini derleyip biçimlendirecekti. Ama *Yeni Héloïse*, hesapta olmayan bir esin patlamasına dönüşüp Rousseau'yu kendisine çekince planlan altüst olmuştu; *Siyasal Kurumlar* üzerine çalışma isteğini yitirdi. *Siyasal Kurumlar*'ı iki bölüm olarak düşünmüş ve öyle hazırlanmıştı. Birinci bölüm *siyasal tüze ilkeleri*, ikincisi *halklararası ilişkiler* üzerineydi. Hatta "*Siyasal Kurumlar*" için 1753'te "giriş" niteliğinde bir yazı yazmış ve "Ekonomi-politik Üzerine Söylev" başlığını atarak *Ansiklopedi*'ye bile göndermişti. Sonra bir mutsuzluk nöbeti sırasında ikinci bölümü yakmıştı. Elinde kalan siyasal tüze ilkeleri ile ilgili yazmalar üzerinde çalışmaya başladı. Tüzecilerin ve filozofların yönetim sorunlarıyla ilgili tüm önemli yapıtlarını okumuştı: Locke'un "*Yurttaşlar yönetimi üzerine deneme*"si ("An Essay on the civil government"); Spinoza'nın "*Tanrıbilimsel-Siyasal çalışma*"sı ("Tractatus Theologico-

Politicus"), Hobbes'an "*Leviathan*", Grotius ile Puffendorfun yapıtları, Montesquieu'nön "*Yasaların Ruhu*" ("Esprit des Lo- is") adlı yapıtı, vb...

Yakılmaktan tantulan ve Toplum Sözleşmesi adını verdiği birinci bölümü 1762'de yayınladı. Tüm kuramsal görüntüsüne karşın *Toplum Sözleşmesinde*, Rousseau, bireylerin mutluluk özelemlerini toplumsal yaşamın gerekleriyle bağdaştırma isteği- nin bir ürünü olarak, aslında kendi toplumsal uyuşmazlığının çözümünü arar. Rousseau'nun yine beyni devrededir ve sevgili, güvenli ve verici ana karnı arayışı, karşımıza, zorbalığın ol- madığı, kimsenin hakkının yenmediği, karşılıklı anlayışa da- yalı bir toplum düzeni arayışı olarak çıkar.

Toplum Sözleşmesi, dört "kitap"tan oluşur:

I. Kitap: Sözleşmenin niteliği- Hiçbir zorbalık meşru değıl- dir çünkü güç hiçbir hak yaratmaz: Gerçek yetke için bir ilk sözleşme, bir bağlaşma gerekir: Bu bağlaşma ile her birey, tüm doğal haklarından topluluk yararına vazgeçer; karşılığında birey ve bireyin malları güvence altına alınmaktadır. Böylece, koşullar herkes için eşitlendiğinden, gerçek eşitlik sağlanır. "Herkes kendini herkese verdiği için herhangi bir kimseye ver- memiş olduğundan herkes aynı ölçüde özgürdür". İnsan, top- lum sözleşmesi ile doğal durumdan yurttaş durumuna geçer.

II. Kitap: Egemenlik ve yasa üzerine düşünceler- Egemen- lik, genel istencin yaşama geçmesi olarak vazgeçilmez ve bö- lünmezdir; hiçbir "özel çıkarlar birliği" egemenliğe zarar ver- memelidir. Egemenlik bireylerin haklarının meşru biçimde gü- vence altına alınmasıyla sınırlanır. Siyasal oyunun (gövdenin, bütünü) korunması, yasayla sağlanır ve genel istencin ortakla- şa yaşamın sorunlarına uygulanmasını gerektirir. Yasa herkes için aynı geçerliktedir; fakat yasama; ülkeye, zamana ve öze

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

koşullara göre değişik biçimler alabilir. Bunları hesaba katarak yasaları hazırlama işi, yasacıya aittir.

III: Kitap: Hükümet ve çeşitli hükümet etme biçimleri üzerine düşünceler- Yasayı uygulaması için kamusal güce bir etmen gereklidir. Bu etmen hükümdür. Tüm halkın ya da halkın çoğunluğunun yönetimine demokrasi; bir azınlığın yönetimine aristokrasi; tek kişinin yönetimine monarşi denir. Demokrasi en iyi yönetimdir, ama ömürlü değildir. "En iyi ve en doğal düzen" seçimli aristokrasidir. Monarşi en güçlü yönetimdir, ama genel istenci en az dikkate alan da monarşidir. Çünkü "krallar saltık olmak isterler". Bir yönetimin bozulmaması için, sahip olduğu yetkenin, belli aralıklarla denetlenmesi ve kurultaylarca yenilenmesi gerekir.

IV. Kitap: Özel kurumlar- Genel istenç kimi zaman yanlış değerlendirilir; fakat yok edilemez ve çoğunluğun oylarıyla belirlenir. Rousseau, son bölümlerde genel istencin korunması için Roma tarihine dayanarak üç kurum öneriyor. Olağandışı koşullar için diktatörlük; törelerin ve aktörenin korunması için censor'luk ve yurttaşlar arası gizemsel (mistik) bağın korunması için sivil bir din (bir yurttaşlar dini)...

Rousseau, kendi toplumsal sorunlarına beyinsel bir çözüm getirmeye çalıştığı için, elbette ki, ortaya çıkan kuramsal yapıt, yazarın beyni olarak ele alınacak ve irdelenecekti. Öyle de oldu; bu irdelemelerde varılan ortak eleştiri şu noktada toplanır hep: Rousseau, ortaklaşa toplumun, her bireye, kamu yararına bulunması gereken özverileri dayatabilmesini önerir ve bu ilkenin, uygulamada, yetkenin kötüye kullanılmasına yol açmaması için her zaman dikkatli olunmasını salık verir. Bu tehlikeye kendisi dikkat çekiyor olmasına karşın Rousseau, siyasal zorbalığa kuramsal zemin hazırlamakla suçlanmaktan kurtulamaz.

Emile: Sağlıklı yurttaş yetiştirme sanatı

Her birey, toplumsal oyanun (bedenin) canlı bir üyesi olduğuna göre, sağlıklı bir toplum için sağlıklı insanlar olması gerekir. Gerçek bir cumhuriyet oluşturacak, gerçekten özgür insanları nasıl biçimlendirmen? Rousseau, işte bu soruya yanıt vermek için kendi eğitim dizgesini tasarlamıştır. M. de Mably'nin öğretmenliğini yaptığı sırada eğitimbilimsel bir kitapçık oluşturmuştu: "*M. de Sainte-Marie'nin eğitimi için tasarım*". Bu konudaki görüşlerini daha sonra geliştirip olgunlaştırdı. Bu çalışmaların sonucu olan *Emile*, Emile adlı bir çocuğun doğumundan yirmi yaşma değin eğitilişini dört kitapta anlatır. Beşinci kitap, Sophie adlı bir kız çocuğunun eğitiminde erkek çocuğunkinden ayırtlanması gereken yanları belirtir. Rousseau'nun eğitim ülküsü, çocuğun doğal özgürlüğünün korunması ve buna ek olarak içsel (manevi) özgürlüğünün geliştirilmesi olarak tanımlanabilir.

Yaşam iyice kararıyor (1762-1770)

Rousseau'nun "*Savoie'lı papazın inançsal etkinliği*" adlı ilk kısa çalışması çerçevesinde tanımladığı inaksız (dogmasız) din, birçok Hristiyanı zaten tehlikeli görünmüşken *Emile'm* yayınlanmasıyla birlikte sabırlar taşı ve kitap toplatılarak yakıldı. Hakkında tutuklama kararı çıkartılan Rousseau, Montmoreney'den apar topar ayrılmak zorunda kaldı. Cenevre'ye dönmeyi düşündü; ama Cenevre kent meclisi de Emile'i mahkûm etmişti. Hem de Toplum Sözleşmesi'yle birlikte...Bu önlemlerin kapsamı dışında kalan Motiers'e sığındı. Kendisine ve yapıtlarına karşı alman bu kararlar, zaten sağlıklı olmayan ruhsal yapısını iyice hırpalıyordu. Ömrü boyunca iç dünyasını karartan sevgisizlik bulutları, bu suçlamalardan sonra kendini, çağ-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

daşlarına kabul ettirmekten öte, kendinden sonrakilere karşı da savunma kaygısıyla iyice kararacaktı. Rousseau, Emile'i mahkûm etmiş olan Paris Başpiskoposu'na ve Cenevre meclisine mektuplar yazarak hem kendini savundu hem de kararları protesto etti. Ne var ki, Cenevre meclisi tutumumu iyice sertleştirdiği gibi, Voltaire'in kaleminden çıktığı besbelli imzasız bir yergi, kamuoyunu Rousseau'ya karşı daha da kışkırttı. 1765 yılı 7-8 Eylül gecesi Motiers'liler, evini taşladılar. Peşini bırakmayan düşmanca tutumlar Rousseau'yu İngiltere'ye değin kovaladı. Kendisini İngiltere'ye filozof David Hume çağırmıştı. Londra'da, daha sonra da Wootton'da kaldığı on üç ay boyunca yazdı, kırlarda gezinip bitkiler topladı, müzikle uğraştı... Ve Hume'la da arası açılınca (Bu bozuşmadan Rousseau'dan çok Hume'un sorumlu olduğunu belirtmek gerek/ M. Guillemin: "*Cette affaire infernale*"; Plon, 1942) 1767'de Fransa'ya döndü; oradan oraya uzun süre dolaştıktan sonra 1770'te Paris'e yerleşti.

İtirafılar (1765-1770)

1761'de editörü, Rousseau'dan özyaşamöyküsünü hazırlamasını istemiş, fakat yazar birtakım bahaneler öne sürerek olamazlanmıştı. Ama 1764'te, Rousseau'yu din adına suçlayan ve yaptığı "alçaklıklar"ı kınayan imzasız bir kitapçık yayınlanınca anılarını yazmaya karar verdi. Amacı kendini anlatmaktan çok gelecek kuşaklar önünde haklı göstermekti: *İtirafılar*, bir kişisel savunma-övnme çabasıydı. Kendini tam bir içtenlikle anlattığını savlıyordu. Ama on iki kitaptan oluşan yapıtına, oradan oraya sürüklenmekle geçen yaşamının değişkenliğini anlatmayı tasarladığı on üçüncü kitabı ekleme yürekliliğini bir türlü gösteremedi. İtirafılar, kendi isteği uyarınca birinci bölümü 1782'de, ikinci bölümü 1789'da olmak üzere ölümünden sonra yayınlandı. Rousseau, bu yapıtında, kimi zaman belleğinin iha-

netine uğruyor, sanat kaygısıyla birtakım bezemelere başvuruyor; ruhsal durumunun etkisiyle kendini kimi çağdaşlarına haksızlık etmiş gibi gösteriyorsa da, kendisiyle ilgili olabildiğince *doğru* bilgi vermeyi başanyordu. *İtiraf*lar, ilk yayınlandığında derin ilgi uyandırdı ve yoğun biçimde tartışıldı.

Gerçek yalnızlığa doğru (1770-1776)

Rousseau, yaşamının son yıllarını Paris'te -bugün kendi adını taşıyan- Platriere Sokağı'ndaki bir evde geçirdi. İyice karamsar-laşmış, paranoid belirtiler adamakıllı artmıştı. Uluslararası bir tertiple karşı karşıya olduğuna, dinsiz "ansiklopediciler" arasında olduğu ölçüde Protestan ve Katolik çevrelerden de birçok düşmanı bulunduğu inanıyordu. 1772 ile 1776 yılları arasında üç bölüklük garip *Söyleşmeler*'ini (Dialogues) yazdı. İkinci başlığı "*Jean-Jacques'in yargıcı Rousseau*" olan bu yapıtta iki kişi, yazarla ilgili olumsuz görüşlerini tartışıyor ve sonunda onun erdemli bir insan olduğu sonucunda birleşiyordu. "Kamuoyunu" kazanmak için umutsuz, açması bir çaba içine girmişti. İşi, sokaklarda kendini savunan kâğıtlar dağıtmaya değin vardırırdı. Ama insanların üzerine dikilen gözlerinde o çok aradığı sevecenlik yerine şaşkınlıkla karşılaşıyordu.

Sondan bir önceki durak: Düşler (1776-1778)

Rousseau, içinde bulunduğu o durumda bir çıkış yolu bulmaya, kendini toparlamaya çalışıyordu. "Kendisine karşı düzenlenen tertip"le baş edemeyeceği kararına varmıştı. Yapabileceği tek şey bir düşler âlemi yaratıp orada kaygılarından uzak, yalnız kendisi için yaşamaktı. Öyle yaptı... Yapmaya çalıştı... Hiç olmazsa kâğıtlar üstünde gezinen kaleminin ucuyla,

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

hiç ulaşamayacağı o erinci ve mutluluğu aradı. Ama boşuna... "*Bir yalnız gezerin düşleri*", kendinden sonraki kuşaklara bırakabildiği bir içsel hesaplaşmanın beyinsel izdüşümünden başka bir şey değildir.

20 Mayıs 1778'de Girardin ailesinin Ermenonville'deki şatolarında kalması için yaptığı çağrışı kabul etti. Bu şatoda dingin günler geçirmeye başladı. Ölüm onu bu erinçli ortamda yakaladı. Orada, Peupliers (Kavaklar) Adası'nda toprağa verildi. *Devrim* 'den sonraki *Konvansiyon* yönetimi, Rousseau'nun küllerini, ona olan saygının bir anlatımı"olarak Panteon'a taşıttı.

Rousseau'nun etkileri

Rousseau, yaşamı boyunca değinimde olduğu yakın çevresi ile kişilik olarak hoş ilişkiler içinde olamadığı gibi aydınlanmanın aydın çevreleriyle de düşünce olarak sürekli çatışma içindeydi, ama etkisi ve etkisi çok büyük olmuştur. Rousseau'nun etkisi, dört düzlemde irdelenebilir.

Töresel etkileri:

İki *Söylev*'i ile *d'Alembert'e Mektup*'u, aydın çevrelerde ateşli tartışmalara neden oldu. Bilimleri, sanatı, uygarlığın ince zevklerini ve zayıflıklarını yadsıyarak ilkel eğilimlerdeki arılığı yüceltmesi, Voltaire'le ve Ansiklopedicilerle çatışmasını kaçınılmaz kılıyordu; çünkü onlar, akıl ve mantığın ve ilerlemeciğin ateşli savunucularıydılar; bu yüzden de ilk ağızda felsefi düşünceye karşı ortaya çıkan tepkinin öncüsü olarak görüldü Rousseau'yu.

Rousseau'nun ilk iki etkisi, *Yeni Heloise* ile *Emile*'dir. *Yeni Heloise*'in kırk yıl içinde yetmişden fazla baskısı yapıldı; bin-

lerce okuyucu, Julie ile Saint-Preux'niin mutsuzluklarına gözyaşı döktü; öyküyü oluşturan mektuplarda ortaya atılan törel sorunları tartıştı; doğal ortamda, tertemiz bir aile yaşamının güzelliğini düşledi. Binlerce anne-baba ve eğitimci *Emilé'm* etkisi altında kaldı; anneler Rousseau'ya mektup yazıp akıl danıştılar; bir sürü çocuk *Emile*'deki ilkelere göre eğitildi.

Devrimci kurumlar:

Rousseau, XVIII. Yüzyıl düşünürleri arasında *Fransız Devrimi'ra* doğrudan etkileyenlerin başında gelir. Bir Montesquieu, bir Voltaire kamuoyunda özgürlük düşüncesini yaymakta çok başarılı oldular. Ama Montesquieu, Parlametonun ayrıcalıklı önceliğine hep inandı. Voltaire ise hep bir burjuva olarak kaldı; halkın mutluluğu pek umurunda değildi. Kısacası özgürlük içinde eşitliği savunan devrimci yöneticilerin asıl esin kaynağı, *Toplum Sözleşmesi'dk.Bu* yöneticilerin çoğu, kendi söylevlerinde bile Rousseau'nun ateşli biçimini kullandılar.

Rousseau'nun ortaya attığı ilkeler *İnsan Hakları Bildirge-i*'nde yer almış, Fransız Devrimi'nden sonraki Konvansiyon yönetimi (1792-1795) üzerinde de etkili olmuştur. Kurucu Meclis, daha 1789'da *halkın egemenliğini* ilan etti. Devrim, tüm öteki düşünürleri kısa zamanda aşip geride bırakırken ya da unutturken Rousseau'nun düşünceleri esin kaynağı olmayı sürdürdü. Rousseau yaşıyor olsaydı, Robespierre'in olağandışı yönetimini onaylardı belki de. Hele *Yüce Varlık* için düzenlenen büyük töreni görseydi, ortaya attığı doğal din fikrine ve *yurttaşlar tapıncı* dileğine yanıt verdiği için hiç kuşkusuz büyük coşkuya kapılırdı. Kurucu Meclis, Rousseau'ya borcunu ödemek için yontusunu dikme kararı alırken, Konvansiyon, küllerini Panteon'a getirtmekle ona olan saygısını gösteriyordu.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Romantik yazın:

Rousseau, XIX. yüzyıl başlarındaki yazarları da büyük ölçüde etkilemiştir. Chateaubriand bunlardan biridir ve kahramanı René, Rousseau'nun Saint-Preux'sünü çok andırır; yazın biçimi de... Mme de Stael de bir Rousseau tutkunudur.

Romantizm akımı da Rousseau'ya çok şey borçludur. Klasik düşünceye tepki, duygunun ve imgelemin yüceltilişi, *Yeni Héloïse*'in yazarıyla başlayıp gelişti. Fransız ozanlar, Rousseau'nun, düzyazıyla açındığı lirik temaları şiirlerinde işlediler. Saint-Preux'nün içini döküşü, *Méditations Poétiques*'m ("Şiirsel Düşünceler" in/Lamartine); Savoieli rahibin dinsel coşkusu, *Harmonielerin* ("Uyumlar" in /Lamartine) habercileri olmuşlardır. Rousseau, yazarlara ve ozanlara doğanın ne sonsuz bir esin kaynağı olabileceğini gösteriyordu; doğa ile insan ruhu arasındaki bu alışveriş, romantik lirizmin başlıca besini oldu.

Çağdaş bilinç:

Rousseau'nun etkisi Fransız kurumlarını ve yazınını aşarak tüm Avrupa düşününü ve yazınını etkiledi; *Werther'in yazarı* Goethe, *Haydutlar*'m yazarı Schiller gibi büyük ustaları, Rousseau'nun açtığı yoldan yürüyenler arasında sayabiliriz. Kant, çalışmalarında Rousseau'yu anımsamadan edemeyecek; Fichte, onun siyasal erk kuramı üzerinde kafa patlatacak; Herder, eğitimle ilgili düşüncelerinden esinlenecek ve sosyalist Lassalle, *Toplum Sözleşmesi*'tâ hiç unutmayacak; Tolstoy, Rousseau'ya borçlu olduğunu açıklayacaktı.

Fransız yazm tarihçisi Gustave Lanson'un deyişiyle, "günümüze açılan tüm yolların başında Rousseau'nun dünyasını buluruz".

A. E.

J.-J. ROUSSEAU

NOT:

J.-J. Rousseau'nun, "noktalı virgöl"lerle (;) uzayıp giden kendine özgü tümce yapısına ve yazım biçimine olabildiğince bağlı kalındı. Uzun tümcelerin Türkçemizde kolay anlaşılmasına katkıda bulunacağına inanılan kimi yerlerde Türkçe yazım kurallarına uymasa da "virgöl"ler kondu.

Rousseau, "pacte" (bağlaşma), "traité" (antlaşma) ve "contrat" (sözleşme) sözcüklerini çoğu zaman aynı anlama ("sözleşme" anlamına); "nation" (ulus) ve "peuple" (halk) sözcüklerini de birbirlerinin yerine kullanıyor. Yazarın kullandığı sözcükleri olduğu gibi çevirmeyi, yazara saygının gereği saydık. (Çev.)

TOPLUM SÖZLEŞMESİ ya da SİYASAL TÜZE İLKELERİ

Cenevre Yurttaşı
J.- J. Rousseau

*-foederis aequas
Dicamus leges.
ENEÎDE XI⁵*

1 Vergilius, AENEÎS, XI. KİTAP, ÖTEKİ YAYINEVİ - 1998.
"İnsanlar arasında eşitliği sağlayan anlaşmalar yaptıktan sonra yasalar koyalım."

U Y A R I

Bu küçük çalışma, geçmişte, gücümü dikkate almaksızın girdiğim ve çoktan beri de bir yana bırakmış olduğum çok daha kapsamlı bir çalışmadan alınmıştır. O çalışmadan alınabilecek çeşitli parçalar arasında bu, en geniş olduğu gibi, bana, değer açısından da kamuya sunulması en az sakıncalı olanıymış gibi geldi. Eski çalışmanın geri kalan bölümü ise artık yok.

BİRİNCİ KİTAP

Yurttaşlık düzeninde insanları oldukları, yasaları da olabilecekleri gibi kabul ettiğimizde meşru ve güvenli bir yönetim olabilir mi? Bunu araştırmak istiyorum. Bu araştırmada, adalet ile yararlılık birbirine ters düşmesin diye, yasanın izin verdiği ile çıkarın buyurduğunu, sürekli olarak bağdaştırmaya çalışacağım.

Konuya, önemini kanıtlamadan, hemen giriyorum. Yazdıklarım siyasayla ilgili olduğu için de bir hükümdar ya da yasa koyucu olup olmadığını soracaklar şimdi bana. Yanıtım, hayır; zaten siyasa üzerine yazmam da bu yüzden. Bir hükümdar ya da yasa koyucu olsaydım ne yapmam gerektiğini anlatmakla zaman yitirmez, gerekeni yapar ya da ağzımı hiç açmazdım.

Özgür bir devletin yurttaşı olarak doğmuş biri ve egemen varlığın* bir üyesi olarak kamuyu ilgilendiren konularda oyu-

* J.-J. Rousseau, yalnızca "*souverain*" sözcüğünü kullanıyor. *Souverain*^n, Türkçede hem bir nitel (sıfat) olarak "egemen" anlamına hem de "hüküm-

J.-J. ROUSSEAU

mun etkisi ne denli zayıf olursa olsun, yalnız oy kullanma hakkımın bulunması bile, bu konuda kendimi bilgilendirmeyi benim için ödev kılıyor. Yönetimler üzerinde ne zaman derin derin düşünsem araştırmalarım sırasında kendi memleketimin yönetimini sevmek için hep yeni yeni nedenler bulmak, ne mutluluk!

dar" anlamına gelen iki karşılığı vardır. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*'nde *souverain* sözcüğünü, hem, egemenlik haklarını kullanan tüm yurttaşların istencinin oluşturduğu bir oyu (corps: beden), bir varlık, -kendi deyişiyle "tüm yurttaşların katıldığı ortaklaşa bir bütün" olarak; hem de bu ortaklaşa istenci simgeleyen "hükümdar" olarak kullanmaktadır. Çeviride, her ikisi de, yerine göre hangisi erekleniyorsa onun karşılığı olan "egemen varlık" ya da "hükümdar" sözcükleri kullanıldı. (Çev.)

I. BÖLÜM

BU BİRİNCİ KİTABIN KONUSU

İnsan özgür doğar, oysa her yanda zincire vurulmuş durumda. Kendilerini başkalarının efendisi sananlar bile onlardan daha az köle değil. Özgürlükten köleliğe doğru bu değişiklik nasıl olmuş, bilmiyorum. Bu değişimi kim meşru kılabilir? Ben, işte bu soruyu yanıtlayabilirim sanıyorum.

Yalnızca gücü ve bu güçten doğan etkiyi dikkate alacak olsaydım derdim ki: Bir halk, eğer boyun eğmek zorundaysa ve boyun eğiyorsa iyi ediyordur; fakat boyunduruğunu silkip atabilecek duruma gelir gelmez silkip atarsa daha da iyi eder; çünkü özgürlüğünü elinden alan, bunu hangi hakka dayanarak yapmışsa aynı hakka dayanarak onu geri almaya hakkı vardır ya da özgürlüğünün elinden alınması bir haksızlıktır. Fakat toplumsal düzen, tüm öteki hakların temelini oluşturan kutsal bir haktır. Ne var ki bu hak, kesinlikle doğadan gelme bir hak .de-

J.-J. ROUSSEAU

ğildir; dolayısıyla da anlaşmalara dayanır. Sorun da, bu anlaşmaların neler olduğunu bilme sorunudur. Ancak buna gelmeden önce şimdiye değin öne sürdüklerimi temellendirmem gerekiyor.

II. BÖLÜM

İLK TOPLUMLAR

Tüm toplulukların en eskisi ve tek doğal olanı, aile topluluğudur. Bu toplulukta çocuklar, ancak korunmaya gereksinim duydukları sürece babalarına bağlı kalırlar; korunma gereksinimi ortadan kalkar kalkmaz bu doğal bağ da çözülür. Çocuklar babanın isteklerine uyma, baba çocuklarına bakma yükümlülüğünden kurtulunca hep birlikte bağımsızlıklarına dönerler. Birlikte kalmayı sürdürürlerse bu, artık doğal değil isteğe bağlıdır ve ailenin kendisi de ancak anlaşmayla varlığını sürdürür.

Bu ortak özgürlük, insan doğasının sonucudur. Birinci yasa-sı ise, kendi varlığını kollamaktır; insan önce kendine özen göstermekle yükümlüdür; ve kendini bilecek çağa geldiğinde korunmak için alınması gerekli önlemler konusunda tek söz sahibi yine kendisi olacağından kendi kendisinin efendisi durumuna gelir.

Bu durumda, ailenin, siyasi toplulukların ilk örneğini oluşturduğu söylenebilir. Baba imgesi, başkanı; çocuklar, halkı simgeler ve tümü, eşit ve özgür doğmuş olduklarından, özgürlüklerinden ancak kendi çıkarları gerektirdiği için vazgeçerler. Aradaki tek ayırım, babanın, ailede, çocuklarına gösterdiği özennin tüm karşılığını yine onlara duyduğu büyük sevgide bulmasıyken devlette, başkanın, doyumu, halkına karşı beslemediği bu tür bir sevgide değil egemen olma keyfinde bulmasıdır.

Grotius*, insanoğlunun oluşturduğu her iktidarın yönetilenler lehine kurulmuş olduğunu yadsır ve örnek olarak da köleliği gösterir. Grotius'un en çok başvurduğu usavurum biçimi, hakları, olgudan yola çıkarak saptamaktır¹. Daha tutarlı bir yöntem kullanılabildi; ama zorbalara için bundan daha elverişlisi yoktur.

Böyle olunca da, tüm insanlık mı bir avuç adamın malıdır, yoksa bir avuç adam mı insanlığın malıdır sorusuna, Grotius kesin yanıt veremez. Kendisi, kitabında, baştan sona birinci görüşten yana görünüyor. Hobbes da** böyle düşünüyor. Bu görüşe göre, insanlar, hayvanlar gibi sürülere ayrılmıştır ve her sürünün başında, daha sonra yemek niyetiyle sürüyü koruyan bir başkan vardır.

* Grotius: Hugues de Groot ya da Hugo de Groot diye de anılan Hollandalı tüzeci, dilbilimci, tarihçi ve Tanrıbilimci. 1583 ile 1645 tarihleri arasında yaşadı. Siyasal nedenlerle sığındığı Fransa adına diplomatlık da yaptı. *"Savaş ve Barış Tüzeti"* (1625) adlı yapıtı, uluslararası kamu tüzesinin temellerini attığı için "devletler tüzesinin babası" sayılır. (Çev.)

1 "Kamu tüzesiyle ilgili bilgiçe araştırmalar, çoğu zaman eski birtakım yetki yolsuzluklarının öykülenmesinden öteye gitmiyor; öyle ki, bunları fazlaca incelemek zahmetine katlanmak, boşuna bir inattan ibaret kaldı". (*Fransa'nın komşularıyla çıkar ilişkileri konusunda elyazması kitapçık. Marquis d'Argenson*). Grotius'un yaptığı da aslında bundan başka bir şey değildir.

** Thomas Hobbes (1588-1679): Monarşi yanlısı, tutucu, ünlü İngiliz filozofu. Grotius gibi o da savunduğu siyasal ve felsefi görüşlerinden ötürü yaşamının bir bölümünü İngiltere ile Fransa arasında gidip gelerek geçirdi. Gerek *Leviathan* gerek *de Cive* adlı yapıtlarında iktidarın soylulara ve krala ait olduğunu ve olması gerektiğini savunur. (Çev.).

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Bir çoban nasıl sürüsüne göre daha üstün bir yaradılıştan ise, insan sürülerinin çobanlar durumundaki başkanlar da, güttükleri halk sürülerinden daha üstün yaradılıştadırlar. Philon'un* anlattığına bakılırsa İmparator Kaligula da, aynen böyle, yani kralların tanrı, halkların da hayvan olduklarını düşünüyordu.

Kaligula'nın bu düşüncesi, Hobbes ile Grotius'unkilere uyuyor. Onların hepsinden önce Aristo da, insanların yaradılıştan eşitliğinin söz konusu olmadığını, kimisinin köle olmak kimisinin de hükmetmek için doğduğunu söylemişti.

Aristo haklıydı, fakat sonucu, neden yerine koyuyordu. Kölelik içinde doğan insan, köle olarak doğmuştur; bu kuşku götürmez. Köleler, zincir altında, zincirlerinden kurtulma isteklerine varıncaya değin her şeylerini yitirirler; Ulysse'in yol arkadaşları, hayvanlara yaraşır yaşamlarını¹ nasıl sevdilerse, köleliklerini de öyle severler. Onun için yaradılıştan köle olanlar varsa bunun nedeni, doğaya aykırı olarak da köle olanlar bulunmasıdır. İlk köleler zorla köle oldular; köle olarak kalmalarına ise, yüreksizlikleri neden oldu.

Ne kral Âdem'den, ne de evreni Satürn'ün çocukları gibi aralarında paylaşan üç büyük hükümdarın babası -ki, kimilerine göre bu Satürn'den başkası eğildir- imparator Nuh'tan söz ettim. Umarım bu alçakgönüllü davranışım hoşnutluk yaratır; çünkü doğrudan bu hükümdarlardan birinin ve belki de en bü-

* İskenderiyeli Philon (10 25 ya da 30 - İS 50 ya da 54). "Eflatuna" Philon ya da "Yahudi Eflatunu" olarak anılan filozof, İS 40'ta (yani 70 yaşlarında) İskenderiye'de, Yahudilerin, "imparatora değil adsız bir tanrıya taptıkları" bahane edilerek kılıçtan geçirilmeye ve mallarına el konmaya başlanması üzerine, kendisi gibi üç yaşlı Museviyle birlikte İmparator Kaligula'nın merhametini dilemek üzere Roma'ya gitti. Deli imparator onlarla alay elti. Philon ve arkadaşları Roma'dan kaçarak canlarını zor kurtardılar. Philon, bu Roma serüveninden sonra yazdığı "Caius'a elçi gitmek" adlı yapıtında Rousseau'nun sözünü ettiği görüşü aktarır. (Çev.)

1 Bu konuda Plutarkhos'un "Hayvanların aklı kullanmaları üzerine" adlı kitapçığına bakınız.

J.-J. ROUSSEAU

yük kardeşin soyundan geldiğime göre, soyağacı araştırmaları sonucu insanoğlunun meşru kralı olduğumun ortaya çıkmaya-
cağını kim bilebilir? Ne olursa olsun, nasıl Robinson tek başı-
na yaşadığı sürece adasının tek egemeni idiyse Âdem'in de, tek
sahibi kaldığı sürece, dünyaya egemen olduğu kuşku götürmez.
Bu imparatorluğun en rahat yanı da, tahtında güven içinde otu-
ran hükümdarın ne ayaklanmalardan, ne savaşımlardan, ne de sui-
kastlardan korkusu olmasıydı.

III. BÖLÜM

GÜÇLÜNÜN HAKLILIĞI

Güçlü, gücünü hakka ve kulluğu ödevle dönüştüremediği sürece efendiliğini sürekli kılamaz. Güçlünün haklılığı işte buradan gelir. Görünüşte alaya alınsa da ilkesel olarak gerçekleşmiş bir haktır bu. İyi de, bize bu sözcüğü bir açıklayan çıkmayacak mı? Güç, fiziksel bir erktir, bu nedenle de gücün etkilerinden nasıl bir törel sonuç çıkabilir anlamıyorum. Güce boyun eğmek, istençli değil zorlama bir davranıştır; olsa olsa bir sakinme eylemidir. Nasıl olur da ödev olarak görülebilir.

Bu sözde hakkın var olduğunu bir an için kabul edelim. Bence bundan çıksa çıksa açıklaması olanaksız birtakım karışık ve anlamsız sözler çıkar. Çünkü hakkın güçten doğduğunu kabul ettiğimiz anda, nedenle birlikte sonuç da değişir: Bir önceki gücü alt eden bir başka güç, onun hakkına da sahip olur. Başkaldırı cezasız kalabildiği anda meşrulaşabilir de; ve güçlü her za-

man haklıysa yapılacak şey de, güçlü olmanın bir yolunu bulmaktır. Gel gelelim güç ortadan kalktığında yok olan bir hak, nasıl bir haktır? Boyun eğme işi zorla olacaksa ödev gereği boyun eğmek gereksiz demektir ve insan boyun eğmeye zorlanmıyorsa . boyun eğmek zorunda değildir. Bundan da anlaşılıyor ki, bu hak sözcüğü, güce hiçbir şey katmadığı gibi burada hiçbir anlam da taşımıyor.

Güçlülere boyun eğin. Bu, güç karşısında teslim olun, demekse, öğüt olarak iyi, fakat gereksiz; çünkü zaten öyle olacağını size ben söyleyeyim. Gücün her çeşidi Tanrı'dan kaynaklanır, kabul ediyorum; ama her illet de yine ondan gelir. Bu böyledir diye hekim çağırmak yasak mı olmalı? Ormanda haydudun biri yolumu kesti diyelim, ona kesemi yalnız zor karşısında olduğum için mi vermeli, yoksa keseyi kurtarabilecek durumda olsam bile vicdanım buyurduğu için de vermek zorunda mıyım? Çünkü ne de olsa haydudun elindeki tabanca da bir güçtür.

Bu durumda kabul etmemiz gerekir ki, hakkı, güç yaratmaz; ancak meşru güçlere boyun eğme zorunluğu vardır. Böylece dönüp dolaşıp yine aynı noktaya geldik.

IV. B Ö L Ü M

KÖLELİK

Mademki hiç kimse hemcinsi üzerinde doğal bir yetkeye sahip değil ve mademki güç, herhangi bir hak doğurmuyor, bu durumda, insanlar arasında herhangi bir meşru yetke oluşturmak için, geriye, ancak sözleşmeler kalıyor demektir.

Grotius, "Bir kimse özgürlüğünden vazgeçip bir efendinin kölesi olabiliyorsa, tüm bir halk da özgürlüğünü bir krala devredip neden onun kulu olmasın?" diye soruyor. Burada açıklık getirilmesi gereken ikircil epeyce sözcük varsa da biz, devretme sözcüğünü açıklamakla yetinelim. Devretmek, vermek ya da satmak demek. Bu durumda kendini bir başkasına köle eden insan, kendini vermiyor, en azından geçimini sağlama karşılığı satıyor, diyelim; ama bir halk kendini neden satsın? Krallar, halklarının geçimini sağlamak şöyle dursun kendi geçimlerini

de halktan çıkarırlar; ve Rabelâis'nin de* dediği gibi, bir kral az şeyle de yetinmez. Bu durumda uyruklar, kendilerini krala mallarıyla birlikte vermiş olmuyorlar mı? Geriye kendilerine ne kalıyor, doğrusu bilemiyorum.

Zorbanın, kullarına, toplumsal yaşamda dirlik sağladığı söylenecek. Diyelim ki, öyledir; fakat zorbanın hırsı yüzünden içine sürüklendikleri savaşlar, açgözlülüğü, bakanlarının aşağılayıcı davranışları, uyrukları, kendi aralarındaki geçimsizliklerden daha çok üzüyorsa ve hele mutsuzluklarının bir bölümünü bu dirliğin kendisi oluşturuyorsa bundan ne kazanmış olurlar? Zindanda da yaşam dingindir; bu, orada iyi olmaya yeter mi? Kykloplann ininde mideye indirilme sıralarını bekleyen Yunanlılar da aslında dingin bir ortamda yaşıyorlardı.

Bir insanın kendini karşılıksız verdiğini söylemek, saçma ve usdışı konuşmak olur; böyle bir davranış meşru olmadığı gibi geçersizdir de; çünkü bunu yapanın akli başında olamaz. Tüm bir halk için aynı şeyi söylemek ise, o halkı tümüyle deli saymak olur; ve delilik, insana herhangi bir hak kazandırmaz.

Her insan kendini karşılıksız verebilse bile çocuklarını devredemez; çünkü onlar özgür birer insan olarak doğarlar; özgürlükleri kendilerine aittir; kendilerinden başka hiç kimsenin onların bu hakkını kullan.ma hakkı yoktur. Baba, çocukları us çağına erişmeden önce onlar adına, ama ancak onların korunması ve gönenci için, kimi koşullar koyabilir; fakat çocuklarını sınırsız, koşulsuz ve geri dönülmez biçimde başkalarına veremez; çünkü böyle bir bağış, doğanın ereklerine aykırı olduğu gibi babalık haklarını da aşar. Demek ki, keyfe bağlı bir yönetimin meşru olabilmesi için halkın, her kuşakta, bu yönetimi kabul ya da reddetme hakkına sahip olması gerekiyor; o zaman da böyle bir yönetim keyfe bağlı sayılamaz .

* François Rabelais (1494 dolaylan-1553): Fransız yazar. Düşsel bir roman olan *Gargantua ile Panlagruel'de* toplumu, kiliseyi, feodal düşünceyi ve davranış biçimlerini ve özellikle de monarşiyi taşlar. (Çev.)

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

İnsanın özgürlüğünden vazgeçmesi demek, insan olma niteliğinden, insanlık haklarından, hatta ödevlerinden vazgeçmesi demektir. Her şeyden vazgeçen bir insan için herhangi bir zararın karşılanması söz konusu değildir. Böyle bir vazgeçiş insan doğasıyla bağdaşmaz; istenci özgürlüğünden tümüyle yoksun kılmak, edimlerini tümüyle töre dışına itmek demektir. Kısacası, bir yandan saltık bir yetke, öte yandan sınırsız bir kulluk koşulu getirmek, boşuna ve çelişkili bir sözleşme girişimidir. Kendisinden her şeyin istenebileceği bir kimse söz konusu olduğunda o kimseye karşı hiçbir yükümlülük üstlenilmeyeceği; karşılıklılık ve değer eşitliği gözetmeyen böyle bir koşulun, tek başına, sözleşmeyi geçersiz kılacağı ortada değil mi? Varı yoğun bana ait olan kölem, bana karşı ne gibi bir hak ileri sürebilir; ve onun tüm hakları benim olduğuna göre, bana ait olan hakların yine bana karşı kullanılmak istenmesi anlamsız olmaz mı?

Grotius ve başkaları, bu sözde kölelik hakkı için bir başka kaynak olarak da savaşı gösteriyorlar. Onlara göre, yenen, yenileni öldürme hakkına sahip olduğundan yenilen, özgürlüğü karşılığı yaşamını satın alabilir; bu anlaşma her iki yanın işine geldiği ölçüde daha da meşru olur.

Fakat yenilenin öldürülmesine izin veren bu sözde hakkın, savaş durumunun bir sonucu olmadığı da ortada. Bunu anlamak için ilkel bağımsızlıkları içinde yaşayan insanlara bakmak yeter: Bu insanlar aralarında savaş ya da barış durumu yaratmaya yetecek denli durgan (constant) bir ilişki içinde olmadıklarından, doğal olarak, birbirlerine düşman da değillerdi. Savaşa insan ilişkisi değil, eşya ilişkisi neden olur ve savaş durumu, yalnız (basit) kişisel ilişkilerden değil, yalnızca mal ilişkilerinden doğduğu için de özel ya da adam adama savaş, sürekli bir iyeliğin varolmadığı doğal yaşam durumunda da, her şeyin yasaların yetkesi altında bulunduğu toplumsal durumda da yoktur.

Özel kavgalar, düellolar, çatışmalar savaş ya da barış durumu yaratmayan edimlerdir. Fransa Kralı IX. Louis dönemi yasalarının izin verdiği ve Tanrı barışı* ile durdurulan özel savaşlara gelince, bunlar, gelmiş geçmiş en saçma düzen olan derebeylik yönetiminin kötülükleri arasında yer alırlar ve doğal tüze ilkeleri ile tüm iyi yönetim ilkelerine aykırıdır.

Öyleyse savaş, hiç de adam adama bir ilişki olmayıp devlet devlete bir ilişkidir ve ilişki içinde bireyler, ne insan ne de yurttaşlar olarak değil¹, askerler olarak; yurdun insanları olarak değil, koruyucuları olarak karşı karşıya gelmiş raslantısal düşmanlardır. Kısacası devletin düşmanı insanlar değil olsa olsa başka devletler olabilir; çünkü doğası birbirinden ayrımlı şeyler arasında hiçbir gerçek ilişki kurulamaz.

Bu ilke, öteden beri yer etmiş tüm kurallara da, uygarlaşmış tüm halkların değişmez uygulamalarına da uygundur. Savaş açtığını bildirmek, devletlerden çok onların uyruklarını uyarmak içindir. Bir ülkede, o ülkenin hükümdarına savaş açmaksızın çalan çırpın, uyrukları öldüren ya da özgürlüklerinden alıkoyan yabancı, ister kral, ister herhangi bir kişi, isterse tüm bir halk olsun, düşman değil, haydut sayılır. Dürüst bir hükümdar, savaşın ortasında bile, düşman ülkede kamuya

* Tanrı barışı: Hristiyanlara pazar ve bayram günleri silâhlarını bırakmalarını buyuran yasa. (Çev.)

1 Savaş tüzesini tüm uluslardan çok daha iyi anlayan ve ona uyan Romalılar, bu konudaki titizliklerini öylesine ileri götürmüşlerdi ki, herhangi bir yurttaşın düşmanla, ve de adıyla sanıyla belirtilen belli bir düşmanla savaşacağı konusunda söz vermeksizin gönüllü olarak askerlik yapmasına izin vermezlerdi. Oğul Cato'nun ilk askerliğini yaptığı lejyon yeniden oluşturulurken baba Cato, lejyon komutanı Popilius'a yazdığı bir mektupta, oğlunun, onun komutası altında hizmet vermesini istiyorsa yeniden askerlik andı içmesi gerektiğini, yoksa ilk ant geçerliğini yitirmiş olduğundan, düşmana karşı silâh kullanamayacağını belirtiyordu. Aynı Cato, oğlunu da, yeniden ant içmeden savaşa katılmaması konusunda uyarıyordu. Bu dediklerime karşı Clusium kuşatmasını ve başka birtakım özel olayları öne sürenler çıkacağını biliyorum; ama ben yasalardan, geleneklerden söz ediyorum. Romalılar, yasalarını en az çiğneyen ve en iyi yasalara sahip olan bir ulustur.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

ait her şeye pekâlâ el koyar, fakat kişilerin canına, malına, yani kendi haklarının da temelini oluşturan haklara saygı gösterir. Savaşın amacı, düşman devleti yok etmek olduğundan karşı yanın savunucularını, ellerinde silâh olduğu sürece öldürmek haktır; ama aynı savunucular silâhlarını bıraktıkları ve teslim oldukları anda artık düşman ya da düşmanın araçları olmaktan çıkıp yeniden yalnız insanlar olurlar ve artık yaşamları üzerinde kimsenin hakkı kalmaz. Kimi zaman bir devlet, üyelerinden hiçbiri öldürülmeden de yok edilebilir; öyleyse savaş, amacına ulaşmak için zorunlu olanın dışında hiçbir hak yaratmaz. Bu ilkeler, Grotius'a ait ilkeler olmadığı gibi ozanca buyruklar da değil; yalnızca eşyanın doğasından kaynaklanıyor ve usa dayanıyorlar.

Fetih hakkına gelince, bu hak, güçlünün yasasından başka bir temele dayanmıyor. Savaş, yenene, yenilen halkları kesip biçme hakkı diye bir hak vermediğine göre, bu hakka sahip olmayan, yenilenleri boyunduruk altına alma hakkına da sahip olamaz. Düşmanı öldürme hakkı, ancak düşman tutsak edilmediği zanian vardır; demek ki, düşmanı tutsak etme hakkı öldürme hakkından gelmiyor: Öyleyse bir insana, üzerinde ondan başka kimsenin herhangi bir hakkı bulunmayan kendi yaşamını, özgürlüğü karşılığında satın aldırtmak, denkserliğe (hakka-niyete) hiç uymayan bir takastır. Ölüm kalım hakkını tutsaklık hakkına, tutsaklık hakkını ise ölüm kalım hakkına dayandırmakla bir kısırdöngü içine girildiği açık değil mi?

Her şeyi kesip biçme hakkı gibi korkunç bir hakkın varlığını kabul etsek bile ben derim ki, savaşta tutsak edilen bir kimsenin ya da bir halkın, efendisine karşı ancak zorlandığı sürece boyun eğmekten başka herhangi bir yükümlülüğü yoktur. Yenene, yenilenden, yaşamına eşdeğerde bir şeyi karşılık olarak aldığına göre, onun canını bağışlamış olmaz: Öldürdüğünde, boş yere değil de yararlanarak öldürmüş olur. Dolayısıyla da

yenilen üzerinde güç yoluyla herhangi bir yetke sağlamış olmak şöyle dursun, aralarındaki savaş durumu da eskisi gibi sürer; hatta ilişkileri bile bu durumun bir sonucudur ve savaş hakkının kullanımı da, herhangi bir barış antlaşması gerektirmektedir. Bir anlaşma yaptıkları doğrudur; fakat bu anlaşma savaş durumunu ortadan kaldırmadığı gibi, bu durumun sürmesini de gerektirir.

Bu durumda, ne yandan bakılırsa bakılsın, tutsak etme hakkı, yalnızca meşru olmadığı için değil, saçma ve anlamsız olduğu için de geçersizdir. Kölelik ve hak sözcükleri, birbiriyle çelişir; biri ötekinin varlığını yadsır. İster bir kişi bir başka kişiye, ister bir kişi bir halka söylesin, şu sözler hiçbir zaman hiçbir anlam taşımaz: *Seninle, tümüyle seni zararına ve tümüyle benim yararına bir anlaşma yapıyorum; anlaşmaya ben, keyfim istediği sürece uyacağım, sen de yine benim keyfim istediği sürece uyacaksın.*

V. B Ö L Ü M

HEP BİR İLK SÖZLEŞMEYE DÖNME GEREĞİ

Buraya değin çürüttüğüm görüşlerin tümünü kabul etmiş olsaydım bile zorbalık yandaşlarının bundan yine de bir kazancı olmazdı. Bir kalabalığı boyunduruk altına almakla bir toplumu yönetmek arasında büyük bir ayrım her zaman olacak. Sayıları ne denli çok olursa olsun dağınık yaşayan insanlar, peş peşe, bir kişinin buyruğu altına girdi mi, bence artık ortada bir halk ve onun başkanı değil, bir efendi ve onun köleleri var demektir; belki bir yığından söz edilebilir, ama bir toplumdan söz edilemez; ortada ne kamu yararı, ne de siyasal bir yapı vardır çünkü. O insan, dünyanın yarısına hükmetse bile yine de yalnızca bir bireydir; ötekilerin çıkarından ayrılmış bulunan çıkarı, özel bir çıkardan başka bir şey değildir. Bu adam öldü mü, kendisinden sonra imparatorluğu da, yangında kavrulup kül yığınınına dönüşen bir meşe ağacı gibi, darmadağın olur.

Grotius, bir halk kendini bir krala verebilir, diyor. Öyleyse Grotius'a göre, bir halk, kendini krala vermeden önce halktır. Bu verişin kendisi bile bir yurttaşlar bağıtıdır; kamunun kararını gerektirir. Öyleyse bir halkın kendine bir kral seçmesini sağlayan bağıtı incelemeden önce, bir halkı halk yapan bağıtı incelemek yerinde olacaktır. Çünkü bağıt ister istemez kral seçiminin önce geldiğinden toplumun gerçek temelini de o oluşturur.

Gerçekten de, daha önce böyle bir anlaşma olmasaydı, -seçim oybirliğiyle sonuçlanmadığı sürece- azınlık için, çoğunluğun seçimine uyma zorahluğu nasıl doğardı; başlarına efendi isteyen yüz kişinin, böyle birini hiç istemeyen on kişi adına oy verme hakkı nereden gelirdi? Oyçokluğu yasasının kendisi de bir anlaşma sonucudur ve en azından bir kez oybirliği gerektirir.

VI. B Ö L Ü M

TOPLUMSAL ANTLAŞMA

İnsanları öyle bir noktaya gelmiş varsayalım ki, doğal yaşam durumunda kalıp korunmalarını güçleştiren engeller, bu durumda kalmak için her bireyin kullanabileceği güçleri, dirençleriyle alt etsinler. Böyle olunca, o ilksel durum artık süremez ve insanlar, yaşayış biçimlerini değiştirmezi erse yok olup giderler.

Ve insanlar, olmayan güçleri yoktan var edemeyeceklerine ve ancak var olanları biraraya getirip kullanabileceklerine göre, kendilerini korumak için yapabilecekleri tek şey, direnişi kırabilecek bir güçler toplamı oluşturmak ve bu güçleri tek bir devitkenle (muharrikle) devreye sokup uyumlu bir biçimde çalıştırmaktır.

Bu güçler toplamı, ancak birçok kişinin katılımıyla elde edilebilir; fakat her bireyin gücü ve özgürlüğü kendini koruma-

da başlıca araçlar olduğuna göre, kendine zarar vermeden ve nefesine karşı, borçlu olduğu özeni ihmal etmeden nasıl olur da bunları yükümlülük altına sokar? Bu güçlük, işlediğim konuyla ilgilendirildiğinde şöyle dile getirilebilir:

"Katılımcılardan her birinin canını ve malını, oluşturacağı ortak gücün tümüyle savunup koruyacak bir katılım biçiminin bulunması... Ve bu ortaklıkta her bireyin, tüm öteki ortaklarla birleşirken yine de yalnızca kendi istencine boyun eğmesi ve ortaklığa katılmadan önceki denli özgür kalması." Toplum sözleşmesinin çözüm getirdiği ana sorun da budur işte.

Bu sözleşmenin koşulları, bağtım doğasıyla öylesine belirlenmiştir ki, en küçük bir değişiklik bunları geçersiz ve etkisiz kılar; öyle ki, belki hiçbir zaman dile getirilmemiş olmalarına karşın bu koşullar her yanda aynıdırlar, her yanda üstü örtülü biçimde kabul edilmiş ve tanınmışlardır; ve bu durum, toplumsal anlaşma çiğnenip herkes ilk haklarına dönünceye ve - uğrunda vazgeçmiş olduğu anlaşmalı özgürlüğü yitirdiği için- eski doğal özgürlüğünü yeniden elde edinceye değin, böyle sürer.

Doğaldır ki, bu koşulların tümü tek bir koşula indirgenir; o da, her katılımcının, kendini, tüm haklarıyla birlikte toplumun tümüne bağlamasıdır. Çünkü her şeyden önce, her birey kendini tümüyle verdiğinden, koşul herkes için aynıdır; herkes için aynı olunca da bunu başkalarının zararına kullanmakta hiç kimsenin bir çıkarı olamaz.

Ayrıca, herkes kendini sınırsız koşulsuz verdiğinden, birlik de, olabildiğince yetkindir ve katılımcılardan hiçbirinin isteyeceği bir şey kalmamıştır. Kimilerine kimi haklar kalmış olsa, - bu kişiler ile halk arasında hakemlik edecek ortak bir üstün kişi var olmadığından ve herkes bir noktada kendi kendisinin yargı-cı olduğu için- herkes her konuda yargıçlık taslamaya kalkışır, o zaman da eski doğal yaşam durumu sürüp gider ve ortaklık, ister istemez zorbalaşır ya da anlamını yitirir.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Kısacası, kendini herkese veren kişi kimseye vermemiş demektir ve kendisi üzerinde başkalarına tanıdığı haklara başkaları üzerinde kendisi de sahip olmayan hiçbir üye bulunmadığı için her birey hem yitirdiğinin tam karşılığını hem de elindekini korumak için, daha çok güç kazanmış olur.

Toplumsal sözleşmeden, özülle ilgili olmayan şeyleri ayıklarsak geriye kalanı şöyle özetleyebiliriz: "Her birimiz, kendimizi ve tüm erkimizi, hep birlikte genel istencin yüce yönetimine veriyor ve oyrun (gövde) olarak her örgeni **bütünün** bölünmez bir parçası kabul ediyoruz."

Bu birlik bağıtı yapıldığı anda birliğe katılan bireylerin kişisel varlıkları ortadan kalkar ve onun yerine, sözleşmenin yapıldığı toplantıdaki oy sayısı denli üyesi olan, tüzel ve ortaklaşa bir bütün ortaya çıkar; ve bu bütün, ortak ben'ini, yaşamını ve istencini, söz konusu bağittan alır. Tüm öteki kişilerin birleşmesiyle oluşan bu tüzel kişiye, eskiden *site*¹ denirdi, şimdi

1 Bu sözcüğün gerçek anlamı, çağımızda tümüyle unutuldu; çoğu kimse *site*'yi kentle, yurttaş da kentliyle karıştırıyor. Kentin evlerden sitenin ise yurttaşlardan oluştuğunu bilmiyorlar. Bu yanlışlık, bir zamanlar Kartacahlara pahalya mal olmuştu. Hükümdarın uyruklarına cives (yurttaş) dendiğini hiçbir kitapta rastlamadım; hatta ne eskiden Makedonyalılara, ne de günümüzde -özgürlüğe tüm öteki halklardan daha yakın olmalarına karşın- İngilizlere cives dendiğini okudum. Yalnız Fransızlar, birbirlerine teklifsizce "yurttaş" diyorlar. Sözlüklerinden de anlaşılabilceği gibi bu sözcük konusunda hiçbir fikirleri yok; eğer olsaydı onu kendilerine mal etmekle hükümdara karşı gelme suçu işlemiş olacaktı; Fransızlarda bu sözcük bir hakkı değil özel bir niteliği anlatılmıyor. Bodin, bizim yurttaşlarımızla kentlilerimizden söz ederken birini ötekinin yerine kullanmakla büyük yanlışlığa düşmüştür. M. d'Alamberti ise bu konuda yanılmadı; Cenevre adlı makalesinde kentimizdeki dört (hatta yabancılarla birlikte beş) sınıfı* (ki bunlardan yalnız ikisi cumhuriyeti oluşturur) çok iyi ayırmalar. Bildiğime göre ondan başka hiçbir Fransız yazar, yurttaş sözcüğünün gerçek anlamını kavramamıştır.

* Cenevre, J.-J. Rousseau zamanında burjuva meclislerince yönetilen ve zaman zaman yabancı ülkelerin egemenliği altına giren bir kent-devlet kimliğini korumaktaydı. Bu kimlikte olduğu için de Fransız Devrimi'nden sonra, 1792'de kurulan Devrimci Yönetim sırasında Cenevre, bir süre Fransa'ya bağlanmıştır (1798). O tarihlerde 30 bin dola-

ise *cumhuriyet* ya da *siyasal ayrım* ya da *siyasal bütün* (*corps politique*) deniyor ve bu bütünün üyeleri ona, edilgin olduğu zaman *devlet*, etkin olduğu zaman *egemen varlık* (*souverain*), benzeri devletlerle kıyaslarken de *egemen güç* (*puissance*) diyorlar. Üyelere gelince, hep birlikte *halk*; egemen yetkeye katılanlar olarak teker teker, *yurttaş* ve devletin yasalarına boyun eğen kişiler olarak da *uyruk* adını alırlar. Ne var ki, bu terimler çoğu zaman karıştırılıyor ve biri ötekinin yerine kullanılıyor; tam kavramsal anlamlarında kullanıldıkları zaman bunları birbirinden ayırt etmeyi bilmek yeter.

yında olan Cenevre kent halkı, "yahancılar"ı saymazsak, dört sınıfa ayrılıyordu: 1-Burjuvalar ve bunların Cenevre'de doğmuş çocukları. "Citoyen" olarak nitelenen bu kişiler, en geniş haklara sahip yurttaşlardı. Yargıçlık gibi yüksek görevlere de yalnız bunlar atanabilirdi. 2-Birinei sınıfın üyesi ailelerin başka memleketlerde doğmuş çocukları ile yetkeli orunların (makamların) kararıyla burjuva hakları elde eden yabancılar. 3-"*Habitants*" (sakinler, oturanlar). Bunlar, yine yetkeli orunlarca Cenevre'de oturmalarına izin verilmiş yabancıları. 4 - "Habitantların Cenevre'de doğmuş olan çocukları" ("*natifs*"). Rousseau, ilerde görüleceği gibi, yönetim biçimlerinden örnekler verirken özellikle eski Roma kent devleti yönetimini anlatır. Rousseau'nun yaşadığı dönemde Cenevre, yönetim düzeni bakımından öteki Avrupa ülkelerine göre özellikler taşıyan ve eski Roma'yı anımsatan bir "*devlet*"ti: Devletle en büyük erk, tüm yurttaşların katıldığı bir kurultayın elindeydi. Olağanüstü durumlarda bu kurultay, yetkilerini, 200 kişilik Büyük Kurul'a ya da 25 kişilik Küçük Kurul'a aktarıyordu. Yurttaşlık hakkı da öyle kolay elde edilemezdi. Rousseau'nun dedesi Parisli kitapçı Didier Rousseau, Cenevre'ye 1540 yılında yerleşmiş olduğu halde, uzun süre yabancı sayılmaktan kurtulamamıştı. Fakat Jean-Jacques Rousseau, tam bir Cenevre yurttaşydı. 1763 yılına değin de yukarıda belirttiğimiz sınıfların birincisine üyeydi. Bu nedendir ki, kitabın başında kendisini "*egemen varlığın bir üyesi*" olarak tanıttırıyor. Birinci sınıfın üyeleri, gerek kurultayda gerek kurullarda yer alabilirlerken dördüncü sınıfın üyeleri, Cenevre'de doğmuş oldukları halde, yönetime giremezlerdi. (Çev.)

VII. B Ö L Ü M

EGEMEN VARLIK

Bu formül de gösteriyor ki, ortaklık bağıtı, kamu ile kişiler arasında karşılıklı yükümlülük içeriyor ve her birey, sanki kendi kendisiyle sözleşme yaparak, iki bakımdan kendisini bağlıyor: Birincisi, egemen varlığın ya da oyrunun üyesi olarak kişilere karşı; ikincisi, devletin üyesi olarak egemen varlığa karşı. Fakat burada, "Kimse kendine karşı üstlendiği yükümlülüklerden sorumlu tutulamaz", diyen yurttaşlık tüzesi kuralı uygulanamaz; çünkü insanın kendine karşı yükümlü olması başkadır, parçası olduğu bütüne karşı yükümlü olması daha başka.

Şunu da belirtmek gerekir ki, hem egemen varlık, hem uyruklar, ayrı ayrı ve iki ayrı açıdan düşünüldükleri için tüm uyrukları egemen varlığa karşı yüküm altına sokabilen kamu kararı, karşıt nedenden ötürü egemen varlığı kendi kendine karşı yükümleyemez; bu nedenle de, egemen varlığın, karşı geleme-

yeceği bir yasayı kendi kendisine dayatması siyasal oyunun doğasına aykırı düşer. Egemen varlık, kendini ancak tek ve değişmez bir ilişki açısından görebildiğinden kendi kendisiyle sözleşme yapan biri durumundadır: Bu da gösteriyor ki, halkın bütünü, için zorlayıcı hiçbir yasa yoktur ve olamaz; hatta toplumsal sözleşme bile... Bu demek değildir ki, bu sözleşmeye aykırı olmayan konularda bu bütün, başkasına karşı yüküm üstlenmez; çünkü yabancılar söz konusu olduğunda aynı bütün, yalın bir varlığa, bir bireye dönüşür.

Fakat siyasal oyun ya da egemen varlık, varlığı yalnızca sözleşmenin kutsallığına bağlı olduğu için, kendinden bir parçayı başkasına devretmek ya da bir başka egemen varlığın buyruğu altına girmek gibi ilk bağta aykırı hiçbir şeye, hatta bir başkasına karşı bile, kendini zorlayamaz; varlığını borçlu olduğu bağtı çiğnemek, kendini yok etmek olur ve hiçten hiçbir şey üremez.

Bu insan kalabalığı bir kez bir bütün halinde biraraya geldi mi, üyelerinden birine saldıran, bütüne saldırmış, bütüne saldıran da tüm üyelere saldırmış olur. Böylece sözleşmeyi yapan iki yan da, ödevleri ve çıkarları gereği yardımlaşmak zorunda kalırlar; ve aynı insanların, bu çifte ilişkinin sağladığı yararları aynı ilişki çerçevesinde birleştirmeye çalışmaları gerekir.

Bu durumda egemen varlık, kişilerden oluştuğu için onlarkine aykırı çıkarı yoktur ve olamaz da; dolayısıyla da egemen gücün, uyruklarına güvence göstermesi gerekmez; çünkü bütünün, üyelerinin tümüne zarar vermek istemesi de, az sonra göreceğimiz gibi, özel olarak herhangi birine zarar vermesi de, olanaksızdır. Egemen varlık, sırf egemen olmasından ötürü, her zaman için gerektiği gibidir.

Fakat uyrukların egemen varlığa karşı durumu böyle değildir; çıkarları ortak olduğu halde, egemen varlık, uyruklarının bağlılığını güvence altına almanın yolunu bulamazsa uyrukla-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

rını verdikleri sözü yerine getirmelerini de hiçbir şey sağlayamaz.

Gerçekte de, her bireyin, insan olarak özel bir istenci olabilir ve bu istenç, onun yurttaş olarak katıldığı genel istence uymayabilir ya da aykırı olabilir. Özel çıkarı, onu ortak çıkardan çok ayrı bir yöne çekmek isteyebilir; kendi saltık ve saltık olduğu için de bağımsız varlığı, ortak davaya olan katkı borcunu, ona, karşılıksız bir yardımımı gibi gösterebilir; yardımın yapılmamasının ortak davaya vereceği zararın, yardımı yapması durumunda kendisinin uğrayacağı zarardan daha az olduğunu düşünebilir; ve devlet denen tüzel kişiyi, bir insan olmadığı için, us ürünü bir varlık olarak gördüğünden, uyrukluk ödevlerini yerine getirmeksizin uyrukluk haklarından yararlanabilir. Bu ise, ileri götürülmesi durumunda, siyasal oyunun yıkımına neden olacak bir haksızlıktır.

Böyle durumlarda, toplumsal antlaşmanın boş bir söz olarak kalmaması için, genel istence uymayı reddedenin, her kim olursa olsun, tüm toplumca saygıya zorlanmasını sağlayacak gücü öteki ortaklara veren yükümlülük, antlaşmada örtülü biçimde vardır: Bunun anlamı ise, o kimsenin özgür olmaya zorlanacağıdır; çünkü bu koşul, tüm yurttaşları yurda mal etmekle onları her çeşit kişisel bağımlılıktan korur; siyasal düzeneğin hilesini ve hünerini oluşturduğu gibi yurttaşlık yükümlülüklerini de yalnız o meşru kılar ki, onsuz, bu yükümlülükler anlamsız ve zorbaca olurdu ve çok büyük kötülüklere uğrardı.

VIII. B Ö L Ü M

YURTTAŞLIK DURUMU

Doğal durumdan yurttaşlık durumuna bu geçiş, insanda çok ilginç bir değişime neden olur: Davranışlarında, içtepinin yerine adaleti koyar ve eylemlerine, daha önce yoksun olduğu törelliği getirir. Ödevin sesi, fiziksel tepilerin ve hak da, açgözlülüğün yerini alır almaz, o güne değin yalnız kendini düşünen insan, eğilimlerinin sesini dinlemeden önce birtakım ilkelere uygun biçimde davranmak ve usuna başvurmak zorunda olduğunu görür. Bu durumda doğadan sağlamış olduğu birtakım yararları yitirse de, karşılığında öyle büyük yararlar elde eder, yetileri öylesine işleyip gelişir, düşünceleri açılır, duygulanımlaşır, ruhu tümüyle öylesine yükselir ki, -bu yeni koşulları kötüye kullanıp eskisinden beter bir duruma gerilemezse eğer- kendisini o durumdan tümenden çekip kurtaran, aptal ve gelişme-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

miş bir hayvan durumundan çıkarıp anlamlı bir varlık, bir insan düzeyine yükselten o güzel anı sürekli kutsaması gerekecektir.

Tüm bu dengeyi, kıyaslaması kolay terimlere indirgeyelim: İnsanın toplumsal sözleşmeyle yitirdiği şey, doğal özgürlüğü ve isteyip elde edebileceği şeyler üzerindeki sınırsız hakkıdır; kazandığı ise, yurttaşlık özgürlüğü ve elindeki şeyler üzerindeki iyelik. Bu ödünlemeler konusunda yanılığa düşmemek için bireyin kendi gücünden başka sınır tanımayan doğal özgürlüğü, genel istençle sınırlanan yurttaş özgürlüğünden; kaba gücün ya da ilk ele geçiren olma hakkının sonucu olan iyelik hakkını, olumlu bir yetkinden başka bir şeye dayanmayan iyelikten ayırt etmek gerekir.

Yukarıda söylenenlere, yurttaşlık durumunun kazandırdıklarına, insanı kendi kendisinin gerçek efendisi kılan tek şeyi, yani içsel özgürlüğü ekleyebiliriz; çünkü yalnızca isteklerin dürtüsüne kapılmak, köleliktir; kendi koyduğumuz yasalara uymak ise, *özgürlük*. Sanırım bu konuda gereğinden fazla konuştum; ve *özgürlük* sözcüğünün felsefedeki anlamı da, zaten benim konumun dışında kalıyor.

IX. BÖLÜM

MÜLK İYELİĞİ

Topluluğun her üyesi, topluluk oluşurken, tüm malvarlığı ve tüm gücüyle, kendini olduğu gibi topluluğa verir. Bu demek değildir ki, mal mülk, bu eylemle el değiştirirken iyeliğin niteliği de değişir ve egemen varlığın mallan arasına katılır: Sitenin güçleri, bir bireyinkiyle kıyaslanamayacak denli büyük olduğundan kamunun iyeliği de gerçekten daha güçlü ve geri dönüşsüzdür; ama en azından daha meşru sayılmaz. Çünkü devlet, tüm haklara temel oluşturan toplumsal sözleşmeyle üyelerinin tüm mallarının iyesidir; fakat öteki egemen güçler karşısında yalnızca işgalci hakkı vardır ki, bu hakkı da bireylerden alır.

İlk işgalci hakkı, güçlünün hakkından daha gerçek olmakla birlikte, ancak iyelik hakkının kurumlaşmasından sonra gerçek bir hak olur. Her insanın kendisi için zorunlu olan her şey üye-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

rinde doğal olarak hakkı vardır; fakat kişiyi bir malın iyesi kılan olumlu işlem, o kişiyi geri kalan her şeyin iyeliği dışında bırakır. Kendi payını almıştır ve bununla yetinmek zorundadır; topluluktan istekte bulunma hakkı yoktur artık. Eski doğal durumunda ne denli zayıf olursa olsun, *ilk işgalci hakkına*, uygar her insanın saygı göstermesi işte bu nedenledir. Bu hakta, bizim olmayan şeye, başkasının olan şeyden daha çok saygı gösterilir.

Genel olarak, herhangi bir toprak parçası üzerinde ilk işgalci hakkının doğması için şu koşullar gerekir: Birincisi, o toprakta o zamana değin başka kimse oturmamış olmalı; ikincisi, geçinmeye yeterli olandan fazla yer işgal edilmemiş olmalı; üçüncü olarak da, o yerin iyeliği, anlamsız bir törenle değil, -yasal belgit bulunmadığı zaman başkalarının kabul etmek zorunda olduğu tek iyelik belirtisi olan- emek ve ekinle elde edilmeli..

Gerçekten de, ilk işgalci hakkının gereksinime ve emeğe göre tanınması, bu hakkı alabildiğine genişletmek demek olmaz mı? Söz konusu hakka birtakım sınırlar konamaz mı? Orta malı bir toprak parçasına ayak basmak, orayı hemencecik sahiplenmeye yetmeli midir? Başkalarını bir an için o topraktan uzak tutacak güçte olmak, o insanları bir daha o toprağa dönme hakkından yoksun bırakmaya yetmeli mi? Bir insan ya da bir halk, uçsuz bucaksız toprakları zorbalıkla ele geçirsün ve tüm öteki insanları ondan yoksun bıraksın da, doğanın tüm insanlara verdiği yiyecek ve içecekten ve oturacak yerden onları uzak tutmak demek olan bu davranış cezasız kalsın, olur mu? Nunes Balbao'nun kıyıya ayak basar basıfclz Güney Denizi'ne ve tüm Güney Amerika'ya, Castilla Krallığı adına el koyması, tüm ora halkını topraklarından etmeye ve dünyanın tüm hükümdarlarını hiçe saymaya yeter miydi? Bu törenler, bu örnekte olduğu gibi, anlamsızca yinelendi durdu ve Katolik kralla da, tüm dünyayı oturduğu yerden bir çırpıda ele geçirmek, sonra da öteki hü-

J.-J. ROUSSEAU

kümdarların daha önce sahip oldukları yerleri imparatorluğu dışına çıkarmak kaldı.

Bireylere ait, birleşik ve bitişik toprakların nasıl kamu mülkü haline geldiği ve uyrukların kişiliğinden onların işgali altındaki topraklara yayılan egemenlik hakkının nasıl hem mülke, hem kişi hakkına dönüştüğü kestirilebilir ki, bu durum, toprakları ellerinde bulunduranları daha büyük bir bağımlılık altına sokmakta ve kendi güçlerini kendi bağımlılıklarının kefil haline getirmektedir. Perslerin kralı, İskitlerin kralı, Makedonyalıların kralı gibi adlar aldıklarına bakılırsa, kendilerini, ülkelerden çok insanların efendisi olarak gören eski monarklar, bu yararı iyi kavrayamamışa benziyorlar. Bugünkü krallar ise daha akıllı davranıp Fransa kralı, İspanya kralı, İngiltere kralı vb. dedirtiyorlar kendilerine. Ülkeyi elde tutmakla halkı da tutacaklarına inanıyorlar.

Bu mal aktarımında ilginç olan şu ki, topluluk, bireylerin mallarını kendi üstüne almayı kabul etmekle, onları mallarından yoksun bırakmak şöyle dursun, tam tersine, o malları meşru biçimde elde tutmalarını; zorbalığın yerini hakkın, yararlanmanın yerini de iyeliğin almasını sağlıyor. Bu durumda malları ellerinde bulunduranlar, kamu mallarının emanetçisi sayıldıklarından haklarına devletin tüm üyelerince saygı gösterildiğinden ve bu haklar yabancılara karşı devletin tüm güçlerince korunduğundan, -halk için ve daha çok da kendileri için yararlı bir mülk aktarımıyla- verdiklerini, deyim yerindeyse, tümüyle geri almış oluyorlar. Buradaki çatışkı (paradoks) ise, aşağıda görüleceği gibi, hükümdar ile iyenin aynı topraklar üzerindeki hakları birbirinden ayırtlanarak (tefrik edilerek) kolayca anlaşılır.

Bir de şu olabilir: İnsanlar, henüz hiçbir şeyleri yokken birleşmeye başlarlar; sonra herkese yetecek boyutta bir toprağı ele geçirir ve ondan ortaklaşa yararlanırlar; ya da bu toprağı aralarında eşit olarak bölüşebilecekleri gibi egemen varlığını

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

belirlediği oranlara göre paylaşırlar. Bu edinme ne biçimde olursa olsun, her bireyin kendi toprağı üzerindeki hakkı, topluluğun herkes üzerindeki hakkına sıkı sıkıya bağlıdır; yoksa ne toplumsal bağlar sağlam olurdu ne de egemenliğin işleyişi gerçek anlamda güçlü.

Bu bölümü ve bu kitabı, tüm toplum düzenine temel oluşturması gereken bir düşünce ile tamamlayacağım: Temel bağıt, doğal eşitliğı yok etmek şöyle dursun, tam tersine, doğanın insanlar arasına koyduğu fizik eşitsizliğın yerine içsel (manevi) ve meşru bir eşitlik getirir; ve insanlar, güç ya da anlak bakımından eşit olmasalar da, anlaşma ve tüze yoluyla eşit olurlar

* Bu eşitlik, kötü yönetimlerde, yalnız görünüşte ve aldattıcıdır; yoksulun yoksulluğı, varlıklının kapkaççılığı yanlarına kâr kahr. Gerçekte yasalar, her zaman için varlıklıl原因 yararına, yoksulların zararına çalışır. Bunun sonucu olarak da toplumsal yaşam, herkesin bir şeyleri olması-ve hiç kimsenin gereğinden fazla şeyi olmaması durumunda yararlıdır.

İKİNCİ KİTAP

I. BÖLÜM

EGEMENLİK DEVREDİLEMEZ

Yukarıda ortaya konan ilkelerin ilk ve en önemli sonucu şu oluyor: Devletin güçlerini devletin kuruluş amacına, yani herkesin yararına uygun biçimde, yalnızca genel istenç yönetebilir.

Çünkü özel çıkarlar arasındaki karşıtlık nasıl toplumların kurulmasını zorunlu kıldıysa, bunu olanaklı kılan da, yine aynı çıkarlar arasındaki uzlaşmadır. Toplumsal bağı oluşturan da, bu birbirinden ayrımlı çıkarlar arasındaki ortak şeydir; zaten tüm çıkarların uzlaştığı bazı noktalar olmasaydı hiçbir toplum var olamazdı. Dolayısıyla toplumun yalnızca bu ortak çıkarlar üzerinden yönetilmesi gerekir.

Bu durumda ben, egemenlik -genel istencin uygulanmasından başka bir şey olmadığına göre- 'hiçbir zaman devredile-

J.-J. ROUSSEAU

mez' de, diyoram; ortaklaşa bir varlık olan egemen varlığı da, egemen varlığın ancak kendisi temsil edebilir; erk, pekâlâ başkasına devredilebilir; fakat istenç, hayır.

Gerçekte, bir özel istencin bazı noktalarda genel istençle uzlaşması olmayacak şey değilse de, en azından böyle bir uzlaşmanın değişmeksizin sürüp gitmesi olanaksızdır; çünkü özel istenç, doğası gereği, bir seçim yapma; genel istenç ise eşit davranma eğilimindedir. Hele bu tür bir anlaşmanın her zaman var olması gerekiyorsa bunun için güvence sağlamak daha da olanaksızlaşır; ve böyle bir süreklilik, beceriden çok raslantı eseri olabilir ancak. Egemen varlık, "Filan kimsenin istediğini ya da en azından istiyorum dediğini ben de şimdi istiyorum", diyeemez; çünkü istencin gelecek için kendini bağlaması usdışı olduğu gibi, sahibinin iyiliğine ters düşen herhangi bir şeye olur vermek de hiçbir istencin elinde değildir. Bu nedenle de eğer halk, boyun eğmekten başka bir şey yapmayacağı konusunda söz verirse bu kararıyla kendi varlığını ortadan kaldırır, halk olma niteliğini yitirir; ortaya bir efendi çıktığı anda egemen varlık diye bir şey kalmaz, siyasal oyun yok olur.

Ne var ki, bu, egemen varlık genel istence karşı çıkabilecekken bunu yapmadığı sürece önderlerden gelen buyruklar genel istencin yerine geçemez anlamına da hiçbir zaman gelmez. Böyle durumlarda herkesin susmasından, halkın bu buyruğu kabul ettiği anlamı çıkarılmalıdır. Bu konu üzerinde ilerde uzun uzadıya durulacak.

II. BÖLÜM

EGEMENLİK BÖLÜNEMEZ

Egemenlik hangi nedenlerle devredilemiyorsa yine aynı nedenlerden ötürü bölünemez de. Çünkü istenç ya geneldir¹, ya değildir; ya halkın tümünün istencidir ya da bir bölümünün. Açıklanan istenç, birinci durumda, bir egemenlik edimidir ve yasa demektir; ikinci durumdaysa yalnızca özel bir istençtir ya da bir yargıç edimidir; bilemediniz, bir kararnamedir.

Fakat bizim siyasacılarımız, egemenliği, ilke düzleminde bölemediklerinden konu düzleminde bölümlere ayırıyor, güç ve istenç, yasama erki ve yürütme erki; vergi, Adalet ve savaş hakları; iç yönetim ve dış ilişki yetkisi gibi parçalara ayırıyorlar: Kimi zaman tüm bu parçaları birbirine karıştırıyor, kimi za-

[¹ Bir istencin genel bir istenç olması için oybirlikli olması her zaman gerekmez; fakat tüm oyların hesaba katılmış olması zorunludur; herhangi bir biçimsel dışımdalama, genelliği bozar.

man ayırıyor; egemen oyunu, -kiminde yalnız kol, kiminde yalnız ayak bulunan çeşitli oyulardan bir insan oluşturmuş- çasına- taşıma parçalardan oluşmuş düşlemsel bir varlık biçimine sokuyorlar. Anlatıldığına göre, Japon hokkabazlar, izleyicilerin gözleri önünde bir çocuğu parçalara ayırıyor sonra parçaları birbiri ardından havaya fırlatıyor, en sonra da bütün ve canlı olarak yere indiriyorlarmış. Bizim siyasacıların yaptığı hokkabazlığın da bundan pek aşağı kalır yanı yok; toplumsal oyunu, panayır yerlerine yaraşır bir gözbağcılıkla parçaladıktan sonra bu parçaları, bilinmez nasıl, biraraya getiriyorlar.

Bu yanlış, egemen yetke konusunda doğru kavramlar oluşturmamış olmaktan ve yetkenin belirtilerini yetkenin parçaları sanmaktan ileri geliyor. Örneğin savaş ilan etme ve barış yapma edimlerine, egemenlik edimleri gözüyle bakıldı hep, oysa öyle değil; çünkü bu edimlerden hiçbirisi yasanın kendisi olmayıp yalnızca uygulaması, -ilerde yasa sözcüğüyle ilgili düşünceler saptandığında da görüleceği gibi- bunlar, yasanın belli bir uygulamasını gerektiren özel birer edimdir yalnızca.

Öteki bölüntüler de incelendiğinde görülecektir ki, ne zaman egemenliğin bölüşüldüğü sanılsa yanılgıya düşülür, egemenliğin parçaları sanılan haklar, aslında ona bağımlıdırlar ve her zaman birtakım yüce istençlerin varlığını gerektirirler; bu istençlerin yerine getirilmesi eyleminden başka bir şey de değildir.

Siyasal tüze yazarlarının, krallarla halkların karşılıklı hakları konusunda, kendi koydukları ilkelere dayanarak ileri sürdükleri görüşler, bu belirsizlik yüzünden ne denli anlaşıl maz duruma geliyor, anlatamam. Gerek Grotius'un, gerek çevirmeni Barbeyrac'ın, -düşündüklerinin ne azını ne de fazlasını söylememe ve bağdaştırmaya çalıştıkları çıkarları incitmeme kaygısıyla- kendi bilgililikleri (sofizmleri) içinde nasıl bocalayıp durduklarını, nasıl bunaldıklarını, bu çok bilmiş adamın birin-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

ci kitabının III. ve IV. bölümlerinde herkes görebilir. Yurduna küsüp Fransa'ya sığınan ve kitabını armağan ettiği XIII. Louis'e yaranmaya çalışan Grotius, halkları tüm haklarından yoksun bırakmak ve tüm ustalığını kullanıp kralları bu haklarla donatmak için elinden geleni ardına koymaz. Çevirisini İngiltere Kralı I. George'a armağan eden Barbeyrac'ın da niyeti aynıydı. Ama ne yazık ki, II. Jacques* tahttan kovulmuştu ve Barbeyrac, "tahttan vazgeçme"olarak tanımladığı bu olayda Guillaume'u** tahta zorla el koyan biri gibi göstermiş olmama kaygısı yüzünden ölçülü davranmak, kıvırtmak ve hık mık etmek zorunda kaldı. Bu iki yazar doğru ilkeler benimsemiş olsalardı tüm güçlükler ortadan kalkacak, kendileri de sürekli çelişkiye düşmeyeceklerdi; ama o zaman da gerçeği söylemiş olmakla kalacak ve yalnızca halka yaranmış olacaklardı. Oysa dürüstlük kimseye bir şey kazandırmadığı gibi halk da insana ne elçilik bağışlar, ne kürsü verir, ne de maaş bağlar.

* II. Jacques: İngiltere, İrlanda ve İskoçya kralı II. James (1633-1701). (Çev.)

** Guillaume: İngiltere, İrlanda ve İskoçya Kralı III. William (1650-1702). II. James'in damadı. 1688 Kasım'ında Fransızların (Etats Generaux'nun) yardımıyla İngiltere'ye çıktı ve II. James'ten tahtı aldı. 1689 Ocak'ında karısıyla birlikte III. William ve II. Mary olarak kral ve kraliçe ilan edildiler. (Çev.)

m. BÖLÜM

GENEL İSTENÇ YANILIRSA

Buraya değin anlatılanlardan, genel istencin her zaman için doğru ve kamusal yarara yönelik olduğu sonucu çıkıyorsa da, halkın vardığı sonuçların her zaman aynı doğrulukta olduğu çıkmaz.

İnsan, her zaman kendi iyiliğini ister, fakat bunun ne olduğunu her zaman kestiremez. Halkı hiçbir zaman bozamazlar, fakat çoğu zaman aldatırlar; ve halk, ancak aldatıldığı zaman kötülüğe eğilimli görünür.

Bireylerin istenci ile genel istenç arasında çoğu zaman büyük ayırım vardır; biri özel çıkarı kollarken, öteki ortak çıkan kollar ve özel istençlerin toplamından başka bir şey değildir. Fakat bu istençlerden, birbirlerini yok eden artıları ve eksileri çıkarın¹, geriye aynmlar toplamı olarak genel istenç kalır.

1 *Her çıkarın kendi dayanakları vardır, der Marquis d'Argenson. İki özel çıkar arasında uzlaşma, üçüncü bir çıkara karşı olmalarından doğar.*

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Yeterince bilgilenmiş bir halk, belli bir konuda karar verirken, yurttaşlar arasında hiçbir iletişim bulunmuyorsa eğer. çok sayıdaki küçük ayrımlılıktan her zaman için genel istenç doğacak ve karar her zaman doğru olacaktır. Ama büyük birleşmenin zararına dolaplar çevrilir ve birtakım bölümsel (kısmi) birleşmeler yapılırsa, bu birleşmelerden her birinin istenci, kendi üyelerine göre genel istenç, devletin istencine göre ise özel istenç olur; bu gibi durumlarda insan sayısı denli değil, gerçekleştirmiş birleşme sayısı denli oy kullanan var demektir. Ayrımlılık sayısı azaldığı ölçüde elde edilen sonucun genelliği de azalır. Hele bu birleşmelerden biri, tüm ötekilere baskın çıkacak denli büyükse, sonuç olarak karşınızda artık küçük ayrımlılıkların bir toplamı değil tek bir ayrımlılık var demektir; artık genel istenç diye bir şey de yoktur; ağır basmış olan görüş, özel bir görüşten başka bir şey değildir.

Demek ki, genel istencin kendini tam anlamıyla ortaya koyması için devlet içinde ayrı ayrı birleşmeler olmaması ve her yurttaşın kendi görüşünü dile getirmesi önemli¹. Büyük Lykurgos'un koyduğu eşsiz ilke de bu olmuştur. Ayrı ayrı birtakım birleşmeler varsa eğer, Solon'un, Numa'nın, Servius'un yaptığı gibi bunların sayısını artırmak ve eşitsizlikleri önlemek gerekir. Genel istencin her zaman aydınlık ve belirgin olması ve halkın aldanmaması için alınacak bundan daha iyi önlem olamaz.

Buna şunu da ekleyebilirdi: Tüm çıkarlar arasında uzlaşma, tek tek her bireyin çıkarına aykırı oldukları zaman oluşur. Birbirinden ayrı çıkarlar olmasaydı hiçbir engelle karşılaşmayan ortak çıkarın varlığı pek duyumsanmazdı; her şey yolunda gider ve siyasa bir sanat olmaktan çıkardı.

- 1 Machiavelli şöyle der: *"Bazı bölünmeler cumhuriyete zararlı, bazıları ise yararlıdır. Mezhepçiliği ve paritçiliği kışkırtanlar zararlı, hiçbirine bulaşmayanlar yararlıdır. Bir devletin kurucusu, düşmanlıkları önleyemezse, hiç değilse onların birer mezhep durumuna gelmelerini önlemelidir. "*

IV. BÖLÜM

EGEMEN ERKİN SINIRLARI

Devlet ya da site, varlığını yalnızca üyelerinin birleşmesine borçlu bir tüzel kişiyse ve en önemli işi varlığını korumaksa, her parçayı bütüne uygun biçimde çalıştırmak ve kullanmak için evrensel ve zorlayıcı bir güce gereksinim var demektir. Nasıl doğa, insanlara tüm örgenleri üzerinde saltık bir sözügeçerlik vermişse, antlaşma da, siyasal oyruna, tüm kendi örgenleri üzerinde öyle kesin bir sözügeçerlik verir ve genel istencin yönlendirdiği bu egemenlik, dediğim gibi, egemenlik adını alır.

Fakat bu tüzel kişinin dışında, bir de onu oluşturan, yaşamı ve özgürlüğü ister istemez ondan bağımsız olan özel kişileri hesaba katmamız gerekir. Bu durumda yapılacak şey, yurttaşlar ile egemen varlığın karşılıklı haklarını¹; ve yurttaşların uy-

¹ Dikkatli okuyucular, sizden, beni burada çelişkiye düşmekle suçlamakta ıvecen davranmamanızı rica ediyorum. Dilin yoksulluğu yüzünden anlatımda çelişkiyi önleyemedim; ama bekleyin hele!

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

ruk olarak yerine getirmeleri gereken ödevleri ile insan olarak yararlanmaları gereken doğal hakları birbirinden iyice ayırt etmektir.

Şunu da kabul etmek gerekir ki, her bireyin, -gücünden, malından, özgürlüğünden- vazgeçtiği bölüm, yalnızca topluluk için önem taşıyan bölümdür; fakat bu önem konusunda söz sahibi tek yargıcın da egemen varlık olduğunu ayrıca kabul etmek gerekir.

Her yurttaş, devlete verebileceği tüm hizmetleri, egemen varlık istediğinde, hemen yerine getirmekle yükümlüdür; buna karşılık egemen varlık da, uyrukları, topluluğa yararı olmayan hiçbir yükün altına sokamaz; hatta böyle bir şeyi isteyemez bile. Çünkü doğa yasalarına göre de, us yasalarına göre de hiçbir şey nedensiz oluşmaz.

Bizi toplumsal oyruna bağlayan yükümlülüklerimiz, sırf karşılıklı oldukları için zorlayıcıdır ve hem onları yerine getirmemiz hem de aynı zamanda kendimiz için çalışmamız, bu yükümlülüklerin doğasından ötürü, olanaksızdır. Genel istencin her zaman doğru olması ve herkesin hep birbirinin mutluluğunu istemesi, -bu *herkes* sözcüğünü kendine mal etmeyecek ve herkes için oy kullanırken kendini düşünmeyecek bir tek kişi bile bulunmamasından değildir de- nedendir? Bu da gösteriyor ki, hak eşitliği ve bu hak eşitliğinden doğan adalet kavramı, her bireyin kendi nefesine öncelik tanımasından, dolayısıyla insanın yaradılışından gelmektedir; genel istenç, gerçekten genel olabilmek için, özünde olduğu denli amacında da genel, olmalıdır; herkese uygulanmak üzere herkesten gelmelidir; ve genel istenç, bireysel ve belli bir konuya yönelirse doğal ussallığını yitirir, çünkü böyle durumlarda, bize yabancı olan şey üzerinde fikir yürüttüğümüz için, elimizde bize yol gösterecek herhangi bir denkserlik (hakkaniyet) ilkesi bulunmaz.

Gerçekten de, daha önce genel bir anlaşmayla çözüme kavuşturulmamış bir konuda herhangi bir durum ya da özel bir hak sorunu ortaya çıkar çıkmaz anlaşmazlık baş gösterir. Bu davada bir yanda konuyla ilgili bireyler, öbür yanda kamu vardır; ama ben, bu tür bir davada, ne uygulanabilecek bir yasa görüyorum, ne de karar alabilecek yargıç. Bu durumda genel istencin kesin bir karar vermesini beklemek gülünç olur; alınacak karar olsa olsa yanlardan birinin kararıdır ve bu yüzden de öteki yan için yabancı, özel bir istençten -dolayısıyla adaletsizliğe itilmiş ve yanılığa elverişli bir istençten- başka bir şey değildir. Nasıl özel bir istenç genel istenci temsil edemezse, aynı biçimde genel istenç de özel bir konuya yöneldiğinde nitelik değiştirir ve genel istenç olarak ne bir kimse ne de bir olay konusunda karar verebilir. Örneğin Atina halkı, başkanlarını kendisi atar ya da kovarken, kimini ödüllendirip kimini cezalandırırken, bir sürü özel kararname ile her çeşit yönetsel işini görürken halkın, tam anlamıyla genel istenç denebilecek bir istenci yoktu; egemen varlık olarak değil, yönetici olarak davranıyordu. Bunlar, alışılmış düşüncelere aykırı görünebilir, fakat düşüncelerimi anlatmam için bana biraz olsun fırsat vermeniz gerekiyor.

Buraya değin söylediklerimden de anlaşılması gerekir ki, istenci genel istenç yapan şey, kullanılan oyların sayısından çok oyları birleştiren ortak çıkardır: Çünkü bu düzende herkes, başkalarına dayattığı koşullara ister istemez kendisi de uyar; bu, çıkar ile adaleti uzlaştıran, hayranlık uyandırıcı bir anlaşmadır ve ortak görüşmelere hak duygusu katar; oysa özel işlerle ilgili tartışmalarda -yargıcın yönelimleriyle yanların yönelimlerini birleştiren ve özdeş kılan ortak bir çıkar bulunmadığı için- böyle bir denkserliğe rastlanmaz.

İlkeye hangi yönden yaklaşırsak yaklaşalım hep aynı sonuca varırız: Yani toplumsal antlaşma, yurttaşlar arasında öyle

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

bir eşitlik kurar ki, tüm yurttaşlar aynı koşullarda, aynı yükümlülük altındadır ve aynı haklardan yararlanmaları gerekir. Böylece antlaşmanın doğası gereği tüm egemenlik edimleri, yani genel istencin sonucu olan tüm gerçek edimler, tüm yurttaşları eşit olarak zorlar ve de özendirir; öyle ki, egemen varlık, yalnızca ve bir bütün olarak ulusu tanır, onu oluşturanları bütünden ayırt etmez. Egemenlik edimi tam olarak nedir peki? Bu, üstün astla anlaşması değildir; oyunun kendi örgenlerinden her biriyle ayrı ayrı yaptığı bir anlaşmadır. Meşru bir anlaşmadır bu, çünkü toplumsal sözleşmeyi temel almıştır; denkerdir, çünkü herkese ortaktır; yararlıdır, çünkü tek amacı, kamunun iyiliğidir; sağlamdır, çünkü güveneğini (teminatını) kamu gücünden ve en yüce erkten almaktadır. Uyruklar, yalnızca bu tür sözleşmelere uydukları sürece, kimseye boyun eğmeksiniz, yalnız kendi istençlerine göre davranmış olurlar; ve bu durumda egemen varlığın ve yurttaşların karşılıklı hakları nereye değin varır, diye sormak, yurttaşların kendilerine karşı ve her bireyin herkese ve herkesin her bireye karşı yükümlülüğünün nereye değin uzandığını sormak demektir.

Buradan da anlaşılıyor ki, egemen varlık ne denli saltık, ne denli kutsal, ne denli dokunulmaz olursa olsun, genel anlaşmaların sınırlarını aşmaz, aşamaz; ve her insan, bu anlaşmalar gereği mallarından ve özgürlüğünden kendine ne bırakıldıysa ondan, dolu dolu yararlanabilir; öyle ki, egemen varlık, uyruklardan herhangi birini ötekenden fazla yük altına sokma hakkına sahip değildir, çünkü o zaman iş, özel alana girer ki, bu alan, egemen varlığın yetkisi dışında kalır.

Bu ayırıcı özellikler bir kez kabul edildi mi, görülür ki, toplumsal sözleşmeye göre, bireylerin, gerçek anlamda birtakım haklarından vazgeçmeleri söz konusu değildir; durumları, bu sözleşme sayesinde, önceki durumlarından çok daha iyidir ve tek yanlı verme yerine kendileri için yararlı bir değiş tokuş

J.-J. ROUSSEAU

yapmışlar, belirsiz ve iğreti bir durumu daha iyi ve daha güvenli bir durumla, doğal bağımsızlığı özgürlükle, başkalarına zarar verme gücünü kendi güvenlikleriyle ve başkalarının alt edebileceği kişisel güçlerini, toplumsal birliğin yenilmez kıldığı bir hakla değiştirmişlerdir. Devlete adadıkları yaşamları bile, bu sayede sürekli korunmaktadır; ve devleti savunmak için yaşamlarım tehlikeye attıklarında, yaptıkları, devletten aldıklarını ona geri vermekten başka nedir ki? Böyle yaparken, yaşamlarını sağlayan şeyleri savunmak için canları pahasına kaçınılmaz savaşımlara giriştikleri o doğal yaşam döneminde çok daha sıklıkla ve daha da tehlikeli olarak yaptıklarından başka bir şey mi yapmış olurlar? Elbette, gerektiğinde herkes, yurdu için dövmek zorundadır, ama artık hiç kimsenin kendisi için dövmesi kesinlikle gerekmez. Güvenliğimizi yitirdiğimiz zaman karşı karşıya kalacağımız tehlikelerden bir bölümünü olsun, yine kendi güvenliğimiz için göze almakla kazançlı çıkmıyor muyuz?

V. B Ö L Ü M

ÖLÜM DİRİM HAKKI

Kendi yaşamları üzerinde hiçbir hakları olmayan kişilerin, sahip olmadıkları bu hakkı egemen varlığa nasıl devredebilecekleri soruluyor. Soru yanlış sorulduğu için yanıtlamak güçmüş gibi görünüyor. Her insan, yaşamını, yine onu korumak için tehlikeye atma hakkına sahiptir. Yangından kurtulmak için kendini pencereden atan birinin intiharla suçlandığı duyulmuş mu? Hatta fırtınada ölen birinin, gemiye binerken fırtına çıkabileceğini biliyordu diye intiharla suçlandığı görülmüş mü?

Toplumsal anlaşıma, bağışçıların korunmasını amaçlar. Amaca ulaşmak isteyen, aracı da istiyor demektir ve araçları, yitirme olasılığından ve tehlikeden arındırmak olucu değildir. Kendi yaşamını başkalarının zararına da olsa korumak isteyen kimse, gerektiğinde canını onlar için vermelidir de. Ve yurttaş, yasanın, kendisine, içine atılmasını emrettiği tehlikeyi tartışa-

cak durumda değildir; hükümdar (ya da egemen varlık) "Devlet için çıkar yol, senin ölmendir", dediği zaman ölmek zorundadır; çünkü o zamana değin güvenlik içinde yaşıdıysa bu koşul sayesinde yaşamıştır ve yaşamı, kendisine yalnızca doğanın bir nimeti değil, devletin koşula bağlanmış bir bağışdır da.

Canilere verilen ölüm cezasına da, aşağı yukarı aynı açıdan bakılabilir: İnsanlar katil olurlarsa idam edilmeyi, katillerin kurbanı olmamak için kabul ederler. Bu anlaşmada insanın kendi yaşamını dilediği gibi kullanmasının ötesinde, yalnızca, yaşamın güvence altına alınması düşünülür; bağışçılardan herhangi birinin anlaşmayı yaparken kendini astırmayı tasarlaması ise söz konusu değildir.

Zaten toplumsal tüzeye karşı gelen her kötü insan, işlediği ağır suçlarla yurduna baş kaldırmış ve ihanet etmiş olur; yasalarını çiğnediği için yurdunun üyesi olmaktan çıkar, hatta ona savaş açmış sayılır. Devletin korunmasıyla onunki birbiriyle bağdaşmadığı için ikisinden birinin yok olması gerekir ve suçlu öldürüldüğünde, bir yurttaş olarak değil, düşman olarak öldürülmüş olur. Yargılama ve karar, o kişinin toplumsal antlaşmayı bozduğunun, dolayısıyla da artık devletin üyesi olmadığına kanıtı ve anlatımıdır. En azından devletin topraklarında yaşamış olmakla kendini onun üyesi kabul ettiği için, ya sözleşmeye aykırı davranmış biri olarak sürgün edilerek ya da halk düşmanı olarak idam edilerek, devletten koparılıp atılması gerekir; çünkü böyle bir düşman, bir tüzel kişi değil, bir insandır ve savaş tüzesi, benzeri durumlarda, yenilenin öldürülmesini gerektirir.

Bununla birlikte bir suçluya ceza biçme işinin özel bir edim olduğu söylenebilir. Evet, öyle; hüküm verme işi de zaten bu yüzden egemen varlığa bırakılmıştır; bu hak, egemen varlığın kendi başına kullanamadığı için başkasına bırakabileceği bir

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

haktır. Aslında tüm düşüncelerim birbiriyle tutarlı, fakat doğaldır ki, hepsini aynı zamanda aktaramam.

Kaldı ki, sık sık ölüm cezasına başvurulması, yönetim bakımından her zaman için bir güçsüzlük ya da tembellik belirtisidir. Hiçbir kötü insan yoktur ki, şu ya da bu işi yapacak biçimde yararlı duruma getirilemesin. Yaşamayı tehlikeli olmayı öldürmeye, ibret için bile olsa, kimsenin hakkı yoktur.

Bir suçluyu bağışlama ya da yasanın öngördüğü ve yargıcın verdiği cezadan bağışık tutma hakkına gelince, bu hak, yalnızca yargıcın ve yasanın üstünde olana, yani egemen varlığa aittir. Yine de, egemen varlığın ya da oyrunun bu konudaki hakkı pek belirgin olmadığı gibi bu hakkı kullandığı durumlar da pek azdır. İyi yönetilen bir devlette ceza azdır; fakat bağışlamalar çok olduğundan değil, suçlu az olduğundan: Devlet çökerken suçların çoğalması, cezasız kalmalarını sağlar. Roma'nın cumhuriyet döneminde ne Senato ne de konsüller ceza bağışlamaya hiçbir zaman kalkışmadılar; halk bile, kimi zaman kararlarını geri aldıysa da, bağışlama yolunu pek kullanmıyordu. Bağışlamaların sıklaşması, kısa süre sonra suçların artık bağışlanmasına bile gerek kalmayacağını gösterir ki, bu gidişin nereye varacağını herkes bilir. Ama şu sırada vicdanımın homurdanmaya başladığını ve beni yazmaktan alıkoyduğunu duyumsuyorum; bu sorunları, bırakalım da, ömründe hiç yoldan çıkmamış ve hiçbir zaman da bağışlanma gereksinimi duymamış biri tartışsın.

VI. BÖLÜM

YASA

Toplumsal antlaşma ile siyasal oyruna (bedene) ruh verdik; şimdi yapılacak şey, yasama erki ile ona devim ve istenç vermek. Çünkü oyrunun oluşumunu ve birliğini sağlayan ilk edim, kendini koruması için ne yapması gerektiği konusunda henüz hiçbir şey belirlemiş değil.

Düzene uygun ve iyi olan, insanların kabulünden bağımsız olarak, eşyanın gereği iyi ve güzeldir. Her çeşit adalet Tanrı'dan gelir, kaynağı yalnız Tanrı'dır; ama biz adaleti bu denli yücelerden almasını bilseydik ne hükümete, ne de yasalara gereksinim duyardık. Yalnız ustan kaynaklanan evrensel bir adalet kuşkusuz var; fakat bu adaletin biz insanlar arasında kabul görmesi için karşılıklı olması gerekir. Dünyayı insanlar açısından incelediğimizde görürüz ki, insanlar arasında da adaletin yasaları, doğal yaptırımlar olmazsa etkisiz kalır; doğru insan herkese

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

karşı bu yasalara göre davranır, ama kimse ona karşı yasalara uymazsa yasalar ancak kötünün yararına, iyinin zararına işler. Bu yüzden hakları ödevlerle birleştirmek ve adaleti kendi konusuna yöneltmek için sözleşmeler ve yasalar gerekir. Her şeyin ortak olduğu doğal yaşam evresinde, kendisine herhangi bir söz vermediğim bir kimseye hiçbir şey borçlu değilimdir; ancak bana gereksiz olanın başkasının olmasına razı olurum, Oysa tüm hakların yasalarla saptandığı yurttaşlar topluluğunda durum böyle değildir.

Peki ama yasa nedir? Bu sözcüğe yalnızca doğaötesi birtakım anlamlar yüklemekle yetinirsek anlaşılamaz, fikir yürütür dururuz; ayrıca bir doğa yasasının ne olduğunu anlatarak bir devlet yasasının ne olduğunu daha iyi anlamış olmayız.

Özel bir şeye yönelmiş genel bir istenç olamayacağını daha önce söylemiştim. Gerçekten bu özel şey ya devletin içindedir ya da dışındadır. Devletin dışındaysa, kendisine yabancı bir istenç, ona göre genel olamaz; devletin içindeyse onun bir parçasıdır demektir. O zaman da, bütün ile parça arasında bir ilişki kurulur ve bu ilişki onları iki ayrı varlık durumuna sokar: Biri parça, öteki parça eksiğiyle bütün... Ne var ki, parçası eksik bütün, bütün değildir ve bu durum sürüp gittikçe ortada bir bütün değil, ancak birbirine eşit olmayan iki parça var demektir; bundan da, birinin istencinin öteki için hiç de genel olmadığı sonucu çıkar.

Fakat halkın tümü, yine tüm halk için karar verdiğinde yalnızca kendini dikkate almış olur ve o zaman oluşan ilişki, aynı bütünün bir bu açıdan, bir öteki açıdan bakıldığında ortaya çıkan iki görüntüsü arasındaki ilişkidir. O zaman, üzerinde karar alınan konu, kararı alan istenç gibi, geneldir. Benim yasa dediğim şey de, işte bu edimdir.

Yasaların konusu her zaman geneldir dediğimde bundan şunu anlıyorum: Yasa, uyrukları bir bütün, eylemleri ise soyut

olarak alır; bir insanı bir birey ya da bir eylemi özel bir eylem olarak değil. Yasa birtakım ayrıcalıklar kabul edebilirse de, adını belirterek kimseye ayrıcalık tanıyamaz; yurttaşları sınıflara ayırabilir, hatta bu sınıflara girmeye hak kazanmak için gerekli nitelikleri de belirtebilir, fakat şu ya da bu kimseyi, admı söyleyerek bu sınıflara sokamaz; bir krallık yönetimi ve hanedan düzeni kurabilir, fakat ne kralı kendisi seçebilir, ne de bir kral ailesi atayabilir; kısacası bireysel konularla ilgili hiçbir görev ve hizmet, yasama yetkisine dahil olamaz.

Bu düşünceler de açıkça gösteriyor ki, yasa yapmak kimin işidir diye sormaya artık gerek yok, çünkü yasalar genel istencin edimleridir. Hükümdar yasaların üstünde midir, altında mı, diye sormaya da gerek yoktur, çünkü hükümdar da devletin bir üyesidir; yasa haksız olur mu, olmaz mı diye düşünmek de gereksiz, çünkü hiç kimse kendisine haksızlık etmez; ve nasıl olur da insan hem özgürdür, hem de yasalara bağlı diye sormak da yersizdir, çünkü yasalar bizim istencimizin kaydedildiği belgelerden başka bir şey değildir.

Yine görülüyor ki, yasa, istencin ve konunun evrenselliğini nefsinde toplamaktadır; bu nedenle de, kim olursa olsun bir insanın kendi başına verdiği buyruklar yasa değildir, yalnızca karnamedir; bir egemenlik edimi değil, bir yönetim edimidir.

Bu durumda ben, hangi yönetim biçimi altında olursa olsun, yasalarla yönetilen her devlete cumhuriyet adını veriyorum: Çünkü yalnız o zaman yönetim kamu yararınadır ve kamu yararı yalnız o zaman önem taşır . Her meşru yönetim, cumhuriyetçidir¹: Yönetimin, hükümetin ne olduğunu ise ilerde anlatacağım.

1 Ben, bu sözcükle yalnız aristokrasiyi ya da demokrasiyi değil, genel olarak yasadan başka bir şey olmayan genel istencin güdümündeki her çeşit yönetimi erektiriyorum. Bir yönetimin, meşru olması için egemen oyunun hizmetinde, yürütme görevi üstlenmiş olması gerekir: Bu durumda, monarşi de Cumhuriyet sayılır. Bu, bir sonraki kitapta açıklanacak.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Yasalar, aslında, yurttaşlararası ortaklığı oluşturan koşullardan başka bir şey değildir. Yasalara boyun eğmek zorunda olan halk, yasaları koyan halkın kendisi olmalıdır; toplumun koşullarını düzenleme işi ona katılanlara aittir: Peki bu düzenlemeyi nasıl yapacaklar? Oturup anlaşılarak mı, hiç beklenmedik bir esin sonucu mu? Siyasal oyunun bu istençleri dillendirecek bir örgeni var mıdır? Gerekli bağitları oluşturmak ve yayınlamak için gerekli ileri görüşlölüğü ona kim sağlayacak ya da kararları gerektiğı zaman nasıl alacaktır? Neyin iyi olduğunu pek ender bilebildiğı için ne istediğini çoğı zaman kendisi de bilmeyen kör bir yığın, yasama dizgesi gibi böylesine büyük, böylesine güç bir girişimin altından nasıl kalkar? Halk, doğası gereğı her zaman iyiyi ister; ama yine doğası gereğı iyiyi her zaman göremez.. Genel istenç her zaman doğrudur, fakat onu yönlendiren anlayış her zaman aydın bir anlayış olmayabilir. Genel istencin her şeyi olduğu gibi görmesini, kimi zaman da nasıl görmesi gerekiyorsa öyle görmesini sağlamak; aradığı doğru yolu ona göstermek; onu özel istençlerin aldatıcı etkisine karşı güvenceye almak; ayrı zaman ve yerlerde geçen olayları kıyaslamasını sağlamak; önünde duran, elle tutulabilir yararların çekiciliğı ile uzak ve gizli kötölüklerin tehlikesini birlikte göstermek gerekir. Birey, iyiyi görür ama teper; halk ise, iyiyi ister ama göremez. Her ikisinin de kılavuza gereksinimi vardır. Bireyi, istencini usuna uydurmaya zorlamak; halka, ne istediğini bilmeyi öğretmek gerekir. Bu yapıldığı zaman, halkın aydınlanması sonucu, toplumsal oyunda sağduyu ile istenç buluşur, ayrı yanlar elbirliğı eder ve böylece bütünün gücü doruğı ulaşır. Bir yasa koyucuya gereksinim, işte bundandır.

VII. B Ö L Ü M

YASA KOYUCU

Uluslara uygun düşen en iyi toplum kurallarını bulup belirlemek için, insana özgü tüm tutkuları yaşadığı halde hiçbirine kapılmayan; doğamızı tam anlamıyla bildiği halde onunla hiçbir bağı olmayan; mutluluğu bizimkine bağlı olmadığı halde bizim mutluluğumuzla yakından ilgilenen; zamanın akışı içinde kendine uzak bir utkuyu amaç edinip bir sonraki yüzyılda keyfini sürmek için bir yüzyıl emek verebilen yüksek bir anlak gerek¹. İnsanlara yasalar vermek, tanrıların işi olmalı. •

Kaligula'nın edimsel açıdan öne sürdüğü düşüncüyü Eflatun, *Politicos'unddi*, yurttaşın ya da kralın tanımını araştırırken hak

1 Bir halk, ancak yasaları işe yaramaz hale gelmeye başladığında ünleniyor. Lycurgus'un yasalarıyla kurulan kurumlar, Spartalıları kim bilir kaç yüzyıl mutlu ettikten sonradır ki, Yunanistan'ın öteki kesimlerinde onlardan söz edilmeye başlandı.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

açısından ele alır. Büyük hükümdarlara çok ender raslandığı doğruysa eğer, büyük yasa koyuculara raslamanın ne denli zor olduğunu varın siz düşünün. Kralın yapması gereken, yasacının göstereceği örneğe göre davranmaktır yalnızca. Yasacı, makineyi bulan ise, hükümdar onu kurup işleten işçiden başka bir şey değildir. Montesquieu, "Toplumlar oluşurken, ilk zamanlar yasaları cumhuriyetlerin başkanları yapar, daha sonra da yasalar başkanları yetiştirir", der.

Bir halkı yasalandırmaya, kurumlaştırmaya kalkışan kimse, hani neredeyse insan doğasını değiştirecek denli güçlü duyumsamalı kendisini; her biri başlı başına eksiksiz birer bütün olan her bireyi, bir bakıma yaşamını ve varlığını borçlu olduğu daha büyük bir bütünün parçasına dönüştürecek denli güçlü; insan yapısını değiştirip güçlendirecek, hepimizin doğadan aldığımız özdeksel ve bağımsız varlığımızı tinsel (manevi) bir varlığa ve bir bütünün parçasına dönüştürecek denli güçlü olmalıdır. Kısacası, insandan, ona özgü güçlerini alıp yerine, başkalarının yardımı olmaksızın kullanamayacağı, yabancı güçler vermek gerekir. Bu doğal güçler, ne denli ölüp yok olursa yeni kazanılan güçler o denli büyük ve sürekli, kurum da o denli sağlam ve yetkin olur. Öyle ki, her yurttaş, öteki yurttaşlardan soyutlandığında bir hiç ise ve hiçbir şey yapamıyorsa ve bütünlere erişilen güç, tüm bireylerin doğal güçlerinin toplamına eşitse ya da ondan üstünse, işte o zaman, yasaların, ulaşabilecekleri en kapsamlı kusursuzluğa eriştiği söylenebilir.

Yasa koyucu, devlet içinde her bakımdan olağandışı bir insandır. Ökeliğiyle (dehasıyla) olduğu denli devletteki görevleriyle de öyle olmalıdır. Bu görev, ne bir yönetim işidir ne de egemenlik; cumhuriyeti oluşturmuştur, ama yapısında kesinlikle yer almaz. İnsanlara özgü güçlülük tutkusuyla ortak hiçbir yanı olmayan özel ve üstün bir işlevdir bu; çünkü insanlara komuta eden yasalara, yasalara komuta eden de insanlara komuta

J.-J. ROUSSEAU

etmemeli; yoksa, yasaları tutkulanna araç yapar ve kendi yaptığı yasalarla çoğu zaman haksızlıklarını sürdürür; birtakım kişisel görüşlerin kendi yapıtının kutsallığına gölge düşürmesine hiçbir zaman engel engel olamaz.

Lycurgus, yurduna yasalar yaptığında işe, tahtından vazgeçerek başladı. Yunan kentlerinin çoğunda yasaları yabancılara yaptırırlardı hep. Çağımız İtalya'sındaki cumhuriyetler de, çoğu zaman bu yönteme öykündüler; Cenevre Cumhuriyeti de öyle yaptı ve bunun yararını gördü¹. Roma, en parlak günlerinde, zorbalığın tüm kötülüklerinin hortladığını gördü ve yasama gücü ile egemen gücü aynı kimselerde topladığı için de az kalsın yok oluyordu.

Bununla birlikte decemvir'ler** bile yalnız kendi yetkelerine dayanarak yasa yapma hakkını kullanmaya kalkmadılar. Halka, "Size önerdiklerimizden hiçbiri, siz kabul etmedikçe yasa haline gelemaz. Romalılar! Mutluluğunuzu sağlaması gereken yasaları yine siz kendiniz yapın", diyorlardı.

Bu durumda demek ki, yasaları kaleme alan kimsenin hiçbir yasama hakkı yoktur ya da olmaması gerekir; hatta halk da, başkasına aktanlamayan bu haktan dilediği zaman vazgeçe-

1 Calvin'i yalnız tanrıbilimci sayanlar onun ökeliliğinin (dehasının) enginliğini iyi bilmeyenlerdir. Bizim o bilgece buyrultularımızın kaleme alınmasında Calvin'in büyük emeği geçmiştir ve bu buyrultular, Institution adlı yapıtı* ölçüsünde onur vermektedir kendisine. Zaman dinsel inançlarımızı ne denli altüst ederse etsin yurt ve özgürlük aşkımız sönmeyi sürece bu büyük insanın anısı her zaman hayırla anılacaktır.

* 1536'da Basel'de Latincesi yayınlanan "*Christiana Religionis Institutio*"nun Fransızcası 1541'de "*Institution de la religion ehretienne*" adıyla yayınlandı. Jean Calvin, yapıtının son Latince basımını 1559'da gerçekleştirdi; Cenevre'yi Protestanlığın Avrupa'daki başlıca yayılma merkezi haline getirip kendi öğretisini güçlendirirken, karşı çıkanlar buyrultularla zorla susturuldu. Calvin bu buyrultuları hazırlayanlardandı. (Çev.)

** Decemvir (Latince "on insan" anlamına): Roma'da cumhuriyet döneminde yazılı yasaları derlemekle görevlendirilen anayasa yargıçları. *Ouiki Levha Yasası* da onların yapıtıdır. (Çev.)

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

mez; çünkü temel antlaşmaya göre, kişiler üzerinde yalnızca genel istenç zorlayıcıdır; ve kişisel bir istencin genel istence uygunluğu ise ancak halkın özgür oylarıyla anlaşılabilir. Bunu daha önce de söylemiştim, ama yinelemekte yarar var.

Görüldüğü gibi bu yasama işinde birbiriyle bağdaşmayan iki şey var: Biri, insan gücünü aşan bir girişim; öteki, bu girişimi gerçekleştirmesi gereken, hiç düzeyinde bir yetke.

Üstünde durulması gereken bir başka güçlük daha var: Halka, halkın diliyle değil de kendi dilleriyle seslenmek isteyen bilgiler, anlaşılmanmaya mahkûmdurlar. Oysa halk diliyle anlatılması olanaksız, bin bir çeşit düşünce vardır. Fazla genel görüşleri ve fazla uzak konulan ise halk anlayamaz; her birey ancak kendi özel çıkarıma uygun düşün hükümet tasarılanndan hoşlandığı için iyi yasaların dayattığı uzun süreli yoksunlukların kendisine sağlayabileceği yararları kolay kolay aynmlayamaz. Yeni doğan bir halkın, siyasanın sağlam ilkelerini benimseyebilmesi ve devletin yaranyla ilgili temel kurallara uyması için nedenin yerini sonucun alması, yasalarca oluşturulması gereken toplum ruhunun yasaların önüne geçip onları yönlendirmesi ve insanların, yasalarla erişmeleri gereken noktaya yasalardan önce varmış olmaları gerekir. Bu durumda yasacı, ne güç ne de us yolunu deneyemediğinden, halkı şiddete başvurmadan sürükleyebilen ve inandırmadan yola getirebilen başka tür bir yetkeye başvurmak zorundadır.

İşte, ulusların kurucularını, öteden beri Tanrı'yı işe karıştırmaya ve kendi bilgeliğini tanımlara mal etmeye zorlayan da, - gerek insanın gerek sitenin oluşumunda aynı erki kabullenen ve devletin yasalarına doğa yasalarıymış gibi boyun eğen hakların, genel mutluluk boyunduruğuna boyunlanını rahatça uzatıp o boyunduruğa uysallıkla katlanmalarını sağlama isteğidir.

Sıradan insan algısının çok üzerindeki bu yüce bilincin buyurduğu kararları, yasacı, insana özgü kaygıların sarsamadığı

kimseleri tanrısal güçle yola getirmek için, ölümsüzlerin ağzından söyler¹. Fakat ne tanrıları konuşturmak, ne de onların sözcülüğünü yaptığına başkalarını inandırmak, her insanın yapabileceği bir şey değildir. Yasacının sahip olduğu yüksek ruh, gerçek bir tansıktır; yerine getirdiği görev de bunun kanıtıdır. Taş levhalara herkes bir şeyler yazabilir ya da bir kâhine para verip istediğini söyletebilir ya da tanrısal bir varlıkla gizli ilişkideymiş gibi görünebilir ya da bir kuşu, kulağma bir şeyler fısıldatacak biçimde eğitebilir ya da istediğini halka dayatmanın daha başka, kaba yollarını bulabilir. Hatta bu türden bir adam, birtakım abuk sabuk insanı bir fırsatını bulup çevresine toplayabilir de, fakat hiçbir zaman güçlü bir yönetim kuramaz ve çok geçmeden gariplikleriyle birlikte yok olup gider. Boş gösterilerin sağladığı bağ da geçicidir; bağlan, yalnızca bilgelik sürekli kılar. Hâlâ geçerli olan Yahudi yasası, İsmail'in oğlunun on yüzyıldır dünyanın yansını yöneten yasası, bu yasalara koyanların büyüklüğünü bugün de herkese ilan ediyor; ve kendini beğenmiş felsefe ya da kör particilik ruhu, bu insanlara talihli üçkağıtçılar gözüyle bakadursun, gerçek yönetici, onların yasalarında, uzun ömürlü kurumlara önderlik eden o büyük ve güçlü ökelikli görüp hayranlık duyuyor.

Tüm bunlara bakıp da, Warburton* gibi, siyasa ile dinin biz insanlar arasında ortak bir amaca yöneldiği sanılmasın; uluslar oluşurken biri ötekine araçlık eder yalnızca.

1 "Gerçekte," der Machiavelli, "hiçbir ülkede olağandışı bir yasacı yoktur ki, Tanrı'ya başvurmuş olmasın; yoksa koyduğu yasalara kimse kabul etmezdi. Gerçekte bilge kişinin bildiği birçok yararlı bilgi vardır, fakat aynı bilgilerde, başkalarını inandıracak ölçüde açık birtakım nedenler yoktur." (Discorsi sopra Tite Livio, lib I, cp. XI.)

* William Warburton (1698-1779). İngiliz bilgin, filozof ve Tannbilimci. (Çev.)

VIII. BÖLÜM

HALK

Bir mimar, büyük bir yapıya başlamadan önce, yapının ağırlığını taşıyıp taşıyamayacağını anlamak için nasıl toprağı inceler ve sondalarsa, bilge yasacı da, oturup doğrudan yasaları kaleme almaz; önce, yasaları hangi halk için yazacaksa o halkın bunları taşıyıp taşıyamayacağını araştırır. Eflatun da, Arlcad-yalılar ve Kyrenialılar için yasa yapmaya bu yüzden yanaşmadı çünkü bu iki halkın varsıl olduklarını ve eşitliğin zahmetlerine katlanamayacaklarını biliyordu: Yine bu nedenledir ki, Minos, kötülüklere gömülmüş bir halkı sıkıdüzen (disiplin) altına almadığı için Girit'te iyi yasalar ve kötü insanlar yaşıyordu.

Yeryüzünde iyi yasaları taşıması olanaksız görünen nice ulus parlamış, taşıyamayacak durumdaki nicesi ise iyi yasalara kavuşmak için pek az zaman bulabilmiştir. İnsanlar gibi halkların çoğı da, yalnızca gençliklerinde uysaldırlar, yaşlan-

dıkça dikbaşı olurlar; alışıklar bir kez yerleşip önyargılar kökleşti mi, artık onları değiştirmeye kalkmak, hem tehlikeli, hem boşunadır; halk, hekimi görünce titremeye başlayan ödle ve akılsız hastalar gibi tıpkı, dertlerine el sürülmesini, bu dertlerin yok edilmeleri için bile olsa, istemez.

Kimi hastalıklar insanların kafasını nasıl altüst edip geçmiş i unutturursa, devletlerin yaşamlarında da kimi zaman öyle zorlu dönemler olur ki, devrimler, halk üzerinde, kimi bunalımların bireyler üzerinde yaptığını yapar; geçmiş in yılgısı unutmanın yerini alır; ve içsavaşlarla yanıp yıkılan devlet, deyim yerindeyse, kendi küllerinden yeniden doğar ve ölümün kollarından sıyrılıp gençlikteki gücüne yeniden kavuşur. Lycurgus zamanında Sparta'da, Tarquinius'lardan sonra Roma'da böyle oldu; günümüzdeyse Hollanda ve İsviçre, tiranlar kovulduktan sonra aynı şeyleri yaşadılar.

Fakat bu tür olaylara çok az raslanır; bunlar ayrıksı (istisnai) olaylardır ve oluş nedenlerini, her zaman için, söz konusu devletin özel yapısında aramak gerekir. Hatta aynı şey, aynı halkın başına iki kez gelmez; çünkü bir halk, barbar kaldığı süre içinde özgürlük elde edebilir, ama uygarlık zembereği boşalmış bir halk bir daha özgür olamaz. Karışıklıklar yüzünden yıkılabilir ve devrimler onu kurtaramaz; kölelik zincirleri kopar kopmaz dağılıp yok olur. Artık ona bir kurtarıcı değil bir efendi gerekir. Ey özgür uluslar, şu özdeyişi aklınızdan çıkarmayın: Olmayan özgürlüğü elde edebilirsiniz, ama yitirdiğinizi asla.

Gençlik başka bir şeydir, çocukluk başka. Bireylerin olduğu gibi ulusların da, yasalara boyun eğebilecekleri olgunluk çağına gelmelerini beklemek gerekir; ne var ki, bir halkın olgunlaşıp olgunlaşmadığını anlamak her zaman kolay değildir; ve erken davranıldığında girişim başarısızlığa uğrar. Şu ulus doğuştan sıkıdüzene (disipline) yatkındır, öteki bin yıl sonra bile sıkıdüzene gelmez. Ruslar, hiçbir zaman gerçekten uygarlaşa-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

mayacaklar, çünkü zamanından önce uygarlaştınıldılar. Petro'nun öykünmeci bir ökeligi vardı; yaratıcı, yoktan var eden, gerçek bir ökelik değildi onunki. Kimi yaptıkları iyi idiyse de çoğu yersizdi. Halkının barbar olduğunu görmüştü, fakat uygarlaşacak olgunlukta olmadığını aynmlayamadı; halkını önce güçlülere alıştırmayı, pişirmesi gerekirken uygarlaştırmaya kalktı. İşe, önce Rus gibi olmalarını sağlamakla başlaması gerekirken Almanlar gibi, İngilizler gibi olmalarını sağlamak istedi. Uyruklarına, olmadıklarını olmuşlar inancı aşılıyarak onları, olabileceklerini olmaktan alıkoydu. Fransız eğitimci de böyle yapar: Öğrencilerini öyle yetiştirirler ki, çocuklar birara parlar sonra bir hiç olup giderler. Rus imparatorluğu, Avrupa'yı boyunduruğu altına almak isteyecek, fakat sonra kendisi boyunduruk altına girecektir. Rusların uyrukları ya da komşuları olan Tatarlar*, onların ve bizim efendilerimiz olacak. Bu devrim kesinlikle olacak gibi geliyor bana. Tüm Avrupa kralları, elbirliğiyle bunu hızlandıracak davranışlar içinde.

* Tatar: J.-J. Rousseau, bu sözcüğü (Fr. Tartare) coğrafyası ve tarihiyle gerçek budunbilimsel anlamı dışında, belirsiz bir genelleme yaparak kullanıyor. "*Türkistan kökenli bir halkın adı. Orta Asya'da Hazar Denizi'nden doğu kıyılarına değin tüm halklara, belirsizce bu ad verilirdi*", diyor LİTTRE. (Çev.)

IX. B Ö L Ü M

SÜREĞİ

Doğa, düzgün yapılı bir insanın boyu bosu için nasıl birtakım sınırlar getirmişse ve bu sınırlara uyulmadığında ortaya nasıl devler ya da cüceler çıkıyorsa, iyi bir devletin yapısı için de benzeri sınırlar vardır; iyi yönetilebilmesi için fazla büyük, ayakta kalabilmesi için fazla küçük olmaması gerekir. İnsan oyununu için olduğu gibi her siyasal oyun için de, güç bakımından aşmaması gereken bir *doruk nokta* vardır ve çoğu kez büyüeyim derken bu'nokta aşılr. Toplumsal bağ, yayılma ilerledikçe gevşer ve genel olarak küçük bir devlet, büyüğe oranla daha güçlüdür.

Bu kuralı doğrulayan yüzlerce neden var. Birincisi, kaldıraçın ucundaki bir nesnenin ağırlığı, kaldıraç uzadıkça nasıl artarsa, yönetim de, uzaklık arttıkça öyle güçleşir; araya giren aracı sayılsı arttıkça da daha külfetli olur; çünkü her kentin önce

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

bir kendi yönetimi vardır ve giderini halk öder; ikincisi her bölgenin kendi yönetimi gelir, bunu da halk öder; daha sonra sırasıyla eyaletler, salraplıklar, genel ilbaylıklar gelir ki, düzey yükseldikçe artan tüm bu giderler hep zavallı halkın sırtına yüklenir; son olarak en üst yönetim gelir ve hepsinin üstüne tüy diker. Tüm bu ağır yükler altında sürekli ezilen uyruklar, üstelik iyi de yönetilmezler; başlarında tek bir yönetici olduğu zamankinden daha da kötü duruma düşerler. Üstelik olağandışı durumlarda başvuracakları kaynaklar da kuruyacak duruma gelmiştir; bu kaynaklara başvurmak gerektiğinde devlet zaten yıkılmak üzeredir.

Dahası var; yönetim, yasalara saygıyı sağlamada, ezinci (zulmü) önlemede, yolsuzlukları gidermede, uzak yerlerde olabilecek kışkırtmaları engellemede daha gevşek ve daha yavaş davranacağı gibi, halk da hiç görmediği yöneticilerine, dünya ile bir tuttuğu yurduna ve çoğuna yabancı olduğu ülkedaşlarına karşı daha az sevgi besleyecektir. Birbirinden ayrı töreleri olan, karışık iklimlerde yaşayan ve aynı yönetim biçimine katlanamayan çeşitli eyaletlere aynı yasalar uymaz. Ayrı yasalar yapılması durumundaysa, yöneticileri aynı, sürekli ilişki içinde olan, birbirlerinin memleketine gidip gelen, birbirlerinden kız alıp veren insanlar, değişik törelerle karşılaşınca malvarlıklarının kendilerine ait olduğundan bile kuşkuya düşerler; halklar arasında karışıklık ve kargaşa doğar. Yüksek yönetim merkezinin biraraya getirdiği, birbirini tanımayan insanlardan oluşan bu kalabalıkta yetenekler gömülü, erdemler gizli, kötülükler cezasız kahr. İştten göz açamayan yönetici, hiçbir şeyi göremez olur; devlet yönetimi küçük memurlara kalır. Merkezden uzaktaki birçok görevlinin yan çizmek ya da atlatmak istediği genel „yetkeyi ayakta tutmak için alınması gereken önlemler ise, tüm kamu hizmetlerini soğurur; geriye, halkın mutluluğuna harcanacak hiçbir şey kalmaz; bir şeyler kalacak olursa onu da gerekti-

ğinde savunmasına harcayacaktır. Çatısına göre fazla büyüyen bir gövde, kendi ağırlığı altında işte böyle ezilip yok olur.

Öte yandan devlet, kendini sağlamlaştırmak, er geç uğrayacağı sarsıntılara göğüs germek ve ayakta kalmak için harcayacağı çabalara katlanabilmek için sağlam bir temel oluşturmak zorundadır. Çünkü halkların tümünde, onları birbirine karşı sürekli devindiren bir çeşit merkezkaç güç vardır; onun etkisiyle uluslar, Descartes'ın burgaçları gibi, komşuları zararına büyüme eğilimi gösterirler. Bu nedenle güçsüzler çok geçmeden yutulma tehlikesiyle karşılaşır ve hiçbir, tüm öteki uluslarla, basıncı aşağı yukarı eşitleyecek bir denge kurup varlığını koruyamaz.

Tüm bunlardan da anlaşıldığı gibi, genişlemek için de, daralmak için de birtakım nedenler var ve bu ikisi arasında devletin korunmasına en elverişli orantıyı bulmak, bir devlet adamı için hiç de kolay değil. Genişleme nedenleri ancak dışsal ve görece olduğundan, bunların içsel ve saltık olan daralma nedenlerine bağımlı olmaları gerektiği pekâlâ söylenebilir; ilk aranması gereken, sağlam ve güçlü bir ana yapıdır; ayrıca geniş toprakların sağlayacağı kaynaklardan çok, iyi bir yönetimin vereceği güce güvenmek gerekir.

Bununla birlikte, yeni topraklar ele geçirmelerini zorunlu kılacak biçimde kurulmuş öyle devletler görüldü ki, bu zorunluk anayasalarında bile yer alıyordu ve onlar, ayakta kalabilmek için sürekli büyümek zorundaydılar. Söz konusu devletler, büyümeleri sona erdiğinde düşüşün kaçınılmaz olacağını bilmekle birlikte, bu mutlu zorunluktan belki de çok hoşnuttular.

X. BÖLÜM

SÜREĞİ

Bir siyasal oyrunu ölçüye vurmanın iki yolu vardır: Toprağının genişliğine ve halkının sayısına bakılır: Devletin gerçek büyüklüğünü ölçmek için bu iki ölçü arasında uygun bir oran vardır. Devleti insanlar kurar, insanları da toprak besler. Dolaşısıyla bu oran şöyle olmalıdır: Halkın geçimine yetecek ölçüde toprak, toprağın besleyebileceği ölçüde insan. Belli sayıdaki halkın erişebileceği doruk güç, işte bu orantı içinde bulunur; çünkü toprak fazlaysa, korunması o ölçüde külfetli, ekip biçmesi güç, ürünü gereğinden fazla olur; bu da çok geçmeden toprağın savunulması için savaşmayı gerektirir. Toprak yeterli değilse devlet, eksikliğini gidermekte komşularının insafa gelmelerini bekler duruma düşer; bu ise yeterli toprak için saldırı savaşları gerektirir. Durumu gereği ticaret ve savaştan başka seçeneği bulunmayan bir halk, özünde güçsüz demektir; komşularına ve

olayların gidişine bağımlıdır; yaşamı her zaman için belirsiz ve kısıdır. Ya başka halkları boyunduruğu altına alıp durumda değişiklik yapar ya da kendisi boyunduruk altına girer ve bir hiç olur: Özgür kalabilmesi, büyüyüp küçülmesine bağlıdır ancak.

Toprak büyüklüğü ile insan sayısı arasında, birbirine yeterli olmaları bakımından değişmez bir oran kurulamaz; çünkü verimlilikleri, ürünlerinin türü, iklimleri açısından toprakların gösterdiği niteliksel ayrımlıkların yanında o topraklarda yaşayan insanların yaradılışları da ayrımlıklar gösterir: Kimi halk, verimli bir ülkede az tüketir; kimisi verimsiz topraklarda çok tüketir. Ayrıca kadınların az ya da çok doğurgan olmalarını; ülkenin az ya da çok nüfusa elverişliliğini; yasacınm, yapacağı yasalarla nüfusa bulunmayı umduğu katkıyı da hesaba katmak gerekir. Çünkü yasacınm kararını, gördükleri üzerine değil, öngörüler üzerine oturtması ve nüfusun o günkü durumuna göre değil, ilerde ister istemez alacağı duruma göre karar vermesi gerekir. Engebelerin de içinde bulunduğu bin bir nedenden ötürü, yeterli olduğu sanılandan fazla toprağın elde edilmesi gerekebilir ya da elde edilmesi kolaylaşır. Örneğin orman, otlak gibi doğal nimetlerin daha az emek gerektirdiği, düzlük yerlere göre kadınların daha doğurgan olduklarının deneyimle bilindiği, eğimli geniş topraklarında ekime elverişli çok az düzlüğün bulunduğu dağlık memleketlerde insanlar, alabildiğine yayılırlar; buna karşılık deniz kıyısında, hemen tümüyle verimsiz kayalıklarda ve kumsallarda sıkış tıkış otururlar, çünkü buralarda toprak ürünlerinin yerini büyük ölçüde deniz ürünleri tutar; insanlar korsanlardan korunmak için toplu yaşamak zorundadır ve çünkü ülkenin nüfus fazlalığını buralardan kolonilere göndermek daha kolaydır.

Bir halk oluşturmak için gerekli olan bu koşullara, hiçbirinin yerini tutmayan, fakat kendisi olmadığı zaman ötekileri de

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

yararsız kılan bir başka koşulu daha eklemek gerek: Barışın bolluğundan yararlanma. Çünkü bir devletin oluşma günleri bir taburun oluşma günleri gibi, yapısının direnmeye en az, yok olmaya en çok elverişli olduğu günlerdir. Herkesin genel tehlikeyi unutup kendi derdine düştüğü kaynaşma anlarından çok, salt kargaşanın egemen olduğu anlarda daha çok dayanıp karşı konabilir. Böyle bunalımlı zamanlarda bir savaş, açlık ya da ayaklanma patlak vermeye görsün, devletin çöküşü kaçınılmaz olur.

Böyle fırtınalı zamanlarda da birçok hükümet kurulmuştur kurulmasına, fakat devleti yıkanlar da yine bu hükümetler olmuştur. Devleti zorla ele geçirenler, halkın soğukkanlıyken hiçbir biçimde kabul etmeyeceği yıkıcı yasaları bu kez yılıştından yararlanıp koymak için karışıklıklar çıkarır ya da böyle karışıklık zamanlarını seçerler. Bu zaman seçimi, yasaların, yasacının işi mi, yoksa zorbanın işi mi olduğunu ayırtlamaya yarayan en şaşmaz yollardan biridir.

Peki, hangi halk yasaya elverişlidir? Köken ve çıkar birliğiyle ya da anlaşmayla birbirine bağlı olmakia birlikte henüz yasaların gerçek boyunduruğu altına girmemiş: kökleşmiş alışkıları, körinançları bulunmayan; ansızın istilaya uğrayıp ezilmekten korkmayan; komşularının kavgalarına karışmadan her birine karşı tek başına karşı koyabilen ya da birinin yardımıyla ötekini püskürtebilen; iyeleri birbirini tanıyan; kimsenin, taşıyabileceğinden ağır yük altına girmeye zorlanmadığı; öteki halklardan hiçbirini vazgeçilmez görmediği gibi hiçbirince de vazgeçilmez görülmeyen¹: ne varsıl ne de yoksul olup kendi ya-

1 İki komşu ulustan biri öteki olmadan yapamıyor;..! bu durum, birincisi için çok ağır, ikincisi için çok tehlikelidir. Böyle durumlarda her aklı başında' ulus, ötekini bu bağımlılıktan bir an önce kurtarmaya bakacaktır. Meksika İmparatorluğu toprakları içinde kalan Tlaxcana Cumhuriyeti, Meksikalılardan tuz satın almaktan, hatta bedava kabul etmektense tuz kullanmaktan vazgeçmeyi yeğledi. Bilge Tlaxcanalılar, bu cömertliğin al-

ğıyla kavrulabilen, ve son olarak da eski bir halkın dirençkenliğiyle yeni bir halkın uysallığını kendinde birleştiren bir halk... Yasama işini güçleştiren şey, kurulması gerekenden çok yıkılması gereken şeydir; ve bu konuda başarıyı böylesine ender kılan, doğanın yalınlığıyla toplumun gereksinimlerini birarada bulmanın olanaksızlığıdır. Tüm bu koşulların biraraya gelmesi gerçekten güçtür. İyi yasalanmış devletlere de zaten bu yüzden az rastlanır.

Avrupa'da yasama konusunda yeteneği olan bir ülke hâlâ var; o da Korsika adası. Bu yiğit halkın özgürlüğüne kavuşmada ve onu savunmada gösterdiği yüreklilik ve direşkenlik (sebatkârlık), bilge kişilerin çıkıp onlara bu özgürlüğün nasıl korunacağını öğretmesine değer. Günün birinde bu küçük adanın Avrupa'yı şaşırtacağı yönünde bir önsezi var içimde!

tındaki tuzağı görmüşlerdi. Özgürlüklerini korudular ve o koca imparatorluğun içine hapsolup kalmış bu minik devlet, sonunda büyük devletin yıkılmasına neden oldu.

XI. B Ö L Ü M

ÇEŞİTLİ YASAMA DİZGELERİ

Her yasama dizgesinin amacı olması gereken genel yararın ne olduğu araştırılırsa, bunun, belli başlı iki şeye indirgenebileceği görülür:¹ *Özgürlük* ve *eşitlik*. Özgürlük, çünkü her özel bağımlılık, devletin oyrunundan eksilmiş bir o denli güç demektir; eşitlik, çünkü eşitlik olmadan özgürlük olmaz.

Yurttaşlar topluluğu için özgürlüğün ne olduğunu daha önce söylemiştim. Eşitliğe gelince, bu sözcükten, güç ve varıllık düzeylerinin herkes için kesinkes aynı olacağı anlamını değil; güç konusunda, bunun her çeşit zorbalığın üzerinde olması ve her zaman yasalar ve toplum gereği kullanılması; varıllık konusunda ise, yurttaşlardan hiçbirinin bir başka yurttaşı satın alabilecek, denli varıl, hiçbirinin de kendini satmak zorunda kalacak denli yoksul olmaması gerektiği anlamı çıkartılmalı¹. Bu-

1 Devleti sağlamlaştırmak mı istiyorsunuz, iki ucu olabildiğince birbirine yaklaştırın: Ne aşırı varlıklıların ne aşırı yoksulların bulunmasına izin

ının için de büyüklerin, mal mülk ve saygınlık; küçüklerin ise cimrilik ve açgözlülük bakımlarından ölçülü olmaları gerekir.

Bu eşitlik, uygulamada yeri olmayan bir ham hayaldir diyorlar. Kötüye kullanılması önlenemediğine göre, o zaman, en azından bir düzene sokmaya çalışmak gerekmez mi?

Fakat tüm iyi kurumlar için geçerli olan bu genel amaçlar, her ülkede, gerek yerel durum, gerek halkın özyapısından doğan ilişkilere göre değiştirilmeli ve her halka, bu ilişkiler göz önünde tutularak -özünde en iyisi olmasa bile, o devlete en iyi gidecek- özel bir yasalar dizgesi getirilmeli. Öneğin toprak nankör ve kısır mı, ya da ülke, üstündeki nüfusa göre çok mu dar? Sanayiden ve zanaattan yana çevirin yüzünüzü; bunlardan elde edeceğiniz ürünleri sizde olmayanlarla değiştirirsiniz. Tersine, zengin ovalarınız, verimli yamaçlarınız mı var? Verimli topraklarda, insan sıkıntısı mı çekiyorsunuz? Tüm emeğinizi tarıma verin; tarım, insanları çoğaltır. Buna karşılık zanaatı bir yana bırakın, çünkü zanaat zaten az olan nüfusu birkaç noktada toplar ve ülkeyi ıssızlaştırır. Geniş ve elverişli kıyılarda mı yaşıyorsunuz? Denizi gemilerle kaplayın, tecimi ve denizciliği ilerletin; kısa fakat parlak bir yaşam sürersiniz. Dalgalar, kıyılarınızda, yalnız kayalardan başka dövecek bir şey bulamıyor mu? O zaman barbar olarak kalın ve balıkla beslenin; çok daha dingin, hatta çok daha iyi ve kesinlikle de mutlu bir yaşam sürersiniz. Kısacası, tüm halklar için geçerli ilkeler dışında her halkın, kendisine özel bir düzen getiren ve yasalarının kendine özgü olmasını gerektiren birtakım nedenleri vardır. Nitekim bir

verin. Birbirinden doğal olarak ayrılmayan her iki durum da, genel yarar için aynı ölçüde zararlıdır; birinden zorbalığı körükleyenler, ötekinden zorbalı çıkar; kamu özgürlüğünü satılık mal durumuna bunlar getirir; biri satar, öteki alır. •

- 1 M. d'Argenson, "Dış tecimin kimi dallan, genel olarak, bir krallık için gerçek bir yarar sağlamaz; bazı kişileri, bilemediniz bazı kentleri zenginleştirebilir, fakat tüm ulus bu tecimden hiçbir şey kazanmaz ve halkın durumu düzelmez", diyor.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

zamanlar İbranilerin ve yakın geçmişte de Arapların başlıca amaçları din idi; Atina'hlannki yazın idi; Kartaca ve Sur'unki tecimdi; Rodos'unki deniz gücüydü; Sparta'nımkı savaştı ve Roma'nımkı erdemdi. Esprit des lois'nını ("Yasalann Ruhı"/ Montesquieu) yazarı, yasacmın, yasaları bu amaçlardan her birine ne denli ustalıkla uydurduğunu sayısız örnekle göstermiştir.

Her şeyde yol yordam gözetilirse doğal ilişkiler ve yasalar her zaman aynı noktalarda birbirlerine uyum sağlarlar ve yasalar da, adeta bu ilişkileri güvence altına almaktan, onlara eşlik etmekten ve onları düzeltmekten başka bir şey yapmazlar; bu durumda devletin ana yapısı, gerçekten sağlam ve uzun ömürlü olur. Fakat yasacı amacında yanılır da, eşyanın doğasından doğan ilkedden ayrı bir ilkeyi esas alır, doğa köleliğe yatkınken yasacı özgürlüğü, doğa zenginliğe yatkınken yasacı nüfusu, doğa barışa yatkınken yasacı savaşı amaç edinirse, o zaman yasaların giderek zayıfladığı, ana yapının bozulduğu görülecek ve devlet, -yok oluncaya ya da değişinceye ve yenilmesi olanaksız doğa kendisini dayatıp kabul ettirinceye değin- çalkanıp duracaktır.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

Çeşitli hükümet biçimlerinden söz etmeden önce, hükümet sözcüğünün şimdiye değin iyice açıklanmamış olan tam anlamını saptamaya çalışalım.

I. BÖLÜM

GENEL ANLAMINDA HÜKÜMET

Okuyucuyu, bu bölümün, ıvecen davranarak okunmaması gerektiği ve dikkatsizler için ayrı bir becerim olmadığı konusunda uyarırım.

Özgürce yapılan her eylemi oluşturan iki neden vardır: Biri içsel, yani edimi belirleyen istenç; öteki fiziksel, yani edimi yerine getiren güç. Ben bir nesneye doğru yürüdüğüm zaman önce

ona gitmeyi istemeliyim; sonra da ayaklarımın beni oraya götürmesi gerek. Kötürüm biri koşmak istese, sağlam biri ise koşmak istemese, ikisi de oldukları yerde kalır. Siyasal bütünde de aynı etkenler geçerlidir; onda da hem gücü, hem istenci ayrımlar, birine *yasama gücü*, ötekine *yürütme gücü* deriz. Bunların katılımı olmadan siyasal oyunda hiçbir şey yapılamaz, yapılmamalıdır da.

Yasama gücünün halka ait olduğunu ve ondan başkasına da ait olamayacağını gördük. Öte yandan, bundan önce konan ilkelere de kolayca anlaşılabileceği gibi, yürütme gücü, -yasacı ya da egemen varlık gibi- genel bütüne ait olamaz; çünkü bu güç özel birtakım edimlerden başka bir şey değildir; bu özel edimlerin ise yasayla ilgileri yoktur; dolayısıyla tüm edimleri yasa demek olan egemen varlıkla da ilintili değildir.

Öyleyse kamu gücünü birleştiren ve onu genel istencin gösterdiği yönlerde çalıştıran, devletle egemen varlık arasında iliştim sağlayan, ruhla beden birleşmesinin insanda yaptığını kamusal varlıkta yapan özgül bir etkenin olması gerek. İşte, devletin içinde hükümetin varlık nedeni de budur; fakat nedendir bilinmez, hükümet, uygulayıcısı olduğu egemen varlıkla karıştırılır hep.

Öyleyse hükümet nedir? Uyruklar ile egemen varlık arasında iletişimi sağlamak için kurulmuş; yasaları uygulamakla ve gerek yurttaş özgürlüğünü, gerek siyasal özgürlüğü korumakla görevli, aracı bir oyudur hükümet.

Bu bütünün üyelerine, *bakan* ya da *kral*, yani *yönetici* denir; bütünün tümüne birden de, *hükümdar* (Prince)* adı verilir. Bir

® Gerçekte de, Venedik'te, Collegio'ya(1), Doj (döge/döxe)(2) katılmadığı zaman bile, *serenissime. Prince* (hükümdarların en dürüstü) denirdi.

(1) Collegio: Doj'un dışında 16 soylu, 6 danışman ve 3 majistrato'dan (yargıç) oluşan, "bakanlar kurulu" görünümündeki oluşum. (Çev.)

(2) Doj (döge/ döxe) : Venedik monarkına verilen ad. ("Şer" anlamına gelen Latince, *du*, *ducus*'ten İtalyanca sözcük - M. Larousse). (Çev.)

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

halkın, kendini, başkanların buyruğa altına sokma ediminin hiçbir biçimde sözleşme sayılamayacağını savlayanlar, bu durumda çok haklılar. Bu, geçici bir görevden, bir işten başka bir şey değildir kesinlikle ve bu işlev? yerine getirenler, egemen varlığın yalnız birer görevlisi olarak, onun kendilerine emanet ettiği gücü, yine onun adına kullanmaktadırlar. Egemen varlık, emanet ettiği bu yetkiyi sınırlayabilir, değişikliğe uğratabilir ve dilediği zamanı da geriye alabilir; çünkü böyle bir hakkın tümünden devri, toplumsal bütünün doğasına aykırı olduğundan, birleşmenin amacına ters düşer.

Demek ki, ben, *hükümet* ya da yüce yönetim diye, yürütme gücünün meşru biçimde kullanılmasına; hükümdar ya da yüksek görevli diye de, bu yönetim işini üstlenen kimseye ya da bütüne diyorum.

Hükümette ise, ara güçler bulunur; bu güçler arasındaki oranlar, bütünün bütüne ya da egemen varlığın devlete oranlarını belirler. Egemen varlığın devlete oranı, kesiksiz bir orantının dış terimleri ("dışlar"ı) arasındaki oranlarla kıyaslanabilir ki, bu orantının iç terimi ("içler"i) hükümdardır*. Egemen varlığın verdiği buyrukları hükümet alır ve halka aktarır. Devletin dengede olması için hükümetin çarpımı ya da kendi öz gücü ile -hem egemen varlık hem de uyruk durumunda olan- yurttaşların çarpımı ya da gücü arasında eşitlik olması gerekir.

Bu üç öğeden herhangi biri ise, ancak orantı bozulduğu zaman değiştirilebilir. Egemen varlık, yönetmeye ya da yönetici, yasa yapmaya ya da uyruklar, yasaları çiğnemeye başladılar mı, düzenin yerini karışıklık alır, güç ile istenç birlikte yürü-

* J.-J. Rousseau, burada, bir bütünün parçalarıyla bütün, arasındaki bağlantıyı tanımlamak için matematikte kullanılan orantı kavramından yararlanmak istiyor. Klasik $a/b=c/d$ orantısında "a" ile "d"ye "dışlar", "b" ile "c"ye "ortalılar" ya da "içler" deniyordu. Bugün, orantı, öğeleri (a, c) ve (b, d) ikilileri olmak üzere iki orantılı dizi söz konusu edilerek ele alınmaktadır. (Çev.)

mez olur ve çözünen devlet, ya zorbalığa kayar ya da kargaşaya. Ve nasıl her oran arasında tek bir orantısal ortalama varsa bir devlette de tek bir iyi hükümet olasılığı vardır. Fakat bir halkın ilişkilerini bin bir çeşit olay değiştirebildiğine göre, değişik hükümetler başka başka halklara iyi gelebileceği gibi, aynı halka da değişik zamanlarda çeşitli hükümetler iyi gelebilir.

Bu iki uç arasında bulunabilecek değişik oranlar konusunda bir fikir vermek için, kolay tanımlanabilir bir oran olmasından ötürü, halkın sayısından örnek vereceğim.

Devlet on bin yurttaştan oluşuyor diyelim. Egemen varlık ancak ortaklaşa bir bütün olarak düşünülebilir. Ama her kişi, uyruk olarak, bir birey sayılır. Buna göre, egemen varlığın uyruğa oranı, on binin bire oranı gibidir. Yani devletin her üyesinin payına, egemen yetkenin on binde biri düşmektedir; oysa her üye, bu yetkeye, varlığının tümüyle boyun eğmektedir. İsterse halk yüz bin kişi olsun uyrukların durumu değişmez; yurttaşların her biri yine tüm yasaların toplamının etkisi altındadır; oysa oyu, yüz binde bire indirgenmiştir ve yasaların kaleme alınmasındaki etkisi de on kez azalmıştır. Yani uyruk hep tek kişi olarak kalırken, egemen varlığın yurttaş sayısına göre oranı yükselmektedir. Bundan da, devlet büyüdükçe özgürlük küçülür sonucu çıkar.

Ben* oran yükselir derken eşitlikten uzaklaşır demek istiyorum. Böylece geometricüerin anladıkları anlamda oran ne denli büyükse yalnız anlamda oran o denli küçüktür; birinci anlamdaki oran nicelik açısından ele alındığı için "üst" (exposant) ile; ikinci anlamda özdeşlik açısından düşünüldüğü için "benzeşme" (similitude) ile anlatımlamr.

Bu durumda özel istençlerin genel istençle, yani törelerin yasalarla ilintisi ne ölçüde azalırsa, baskıcı gücün de o ölçüde artması gerekir. Öyleyse, bir hükümetin iyi olabilmesi için halkın çokluğu oranında kendisinin de daha güçlü olması gerekir.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Öte yandan devletin büyümesi, kamu yetkesini emanet olarak ellerinde bulunduranları daha çok kışkırttığından ve ellerindeki erki kötüye kullanma bakımından onlara daha çok olanak verdiğiinden, hükümet halkı dizginlemek için ne denli güçlü olmak zorundaysa egemen varlık da hükümeti dizginlemek için o denli güçlü olmak zorundadır. Burada saltık güçten değil, devletin çeşitli parçalarının görece gücünden söz ediyorum.

Bu ikili orandan, egemen varlık, hükümdar ve halk arasındaki bu eksiksiz orantının keyfe bağlı olmadığı; tersine, siyasal bütünün doğasının kaçınılmaz bir sonucu olduğu sonucu çıkar. Bir başka sonuç daha çıkar: "Dışlar"dan biri, yani uyruk olarak halk, değişmediği ve birimle gösterildiği için, ikili oran arttıkça ya da eksildikçe yalın oran da aynı biçimde artar ya da eksilir, dolayısıyla "içler" de değişir. Bu da gösteriyor ki, tek ve saltık bir hükümet biçimi yoktur; ama çeşitli büyüklükte ne denli devlet varsa doğası bakımından ayrı o denli hükümet olabilir.

Bu dizgeyi gülünçleştirmek amacıyla, o orantılı ortalamayı bulup hükümeti kurmak için halk sayısının kare kökünü almam gerektiğini söyleyenlere yanıtım şu: Ben bu sayıyı yalnızca örnek olsun diye aldım; sözünü ettiğim oranlar, yalnızca insan sayısıyla değil, bir sürü nedenden doğan eylemlerin niceliğiyle ölçülür genel olarak/Ayrıca, demek istediğimi az sözle anlatmak için birara geometri terimleri kullandıysam da içsel niceliklerde geometrinin kesinliğine yer olmadığını bilmiyorum değilim.

Hükümet, onu içine alan büyük siyasal bütünün küçük bir örneğidir. Birtakım yetkileri olan, egemen varlık gibi etkin, devlet gibi edilgin bir tüzel kişidir hükümet ve benzeri başka oranlara, ayrıştırılabilir; bu ayrışmadan ortaya yeni bir orantı, ondan da -yönetim görevleri sıralamasına göre- daha başka bir orantı çıkar; ta ki bölünemez bir orta terime ("içler") yani tek bir başkana ya da yüce yöneticiye varılsın. O da, bu eşar-

tanlı dizinin ortasında, üleşke demeyi (serisi) ile sayı demeyi arasındaki birim gibi gösterilebilir. '

Artık hükümete, bu terim bolluğu karşısında bocalamadan, devlet içinde, halktan ve egemen varlıktan ayrı, ikisinin ortasındaki bir aracı gözüyle bakmakla yetinelim.

Bu iki bütün arasında şu önemli ayrılık vardır: Devlet kendiliğinden vardır, hükümetse ancak egemen varlıkla var olabilir. Bu nedenle hükümdarın başat istenci, genel istençten ya da yasadan başka bir şey değildir ve olmamalıdır; gücü de, kendisinde toplanan kamu gücünden başka bir şey değildir ve olmamalıdır da; ve kendi başına saltık ve bağımsız bir edimde bulundu mu, bütünün bağları gevşemeye başlar. Sonunda hükümdar, egemen varlığımkinden daha etkin bir özel istence sahip olursa ve elinde toplanmış olan kamu gücünü kendi özel istencine hizmet etmek için kullanırsa ve bunun sonucu ortaya, sanki biri tüzel, öteki edimsel olmak üzere iki egemen varlık varmış gibi bir durum çıkarsa, toplumsal birlik anında ortadan kalkar ve siyasal bütün dağılır.

Bununla birlikte hükümet denen bütünün, onu devlet denen bütünden ayırtlayan bir varlığı ve gerçek bir yaşamı olması; tüm üyelerinin birlikte davranabilmeleri ve kuruluşundaki amaçla yararlı olabilmeleri için kendine özel bir *ben'e*, tüm üyelerine karşı aynı duyarlığa ve varlığını korumaya yönelik bir güç ile özel bir istence sahip olması gerekir. Özel bir varlık, meclislerin, kurulların varlığını gerektirir; görüşüp karar verme, çözme gücü gerekir; yalnızca hükümdara ait haklar, sanlar, ayrıcalıklar gerektirir; ve tüm bunlar, yine yüce orunun (makamın) güçlüğü ölçüsünde o orunun sahibine onur verir. Asıl güçlük, bu ikincil bütünü birincisi içinde öyle düzenlemektir ki, kendi yapısını pekiştirerek genel yapıyı bozmasın, kendini korumaya yönelik özel gücü, devleti korumaya yönelik olandan ayırt et-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

sin; kısacası, her zaman için halkı hükümete değil, hükümeti halka feda etmeye hazır olsun.

Ayrıca, hükümetin yapay oyununu (bedeni) bir başka yapay oyunun yapıtıdır ve bu nedenle de yaşam, bir bakıma alıntı ve bağımlı bir yaşamdır; ama bu durum, yine de onun olabildiğince güçlü ve çabuk davranmasına ve az çok sağlıklı olmasına engel değildir. Kısacası, kuruluş amacından düpe düz uzaklaşmamakla birlikte, kuruluş biçimine göre ondan az çok ayrılabilir.

. Hükümetin devletle kurması gereken çeşitli ilişkiler de işte bu ayrımlılıklardan doğar; ilişki çeşidini ise, devlette değişikliğe neden olan raslantısal ve özel ilişkiler belirler. Çünkü, özünde iyilerin iyisi bir hükümet bile, çoğu zaman, ait olduğu siyasal bütünün kusurlarına göre ilişkilerinde değişim olmazsa, hükümetlerin en kötüsü olur.

İ L b ö l ü m

çe ş itli h ü k ü m e t b i ç i m l e r i n i n a n a i l k e s i

Bu ayrılıkların genel nedenini sergilemek için devletle egemen varlığı yukarıda birbirinden nasıl ayırdıysam, şimdi de hükümdarla hükümeti birbirinden öyle ayırmam gerekiyor.

Yönetici bütün, daha çok ya da daha az üyeden oluşmuş olabilir. Halkın sayısı ne denli çok olursa egemen varlığın uyruklara oranının da o denli yükseldiğini söylemiştik; ve açık bir örneksene ile aynı şeyi hükümetin yöneticilere olan oranı için de söyleyebiliriz. • . . - . • . . . . .

Buna göre hükümetin elinde toplanan güç, her zaman için devletin gücü olduğundan, hiç değişmez. Bundan da şu sonuç çıkar: Hükümet bu gücü kendi üyeleri üzerinde ne denli çok kullanırsa, halkın tümü üzerinde kullanmak üzere elinde kalan güç o ölçüde azalır,- • . . .

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Bu durumda yöneticiler ne denli çok olursa hükümet o denli güçsüz olacaktır. Çok önemli olduğu için bu kuralı daha iyi aydınlatmaya çalışalım.

Yöneticide, kişi olarak, özde birbirinden ayrımlı, üç istenç bulunduğunu ayırtlayabiliriz (tefrik edebiliriz). Birincisi, yalnız kendi çıkarını kollamaya yönelik, kişiye özgü istenç; ikincisi, tüm yöneticilerde bulunan ve yalnızca hükümdarın çıkarıyla ilgili istenç ki, yönetici bütünün istenci diyebileceğimiz bu istenç, hükümete göre genel, hükümetin içinde olduğu devlete göre özeldir; üçüncü olarak da halkın ya da egemen varlığın istenci gelir ve bu istenç, gerek bir bütün sayılan devlete, gerek bütünün bir parçası sayılan hükümete göre geneldir.

Yetkin yasalarda özel ya da bireysel bilincin hiç yeri olmaması gerekir; hükümet denen bütüne özgü istenç, çok bağımlı olmalı; ve bunun sonucu olarak da genel ya da egemen istenç ise, her zaman başat olmalı ve tüm öteki istençler için biricik kuralı oluşturmalıdır.

Oysa tersine, doğal düzen gereği bu ayrımlı istençler, deriştikleri (temerküz ettikleri) ölçüde etkinleşirler. Bundan ötürü genel istenç, her zaman istençlerin en güçsüzüdür. İkinci sırada bütünün istenci; hepsinin önünde, ilk sırada ise özel istenç gelir. Öyle ki, hükümette her üye, önce kendisidir, sonra yönetici, daha sonra da yurttaşdır. Bu sıralama ise, toplumsal düzenin gerektirdiği sıralamanın tam tersidir.

Bu durum ortaya konduktan sonra tüm hükümetin bir tek kişinin elinde bulunduğunu varsayalım. O zaman özel istenç ile bütünün istenci tümüyle birleşmiş, dolayısıyla da bütünün istenci, erişebileceği en yüksek yeğinliğe erişmiş olur. Güç kullanımı istencin yeğinliğine bağlı olduğuna ve hükümetin saltık gücü de hiç değişmediğine göre, bundan şu sonuç çıkar: Yönetimlerin en etkini, tek kişinin elinde bulunanıdır.

Şimdi de tersine, hükümeti yasama gücüyle birleştirelim; egemen varlığı hükümdar, tüm yurttaşları da yönetici yapalım. O zaman, genel istençten ayırt edilemeyen bütünün istenci, genel istençten daha etkin olamaz ve özel istenci, sahip olduğu tüm gücüyle birlikte olduğu gibi bırakır. Böylece saltık gücü hep aynı kalan hükümetin görece gücü ya da etkinliği en aza iner.

Bu ilişkiler, tartışma götürmeyecek denli açıktır ve onları doğrulayacak başka düşünceler de var. Örneğin her yöneticinin kendi bütünü içindeki etkinliği, her yurttaşın kendi bütünü içindeki etkinliğinden daha çoktur ve onun için de, özel istenç, hükümetin edimlerinde, egemen varlığın edimlerinde olduğundan daha etkilidir; çünkü her yöneticinin hemen her zaman hükümette bir işlevi vardır; oysa herhangi bir yurttaşın, tek başına alındığında, hiçbir egemenlik işlevi yoktur. Zaten devlet ne denli genişlerse, gerçek gücü de, genişlemeyle aynı oranda olmasa bile, o denli artar. Fakat devlet aynı kalırsa, yöneticilerin sayısı istediği denli artsın, hükümetin gerçek gücünde bu nedenle herhangi bir artış olmaz; çünkü bu güç, ölçüleri hep aynı kalan devletin gücüdür. Böylece hükümetin saltık ya da gerçek gücü artmaksızın görece gücü ya da etkinliği azalır.

Şurası da kesindir ki, iş görenlerin sayısı arttığı ölçüde işin yürüyüşü yavaşlar; sakınlı davranmaya fazla önem verilirken yazgı yeterince dikkate alınmaz; fırsat kaçırlır ve durumu tartışalım derken tartışmanın da bir yararı kalmaz.

Yönetici sayısı çoğaldığı ölçüde hükümetin gevşeyeceğini yukarıda ortaya koyduğum gibi ayrıca, halk ne denli çok olursa baskı gücünün de o denli artması gerektiğini gösterdim. Bundan da şu sonuç çıkıyor: Yöneticilerin hükümete oranının, uyrukların egemen varlığa olan oranına ters olmaması gerekir. Bu demektir ki, devlet büyüdükçe hükümet daralmalıdır; yani halkın sayısı arttığı oranda baştakilerin sayısı azalmalıdır.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Ben de zaten burada, hükümetin usa yatkın davranmasından değil, görece gücünden söz ediyorum yalnızca. Çünkü tersine, yönetici sayısı ne denli çok olursa, bütünün istenci genel istence o ölçüde yaklaşır; oysa tek yöneticinin yönetiminde, bütünün bu istenci, yukarıda da söylediğim gibi, özel bir istençten başka bir şey değildir. Böylece, bir yanda kazanılan öte yanda yitirilir; yasacımın becerisi ise, hükümetin -her zaman için karşılıklı orantı içinde bulunan- gücü ile istencinin, devlet için en yararlı olan oran üzerinden bileşecekleri noktayı saptayabilmesidir.

m . b ö l ü m

h ü k ü m e t ç e ş i t l e r i

Bir önceki bölümde, çeşitli hükümet türlerinin ya da biçimlerinin neden üyelerinin sayısına göre ayırtlandığını (tefrik edildiğini) gördük; şimdi geriye bu ayırtlamanın nasıl yapıldığını görmek kalıyor.

Birinci durumda egemen varlık, yönetim işini tüm halka ya da halkın büyük bir bölümüne bırakabilir; öyle ki, yönetici yurttaşların sayısı, sıradan yurttaşlardan fazladır. Bu yönetim biçimi *mmt demokrasi* denir.

* • • • •

. Ya da egemen varlık, yönetim işini', az sayıda insanın eline tutuşturur; öyle ki, sıradan yurttaşların Sayısı, yönetici yurttaşlardan fazladır.- Bu yönetim biçimi, *aristokrasi* adını alır.

Son olarak da, egemen varlık, tüm yönetimi tek bir yöneticinin ellerine verir ve tüm öteki görevliler, yetkilerini ondan alır-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

lar. Bu üçüncü yönetim biçimi en yaygın olanıdır ve *monarşi* ya da krallık yönetimi adını alır.

Tüm bu yönetim biçimleri ya da en azından ilk ikisi, az çok yetenekli ve hatta oldukça büyük özgürlük sağlayan yönetimlerdir; çünkü demokrasi, halkı tümüyle kucaklayabildiği gibi yan yarıya küçülebilir de. Aristokrasi ise, halkın yarısından başlayıp en az sayıya değin daralabilir. Krallık bile birtakım paylaşımlara elverişlidir. Sparta'da anayasa gereği hep iki kral vardı; Roma İmparatorluğu'nda aynı zamanda sekiz imparatorun bulunduğu görülmüştür; yine de imparatorluğun parçalanmış öldüğü savlanamazdı. Demek oluyor ki, her yönetim biçiminin bir sonrakiyle karıştığı bir nokta vardır ve yalnızca bu üç ad altında toplanan yönetimler, devletteki yurttaş sayısı denli biçim almaya elverişlidirler.

Dahası var; bir yönetim, kimi bakımdan birtakım altbölümlere ayrılabilmesine ve bunlardan biri bir çeşit, öteki bir başka çeşit yürütülebildiğine göre, tanımlanan bu üç yönetim biçiminden birçok karma biçim elde edilebilir ve bunlardan her biri, tüm yalınç biçimlerle birleşerek çoğaltılabilir.

En iyi yönetim biçiminin hangisi olduğu, -bunlardan her birinin kimi durumlarda en iyi, kimi durumlarda ise en kötü yönetime dönüşebileceği düşünülmeden- öteden beri çok tartışılmıştır.

Çeşitli devletlerde yüksek görevlilerin' sayısının yurttaş sayısı ile ters orantılı olması gerekiyorsa, bundan şu sonuç çıkar: Genellikle demokrasi yönetimi küçük devletlere, aristokrasi yönetimi orta büyüklüktekilere, monarşi yönetimi ise büyük devletlere uygun düşer. Bu kural doğrudan doğruya ilkenin kendisinden doğuyor; fakat ayrıklılık (istisna) gösteren bir sürü durumu nasıl sayıp dökmeli?

IV. B Ö L Ü M

DEMOKRASİ

Bir yasanın nasıl uygulanması ve yorumlanması gerektiğini, yasayı yapandan daha iyi kimse bilemez. Bu nedenle yürütme gücünü yasama gücüyle birleştiren bir anayasadan daha iyisi olamaz gibi görünür. Fakat öyle bir yönetimi kimi bakımdan yetersiz kılan da yine budur; çünkü birbirinden ayrılmaları gereken şeyler ayrılmamıştır ve hükümdar ile egemen varlık aynı kişi olduğundan, hükümsüz bir hükümet kurmuş gibi olurlar.

Yasayı, onu yapanın uygulaması iyi olmadığı gibi, halk denen bütünün, dikkatini, genel işlerden özel konulara çevirmesi de iyi değildir. Özel çıkarların kamu işlerini etkilemesinden daha tehlikeli bir şey olamaz; hükümetin yasaları kötüye kullanması ise, kişisel çıkarların kaçınılmaz bir sonucu olarak yasacının kokuşmasından daha kötü değildir. Böyle durumlarda, devlet özünde bozulduğu için herhangi bir reform da yapılamaz

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

olur. Hükümeti hiçbir zaman kötüye kullanmayan halklar, bağımsızlığı da kötüye kullanmazlar; kendini her zaman iyi yöneten bir halkın yönetilmeye de gereksinimi olmaz.

Demokrasi sözcüğü tam anlamında alınacak olursa gerçek demokrasi hiçbir zaman var olmamıştır ve olmayacaktır da. Çoğunluğun yönetmesi ve azınlığın yönetilmesi, doğal düzene aykırıdır. Halkın, kamu işleriyle uğraşmak için sürekli toplantı durumunda olması düşünülemez; ayrıca bu işler için yarkurullar (komisyonlar) kurmanın da, yönetim biçimi değişmediği sürece, olanaksız olduğu kolayca anlaşılır.

Gerçekte, sanırım bir ilke olarak şunu ortaya atabilirim ki, hükümetin işlevleri birçok kurul arasında paylaşıldığı zaman üyesi daha az olan kurullar, er geç daha büyük yetke elde ederler. Belki de bunun nedeni, bu kurulların, işleri, üye sayılarının az olmasından gelen kolaylıkla çabuk sonuçlandırabilmeleridir.

Ayrıca böyle bir hükümetin oluşabilmesi için nice güç koşulunun biraraya gelmesi gerekmez mi? Önce, devlet çok küçük olacak ki, halkı toplamak kolay olsun ve her yurttaş tüm öteki yurttaşları kolayca tanıyabilsin; sonra, töreler çok yalın olacak ki, işler yığılmasın ve çetin tartışmalar önlenebilsin; daha sonra ise sınıfsal ve varlıksal eşitlik olacak ki, haklarda ve yetkede eşitlik uzun süreli olabilsin; son olarak da lüks az olacak ya da hiç olmayacak ki, yoksul da, varıl da kokuşmasın; çünkü varsılığın sonucu olan ve varsılığı zorunlu kılan lüks, varsılı mal mülk edinme hırsına, yoksulu ise açgözlülüğe iter; yurdu gevşekliğe ve boşluğa sürükler; devletin elinden tüm yurttaşlarını alır; onları hem birbirlerine hem de kamuoyuna tutsak eder.

Bir başka ünlü de işte bunun için erdemi, cumhuriyetin ilkesi olarak göstermiştir¹, çünkü tüm bu koşullar, erdem olmazsa' varlığını sürdüremez. Ne var ki, bu parlak öke (dâhi), zorunlu ayırtlamaları yapmadığı için düşüncelerinde çoğu zaman doğ-

1 Montesquieu.

ruyu, kimi zaman da açıklığı yakalayamamış ve, -egemen yetkeler yanda aynı olduğuna göre- aynı erdem ilkesinin, iyi kurulmuş bir devlette, elbette ki hükümetin biçimine göre , az çok yer alması gerektiğini anlamamıştır.

Şunu da ekleyelim ki, hiçbir yönetim, demokrasi ya da halk yönetimleri ölçüsünde iç savaflara ve karışıklıklara açık değildir; çünkü hiçbir yönetim, ısrarla ve sürekli olarak biçim değiştirmeye onlar gibi yatkın değildir ve bu yüzden de varlığını korumak için onlardan daha çok uyanıklık ve yüreklilik isteyen hiçbir yönetim yoktur. Özellikle böylesi bir yapı içindedir ki, yurttaş, güçlü ve dirençli olmalı ve erdemli bir palatinin¹ Polonya Diet meclisinde söylediği şu sözleri yaşadığı sürece her gün, yüreğinin derinliklerinde duyumsayarak yinelemeli: *Malo periculosam libertatem quam quietum servitium**.

Tanrıların bir halkı olsaydı, demokrasi ile yönetilirdi. Böylesine yetkin bir yönetim insanlara göre değil.

1 Polonya kralının babası Posanio Palatini, Lorraine dükü. (Palatin: Polonya'da eyalet valisi, Macaristan'da kral naibi.)

* Tehlikeli özgürlüğü rahat köleliğe yeğlerim, (ya da Özgürlüğün tehlikesini köleliğin güvenliğine yeğlerim). (Çev.)

V. B Ö L Ü M

ARİSTOKRASİ

Burada, birbirinden çok ayrımlı iki tüzel kişiyle, hükümetle ve egemen varlıkla -yani biri tüm yur'taşlara, öteki yalnızca yönetimin üyelerine göre genel olan iki istençle- karşı karşıyayız. Böyle olunca, hükümet, iç siyasasını istediği gibi yürütse de halka yalnızca ve ancak egemen varlık adına, yani halkın kendisi adına seslenebilir; bunu hiçbir zaman unutmamak gerekir.

ilk toplumlar aristokrasi biçiminde yönetildiler. Aile reisleri, toplumu ilgilendiren işleri aralarında görüşüp karara bağlıyorlardı. Gençler, deneyimden doğan yetkeye kolayca uyuyordu. *Rahipler, eskiler, senato, geronte'lar** gibi adlar buradan gelir. Günümüzde Kuzey Amerika yabanılları bile kendilerini böyle

* Geronle (jeront): italyan komedisinde , eskiden, aile reisi olarak ciddi, ağırbaşlı, yaşlı kişiye verilen ad. Sonraları huysuz, cimri, fakat her şeye kanan yaşlı adam tipi için kullanılır olmuştur. (Çcv.)

yönetiyorlar; hem de çok iyi yönetiyorlar. Fakat kurumsal eşitsizlik, doğal eşitsizliklere baskın çıkınca, varsıllık ya da güç¹, yaşın sağladığı birikime yeğlenir oldu ve aristokrasi de seçime bağlandı. Sonunda, babadan mal mülkle birlikte çocuklara geçen güç, aileleri soylulaştırdığı gibi yönetimi de babadan oğula geçer kıldı ve yirmi yaşında senatör olanlar görüldü.

Demek ki, üç çeşit aristokrasi var: Doğal, seçime bağlı ve soydan gelme aristokrasi. Birincisi yalınç halklara uygun düşer; üçüncüsü, yönetimlerin en kötüsüdür; ikincisi ise en iyisidir ve gerçek aristokrasi de budur.

Seçimli aristokrasinin, iki erkin birbirinden ayrılması dışında sağladığı bir başka üstünlük de üyelerinin seçilmesidir; çünkü halk yönetiminde tüm yurttaşlar yönetici olarak doğar, buna karşılık aristokrasi yönetiminde yalnızca bir avuç insan, o da ancak seçimle, yönetici olabilir²; bu sayede dürüstlük, bilgi, deneyim ve halkın yeğlediği ve saygı duyduğu tüm öteki şeyler, onun bilgece yönetileceğinin ayrı birer güvencesidir.

Ayrıca meclis toplantıları daha kolay yapılır; işler daha iyi tartışılır, daha düzenli ve çabuk görülür; yabancı ülkelerde devletin güvenliğini, saygıdeğer senatörler, bir ne idüğü belirsizler kalabalığından daha iyi taşırlar.

Kısacası halk yığınlarını, -kendi çıkarları yönünde değil, halkın çıkarları yönünde yönettiklerine güvenmek koşuluyla- en bilge kişilerin yönetmesi, en iyi ve en doğal düzendir. Yönetim için aracı güçleri boş yere çoğaltmamak, seçilmiş yüz kişinin daha iyi yapacağı bir işi yüz bin kişiye yaptırmamak gere-

1 *Optimales* sözcüğünün, eskilerde, en iyiler değil en güçlüler ve elkililer anlamına geldiği açıktır.

2 Yöneticilerin nasıl seçileceğini yasalarla düzenlemek çok önemlidir: Çünkü seçim, hükümdarın istencine bırakılırsa, Venedik ve Bern cumhuriyetlerinde olduğu gibi, soydan geçme aristokrasiye düşme tehlikesi önlenemez. Zaten bu yüzdendir ki, Venedik uzun zaman önce çöktü, Bern Cumhuriyeti ise, senatosunun büyük bilgeliği ile ayakta kaldı. Ama bu çok onur verici olduğu denli çok da tehlikeli bir ayrallık (istisna).

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

kir. Ama şunu da göz önünde tutmalı ki, burada, yönetici bütünün çıkarı, en küçük fırsatta kamusal gücün genel istence uygun kullanılmasını engellemeye başlar; ve hesapta olmayan, önüne geçilmez bir başka eğilimle de, yasaların yürütme gücünün bir bölümünü yok edebilir.

Bireylere uygunluğu konusuna gelince, kamu istenci belli olur olmaz yasaların uygulanması için, o iyi demokrasilerde olduğu gibi ne küçük devlete, ne de sıradan ve dürüst halka gerek vardır. Ayrıca ulusun da fazla büyük olmaması gerekir ki, onu yönetmek için her yana dağılmış olan yöneticiler, kendi bölgelerinde hükümdar kesilip sonunda, efendi olmak amacıyla, bağımsızlıklarını ilan etmeye kalkmasınlar.

Fakat Aristokrasi, erdemli olmayı, halk yönetimlerinde olduğu denli gerektirmese de, varsıllarda ölçülülük, yoksullarda aza kanarlık gibi kendine özgü başka erdemler ister; çünkü çok katı bir eşitlik isteği yersizdir; Sparta'da bile tam eşitlik peşinde koşulmamıştır.

Hem zaten bu yönetim biçimi varsıllık bakımından birtakım eşitsizlikler taşıyorsa bu, genellikle kamu işlerini, tüm zamanlarını bu işlere en iyi verebilecek olanlara bırakmak içindir; yoksa Aristo'nun ileri sürdüğü gibi hep varlıklılar yeğlendiği için değil. Tersine, insanların göreve seçiminde varsılıktan daha önemli yeğleme nedenleri olduğunu halkın öğrenmesi için zaman zaman bu ilkeye karşıt seçimler yapılması da gerekir.

VI. B Ö L Ü M

m o n a r ş i

Buraya değin, hükümdara, yasa gücü ile birleşerek oluşmuş ve devlet içinde kendisine yürütme erki emanet edilmiş, ortaklaşa (kolektif) ve tüzel bir kişi gözüyle baktık. Şimdiyse bu kişiye, elinde toplanan gücü yasalara göre kullanan doğal bir kişi, gerçek bir insan gözüyle bakacağız. İşte monark ya da kral diye bu insana denir.

Ortaklaşa bir varlığın bir bireyi simgelediği öteki yönetimlerin tam tersine, bu yönetimde, bir birey ortaklaşa varlığı simgeler; öyle ki, hükümdarı oluşturan, tinsel birlik, özdeksel bir birliktir aynı zurnanda; birincide yaşanan, onca güçlkle biraraya getirdiği tüm yetiler, bu ikincide kendiliğinden biraraya gelmiş bulunmaktadır.

Böylece halkın istenciyle hükümdarınki, ye devletin kamusal gücüyle hükümetin özel gücü, hep aynı devitkene (mobile)

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

bağlıdır; makinenin tüm kumandaları aynı elde toplanmıştır: her şey aynı amaca yöneliktir; birbirini yok eden karşıt hiçbir devim yoktur ve küçücük bir çabanın büyük sonuçlar verdiği başka bir devlet düzeni de düşünülemez. Yayılıp oturduğu deniz kıyısından koca bir gemiyi rahatça kendine çeken Arşimed, bence, geniş ülkesini çalışma odasından yöneten, kendisi kılmıdamaz gibi görünürken her şeyi yerinden oynatan usta bir krala benzer.

Fakat bundan daha güçlü hükümet yoksa da, özel istencin daha çok sözünün geçtiği ve öteki istençlere baskın çıktığı bir başka yönetim biçimi de yoktur; her şey aynı amaca yöneliktir, doğru; ama bu amacın halkın mutluluğuyla bir ilgisi yoktur ve yönetimin gücü de, devletin zararına işler durur.

Krallar saltık olmak isterler ve böyle olmak için, en iyi çarenin ise kendini halkına sevdirmek olduğu söylenir öteden beri. Bu sav çok güzel, hatta bazı bakımlardan çok da doğrudur; fakat ne yazık ki, saraylarda her zaman alay konusu olacaktır. Halkın sevgisinden kaynaklanan güç, kuşkusuz en büyük güçtür; fakat eğretidir ve koşula bağlıdır; hükümdarlar hiçbir zaman bununla yetinmeyeceklerdir. En iyi kral, hem canı istediği zaman kötülük etmek, hem de halkın efendisi olarak kalmak ister: Siyasal öğütçüler, ona ne denli "Halkın gücü, sizin gücünüzdür; onun için en büyük çıkarınız, halkın çok iyi, kalabalık ve zorlu olmasındadır", deyip dursunlar, o bunun doğru olmadığını çok iyi bilir. Kralların kişisel çıkarı, her şeyden önce halkın güçsüz ve yoksul olmasını ve hiçbir zaman kendilerine karşı gelmemesini gerektirir. Doğrusunu isterseniz hükümdarın çıkarı, uyruklar onun sözünden çıkmadıkça, halkın güçlü olmasındadır; çünkü kendisinin olan bu güç, komşularının ondan korkmasını sağlar. Fakat bu çıkar ikincil ve koşula bağlı olduğundan ve halkın hem boyun eğmesi hem de güçlü olması birbiriyle bağdaşmadığı için hükümdarın kendisine hemen yarar

sağlayacak ilkeyi yeğlemesi doğaldır. Şemuel, İbraniler bakımından güçlü bir biçimde işte bunu simgeliyordu; Machiavelli de apaçık biçimde aynı şeyi göstermiştir. Machiavelli, krallara öğüt verir gibi yapıp halklara büyük öğütler vermiştir. Machiavelli'nin *Hükümdar*'ı, cumhuriyetçilerin kitabıdır.¹

Genei ilişkiler, bize, monarşinin ancak büyük devletlere uygun düştüğünü gösterdi; monarşiyi kendi içinde inceleyince de aynı sonuca varıyoruz. Kamu yönetimi ne denli kalabalık olursa hükümdarın uyruklarla ilişkisi o ölçüde azalır, azaldıkça eşitliğe yaklaşır; öyle ki bu ilişki demokraside bire bir ya da tamdır. Bu oran, hükümet daraldıkça artar ve yönetim tek kişinin elinde toplandığında *doruk noktaya* varır. Bu durumda hükümdar ile halkın arasına büyük uzaklık girer ve devlette bağlantı kalmaz. Bu bağlantıyı kurmak için de birtakım ara basamaklara gerek vardır: Bu basamakları doldurmak için prenslere, büyüklere, soylulara gerek duyulur. Tüm bunlar ise küçük bir devlete uygun gelmez, çünkü bu tür ara sınıflar küçük devleti yıkıma götürür.

Fakat büyük bir devletin iyi yönetilmesi güçse de, tek kişi eliyle iyi yönetilmesi çok daha güçtür ve kral, kendi yerine başkalarını koyduğu zaman ne gibi sonuçlar doğduğunu da herkes bilir. Monarşi yönetimini her zaman için cumhuriyet yönetiminin gerisinde bırakacak başlıca ve kaçınılmaz bir ayırım ise, cumhuriyet yönetiminde halk, en yüksek görevlere hemen her zaman ve yalnızca aydın ve yetenekli kimseleri getirirken ve

1 1782 baskısına eklenen not: "Machiavelli dürüst bir insan ve iyi bir yurttaşı; fakat Medici'lere bağlı olduğu için, yurduna yapılan baskı altında, özgürlük aşkını gizlemek zorundaydı. İğrenç birini kahraman seçmiş olmasa bile, gizli niyetini yeterince ortaya koyar. Hükümdar adlı kitabında ortaya attığı ilkeler ile *Titius-Livius üzerine konuşmalar ve Floranca Tarihi* adlı yapıtlarındaki ilkeler arasında görülen karşıtlıklar da, bu derin siyasa kuramcısının şimdiye değin ancak yüzeysel ya da kokuşmuş okuyucuları olduğunu kanıtlar. Roma sarayı, kitabım ciddi bir biçimde yasaklamıştı; ki, buna aklım erer, çünkü kitabın açıkça betimlediği saray, o saraydır.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

bunlar görevlerini yüzakıyla yaparlarken, monarşilerde, aynı görevlere, çoğu zaman birtakım insan taslaklarının, küçük düzenbazlarla üçkâğıtçıların gelebilmesidir. Saraylarda bu tür insanların yüksek yerlere gelmesini sağlayan aynı aşağılık hünerler, cumhuriyet yönetiminde, bunların ne denli budala olduklarını daha o yerlere gelir gelmez halkın gözleri önüne sermeye yarar ancak. Halk, bu adamların seçiminde hükümdardan çok daha az yanılır ve krallık yönetiminde yüksek yere hakkıyla gelmiş birine raslamak ne denli güçse, cumhuriyet yönetiminde bir budalanın yüksek yerlere geldiğine raslamak o denli güçtür. Böyle bir yönetici taslağı sürüsünün uçurumun kıyısına getirdiği bir krallıkta, doğuştan yönetici bir insan, mutlu bir raslantı sonucu devletin dümenini eline aldığı anda onun bulduğu çıkış yolları ve olanaklar, işte bu nedenle, herkesi şaşırtır ve ülke tarihinde yeni bir dönem açılır.

Bir krallığın iyi yönetilebilmesi için, büyüklüğünün ya da genişliğinin, yöneticisinin yeteneklerine göre olması gerekir. Fethetmek, yönetmekten daha kolaydır. Yeterince uzun bir kaldırıp bulan bir insan, dünyayı tek parmağıyla yerinden oynatabilir, fakat dünyayı taşıyabilmek için Herkül'ünki gibi omuzlar gerekir. Büyükçe bir devlet için bile hükümdar hemen her zaman çok küçüktür. Tersine devlet, başına göre çok küçük olur mu, ki buna çok az rastlanır, yine kötü yönetilir; çünkü kendi büyük amaçlarına göre davranan hükümdar, halkın çıkarlarını unuttur; halkına verdiği mutsuzluk, dar görüşlü bir kralın, eksiklikleri yüzünden halkına verdiği mutsuzluktan daha az değildir. Bir krallık, her saltanat döneminde adeta hükümdarın yetisine göre genişler ya da daralır; bir senatonun yetileri daha az değişken olduğundan, cumhuriyet yönetiminde devletin sınırları daha kararlı ve yönetim daha iyi olabilecektir.

Tek adam yönetiminin en belirgin sakıncası, öteki iki yönetimde devlet gücü, süreklilik oluşturacak biçimde bir elden öte-

kine devredilirken, bu yönetimde bunun olmayışıdır. Bir kral öldü mü, yerine bir başkasının geçmesi gerekir; yeni kralın seçimi, yönetimde tehlikeli aralara neden olur, fırtınalar estirir ve -yurttaşlar, bu yönetimde zaten pek raslanmayan çıkar gözetmeme ve dürüstlük, gibi erdemlere sahip değilseler- işin içine düzenbazlıklar, yolsuzluklar karışır. Devletin kendini satmış olduğu kimsenin de, sırası geldiğinde tutup aynı biçimde devleti satmaması ve güçlülerin kendisinden zorla aldıklarını güçsüzlerden çıkartmaya kalkmaması pek görülen bir şey değildir. Böylesi bir yönetimde er geç her şey parayla alınıp satılır duruma gelir ve kral baştayken yararlanılan barış dönemi, saltanat aralarındaki kargaşayı aratır olur.

Bu kötülükleri önlemek için neler yapılmadı ki! Bazı ailelerde taht, babadan oğula geçer kılındı ve -kralın ölümünde çıkacak her çeşit kavgayı önlemek için- tahta geçiş sırası önceden belirlendi; yani seçimin sakıncaları yerine kral naipliğinin sakıncaları konularak sözde bir erinç (huzur), bilge bir yönetime yeğlendi; iyi krallar seçmek için kavga etmektense çocukları, ucubeleri, budaları başa geçirme tehlikesi göze alındı; bu seçeneklerin tehlikelerini göze almakla hemen tüm olanakları kendi aleyhlerine çevirdiklerini düşünmediler. Genç Dionysios'un, utanç verici bir davranışını yüzüne vuran ve "Benim böyle bir şey yaptığımı gördün mü?", diyen babası krala "Ama sizin babanız kral değildi!", diye verdiği yanıt, çok akıllıcadır.

Başkalarına komuta etmek için yetiştirilmiş birini, adaletten ve akıldan yoksun kılmak için her şey elbirliği eder. Söylendiğine göre, genç prenslere saltanat etme sanatını öğretmek çok zahmetli bir işmiş; fakat bu eğitim onlara yararlı olmuş görünmüyor. Aslında, işe, boyun eğme sanatını öğretmekle başlansa daha iyi olabilir. Tarihin yücelttiği en büyük krallar, hiç de saltanat için eğitilmiş değillerdi; bu öyle bir bilimdir ki, insan ona, onu öğrendiği ölçüde daha az egemen olur ve bu sa-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

natı öğrenmenin yolu, hükmetmekten çok, boyun eğmekten geçer. *Nam utilissimus idem ac brevissimus bonarum malarumque rerum delectus, cogitare quid aut nolueris sub alio Principe aut volueris.* (İyiye ya da kötüyü belirlemenin en güvenli ve en kestirme yolu, başka bir hükümdarın yönetim döneminde neyi isteyip neyi istemediğini incelemektir.)¹

Bu tutarsızlığın bir başka sonucu da, krallık yönetiminin kararsızlığıdır; çünkü kendini, hangi hükümdar baştaysa onun ya da hükümdar adına kim hüküm sürüyorsa onun huyuna suyuna göre ayarlayan hükümet, kimi zaman şöyle, kimi zaman böyle davrandığından, ne uzun süreli bir amacı, ne de uzun süreli, tutarlı bir davranış çizgisi olur. Bu değişkenlik, devleti, bir ilke-den ötekine, bir tasandan bir başka tasanya dalgalandırır dururken aynı kararsızlığa, hükümdann hep aynı kaldığı öteki yönetim biçimlerinde raslanmaz. Ayrıca, genellikle görüldüğü üzere bir sarayda ne denli çok dalavere varsa bir senatoda o denli bilgelik vardır ve cumhuriyetler, amaçlarına doğru, daha değişmez ve daha direşken (sebatkâr) görüşlerle ilerlerler. Oysa tüm bakanlar ve hemen tüm krallar, öncüllerininkine taban tabana zıt davranmayı ilke edindiklerinden kralın bakanları arasında her değişiklik, devlette de değişikliğe neden olur. Krallık yanlısı siyasa kuramcılarının o pek alışılmış safsatacı çözümü de, yine bu tutarsızlıktan kaynaklanır.

Yine bu tutarsızlık, krallık yanlısı siyasacılara özgü o pek bilinen safsatacı çözümün de kaynağıdır. Bu safsata, yalnızca toplum yönetimini aile yönetimiyle, hükümdarı da aile babasıyla kıyaslamakla kalmaz -ki bu yanlış daha önce çürütüldü-, ayrıca hükümdarın, gereksindiği tüm erdemleri de bol keseden verir ve onu nasıl olması gerekiyorsa hep öyle düşünür: Bu varsayım sayesinde krallık yönetimi de elbette tüm öteki yönetimlere yeğleniyor; çünkü tüm yönetimlerin tartışmasız en güçlüsü, olu-

yor ve en iyi olması için de tek eksiği, sanki genel istence daha uygun bir istencin bulunmayışıymış gibi görünüyor.

Fakat kral, Eflatun'un dediği gibi, eğer yaradılıştan o denli az bulunur birisiyse, doğa ve yasa ona taç giydirmek için acaba kaç kez el ele verecek ve, eğer krallık eğitimi, bu eğitimi alanları kesinkes bozuyorsa, hükümdar olmak için yetiştirilen birtakım adamlardan ne hayır gelecek? Demek ki, krallık yönetimini iyi bir kralın yönetimiyle karıştırmak kendi kendimizi aldatmak olur. Bu yönetimin kendisinin nasıl olduğunu anlamak için onu, yetişiz ya da kötü huylu hükümdarların saltanat dönemlerinde ele almak gerekir; çünkü ya tahta geçtiklerinde öyledirler ya da taht onları o duruma getirmektedir.

Bu güçlükler bizim yazarların da gözünden kaçmamıştır, fakat buna hiç mi hiç aldındıkları yok. "Bunun ilacı homurdanmadan boyun eğmektir. Tanrı öfkelendiğinde kötü krallar gönderir; bu krallara, Tanrı'nın verdiği bir ceza olarak katlanmak gerekir", diyorlar. Bunlar kuşkusuz aydınlatıcı sözler, fakat siyasa kitaplarından çok vaiz kürsülerine yaraşmıyorlar mı, bilmem. Tansıklar (mucizeler) vaat eden, ama tüm becerisi hastasına sabırlı olmayı salık vermekten öteye gitmeyen bir hekim için ne söylenebilir? Başta kötü bir yönetim varsa ona katlanmayı herkes bilir; asıl sorun yönetimin iyisini bulmaktır.

vii. b ö l ü m

KARMA YÖNETİMLER

Doğrusunu söylemek gerekirse, yalınç yönetim diye bir şey yoktur. Baştaki tek kişinin kendi astları olması gerektiği gibi, bir halk yönetiminin de bir başı bulunması gerekir. Dolayısıyla yürütme gücünün paylaşımında, her zaman için, büyük sayıdan küçüğe doğru bir basamaklandırma vardır; bir ayrımla ki, kimi zaman büyük sayı küçüğe, kimi zaman da küçük sayı büyüğe bağlı olur.

Kimi zaman da eşit paylaşım olur: İster İngiltere hükümetinde olduğu gibi bütünü oluşturan parçalar karşılıklı bağımlı olsun; ister Polonya'da olduğu gibi her parçanın yetkesi ötekinden bağımsız, fakat eksik olsun... Ama bu son eşitlik kötüdür çünkü hükümette birlik diye bir şey bulunmayacağı gibi devlet de bağlantıdan yoksun kalır.

Basit hükümet mi iyidir, yoksa karma hükümet mi? Siyaset yazarlarının çok 'tartıştığı bir sorudur bu ve buna da, her çeşit yönetim biçimiyle ilgili olarak yukarıda verdiğim yanıtı vermek gerekir.

Basit hükümet, sırf basit olduğundan ötürü en iyisidir. Fakat yürütme gücü, yasama gücüne yeterince dayanmıyorsa, yani hükümdarın egemen varlığa oranı, halkın hükümdara oranından büyükse, bu bağıntı kusurunu, hükümeti bölerek gidermek gerekir; çünkü o zaman hükümetin tüm bu parçalan, uyruklar üzerinde daha az yetkeye sahip olmaz; ama bölünmüşlükleri, tümünü birden egemen varlık karşısında daha az güçlü kılar.

Söz konusu sakınca, araya, hükümetin bütünlüğünü bozmaksızın yalnızca iki gücü dengelemeye ve haklarını karşılıklı olarak korumaya yarayan yöneticiler koyarak da giderilebilir. O zaman hükümet karma değil, ılımlı olur.

Karşıt sakınca da benzeri yollarla çözülebilir; hükümet fazla gevşekse onu tıkızlaştırmak için birtakım kurullar kurulabilir. Tüm demokrasilerde bu yola başvuruluyor. Birinci şıkta gücünü azaltmak, ikinci şıkta ise gücünü artırmak için hükümet bölünür; çünkü güçsüzlüğün de gücün de *doruk noktası* yalnız hükümetlerde bulunur; karma hükümet biçimleri orta ölçüde bir güç sağlarlar.

VIII. B Ö L Ü M

HER YÖNETİM HER ÜLKEYE ELVERİŞLİ DEĞİLDİR

Özgürlük her ülkede yetişen bir meyve olmadığından her ulus onu elini uzatıp kolayca elde edemez. Montesquieu'nün koyduğu bu ilke üzerinde insan ne denli düşünürse doğruluğunu o denli duyumsar; bu ilkeye ne denli karşı çıkılırsa doğruluğunu yeni yeni kanıtlarla doğrulamak için o denli çok fırsat doğar.

Dünyadaki tüm yönetimlerde devlet, hiçbir şey üretmeden yalnızca tüketir. Peki, bu tüketilen nesne ona nereden gelir? Üyelerinin emeğinden. Kamunun gereksinimini, özel kişilerin gereksinim fazlası üretimi karşılar. Bundan da, "yurttaşlar devleti, ancak, insanların emeği kendi gereksindiklerinden fazlasını sağladığı sürece ayakta kalabilir" sonucu çıkar.

Ne var ki, bu fazlalık, dünyanın her ülkesinde aynı değildir. Birçoğunda hatırı sayılır ölçüde, kimisinde orta ölçüde, kimisinde sıfır, kimisindeyse sıfırın altındadır. Bu emek-ürün iliş-

Ama burada iki kat ürün söz konusu olmadığı gibi ben, herhangi bir kimsenin de çıkıp soğuk ülkelerin verimliliğini sıcak ülkelerinkiyle bir tutmaya kalkışacağını sanmıyorum. Bununla birlikte böyle bir eşitliğin olduğunu varsayalım; hatta dilerseniz İngiltere'yi Sicilya ile Polonya'yı da Mısır'la denk turalım. Daha güneyde, önümüze Afrika ve Hindistan çıkar; daha kuzeyde ise bir şey yoktur. Fakat bu eşit ürünü almak için verilen tarımsal emekler arasındaki ayrımhğı düşünün! Sicilya'da toprağı şöyle bir eşelemek elverirken İngiltere'de toprağı sürmek için ne çok emek verilir! Bu demektir ki, aynı ürünü elde etmek için daha çok insana gereksinim duyulan yerde ürün fazlası da ister istemez daha az olacaktır.

Bundan başka, aynı sayıda insanın sıcak ülkelerde çok daha az yiyip içtiğini de hesaba katın. Sıcak iklim, sağlıklı kalmak için az yiyip içmeyi gerektirir. Oralarda kendi ülkelerindeymiş gibi yaşamak isteyen Avrupalılar ya dizanteriden ya sindirim bozukluğundan ölür gider. Chardin* şöyle diyor: *"Bizler, Asyalılara kıyasla yırtıcı hayvanlara, kurtlara benziyoruz. Kimileri, İranlıların azla yetinmelerini, topraklarının az işlenmesine bağlıyorsa da ben, tersine, ülkelerinin yiyecek bolluğu içinde olmayışını, halkın gereksiniminin az oluşuna bağlıyorum. Yetingenlikleri Ckanaatkârlıkları), ülkedeki kıtlığın bir sonucu olsaydı yalnız yoksullar az yerdi, oysa genellikle herkes az yiyip içiyor; ve yine öyle olsaydı her eyalette, o eyaletin toprağının bitekliğine göre yenilip içilmesi gerekirdi; oysa krallığın her yanında aytu yetingenlik var. İranlılar, yaşam biçimlerinin Hristiyanlarınkinden ne denli üstün olduğunu anlamak için yüzlerinin rengine bakmanın yeteceğini söyleyerek pek övünürler. Gerçekten de İranlıların tenleri pürüzsüzdür; ciltleri güzel, ince ve parlaktır. Buyrukları altında bulunan ve Avrupalılar gibi yaşayan Ermenilerin tenleriye sert ve sivilceli; gövdeleri iri ve hantaldır."*

* Jean Chardin (1643-1713). Fransız gezgin. (Çev.)

•TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Eşleğe (ekvatora) yaklaştıkça insanlar, daha az şeyle yaşarlar. Hemen hiç et yemezler; günüük besinleri pirinç, mısır, kuskus, darı ve manyok unudur. Hindistan'da milyonlarca insan vardır ki, günlük yiyecekleri birkaç parayı geçmez. Avrupa'da bile kuzey halklarıyla güneydekiler arasında iştah bakımından büyük ayrımlar görürüz. Bir İspanyol, bir Almanın akşam yemeğinde yediğiyle sekiz gün yaşayabilir. İnsanları daha obur olan ülkelerde, lüks de yiyecek içeceğe yönelir. Bu lüks, İngiltere'de kendini et yemekleriyle dolu sofralarda gösterir; İtalya'da ise size tatlı ve çiçek şöleni sunarlar.

Giysilerdeki lüks de benzeri ayrımlar gösterir. Mevsim değişikliklerinin çabuk ve yeğin olduğu yerlerde yaşayanların giysileri, giysinin süs için giyildiği ve yarardan çok gösterişin gözetildiği yerlerdeki giysilere göre daha iyi ve yalınçtır; ötekilerde ise giysi bir lüktür. Napoli'de, Pausilippeum'da Tanrı'nın günü birtakım adamların, ayaklarında çorap diye bir şey olmaksızın, yaldızlı ceketlerle gezinip durduklarını görürsünüz. Yapılar için de durum aynıdır; havanın kötü oyunlarından korkmanıza gerek yoksa tüm emeğinizi yapıların görkemli olması için harcarsınız. Paris'te, Londra'da evinin sıcak ve rahat olmasını ister insan. Madrid'de çok gösterişli salonlar vardır ama doğru dürüst kapanan tek pencere bile yoktur ve insanlar sıçan deliği gibi yerlerde yaşarlar.

Yiyecekler ise, sıcak ülkelerde daha besleyici ve daha hoştur; ve bu üçüncü bir aynmıktır ki, ikinci aynmık üzerinde de etkisi vardır. Neden İtalya'da bu denli çok sebze yenir? Orada sebzeler iyi, besleyici ve lezzetlidir de ondan. Yalnız suyla yetiştirildikleri Fransa'da ise besleyici değillerdir ve sofralarda hiç dikkate alınmazlar; ama yine de ne ekim alanları daha azdır, ne de İtalya'da sebzeye verilen emekten daha azını gerektirirler. Deneyimler de göstermiştir ki, Berberistan buğdayı, Fransız 'buğdayından daha düşük nitelikte olmakla birlikte daha çok un verir ve Fransız buğdayları da, kuzey ülkeleri buğdaylarından

daha çok un sağlar. Bundan da, eşlekten (ekvatorndan) kutba doğru gidildiğinde genellikle benzer bir derecelenme olduğu sonucu çıkarılabilir. Durum bu olduğuna göre, eşit nicelikteki iki ürünün birinden daha az besin elde etmek, açıkça zarar etmek değil de nedir?

Tüm bu gibi görüşlere yine onların sonucu olan ve onları güçlendiren bir yenisini ekleyebilirim ki, o da şudur: Sıcak ülkelerin, soğuk ülkelere göre daha az nüfusa gereksinimleri vardır ve daha çok insanı besleyebilirler; bu ise, yine zorba yönetimler yararına bir çifte fazlalık olduğu anlamına gelir. Aynı sayıdaki insanın yaşadığı alan ne denli genişlerse, ayaklanmalar o denli güçleşir, çünkü kalkışmacılar, küçük alandaki gibi ne çabucak, ne de gizlice biraraya gelip anlaşabilirler; hükümet için de, gizli tasarıları sezip önlemek ve haberleşmeleri kesmek her zaman için kolay olur. Buna karşılık kalabalık bir halk, ne denli birbirine yakm olursa, hükümet de, egemen varlığın hakkını o denli güç çığneyebilir; hükümdar kendi kurulunda ne denli güvenle karar alıyorsa, ayaklanmanın elebaşları da kendi odalarında o denli güvenle karar alırlar; kalabalıklar, alanlarda, askerlerin kargâhlarında toplandığı hızla toplanır. Demek ki, zorba bir yönetimin üstünlüğü, uzaklardan etkili olmasındadır. Kendine sağladığı dayanak noktalarının yardımıyla gücü, kaldıraçları¹ gibi uzaktan etkilidir. Halkın gücü ise tersine, tıkHz (kesif) olduğu zaman etkilidir; yaygınlaştığı ölçüde gücü de -yere serpilmiş barut nasıl ancak tozan tozan alevlenirse onunki gibi- uçup gider, yok olur. Yani seyrek nüfuslu ülkeler zorbalığa en elverişli olanlardır: Yırtıcı hayvanlar ancak çöllerde egemendirler.

1 Bu söyledğim, yukarıda (Kitap II., b.IX), büyük devletlerin sakıncaları üzerine söylediklerime aykırı değil; çünkü orada söz konusu olan, hükümetin kendi üyeleri üzerindeki yetkesiydi; burada ise söz konusu olan, uyrukları üzerindeki gücü. Dağınık durumdaki üyeleri, ona, halk üzerinde uzaktan etkili olması için gerekli dayanak noktaları işini görürler, fakat hükümetin kendi üyeleri üzerinde doğrudan etkili olmasını sağlayacak hiçbir dayanak noktası yoktur. Yani kaldırıcının uzunluğu, bir durumda hükümetin güçsüzlük nedeni olurken ötekinde, gücünü oluşturuyor.

IX. BÖLÜM

İYİ BİR YÖNETİMİN GÖSTERGELERİ

En iyi hükümet hangisidir, diye kesin bir sora sorulduğu zaman ortaya, belirsiz olduğu gibi çözümsüz de olan bir soru atılmış olur. Ya da, daha doğrusu, halkların saltık ya da göreceli durumları çerçevesinde kaç düzenleme yapmak olucuyorsa (mümkünse) bu sorunun da o sayıda çözümü var demektir.

Fakat belli bir halkın iyi ya da kötü yönetildiği hangi belirtilerden anlaşılabilir diye sorulacak olursa iş değişir ve o zaman olguya dayalı olan bu sorun da çözülebilir.

Ne var ki, sorunun çözüldüğü filan yok, çünkü herkes onu kendine göre çözmek istiyor. Uyruklar kamusal erinci överken, yurttaşlar bireylerin özgürlüğünü överler; biri malların, öteki kişilerin güvenliğini üstün tutar; biri en iyi yönetimin en sert yönetim olduğunu savlarken, öteki en yumuşağı olduğunu söyler; biri suçların cezalandırılmasını isterken, öteki suçun işlen-

meden önlenmesini yeğler; biri komşu ülkelere güvenilmemesinden yanayken, öteki yok sayılmalarını önerir; biri paranın dolaşımından hoşlanırken, öteki halkın yiyecek ekmeği olsun ister. Bu ve buna benzer noktalarda anlaşmaya varılmış bile olsa sorunun çözümünde ilerleme elde edilmiş sayılır mı? Törel (ahlaki) nicelikler tam tamına ölçülemediği için hükümetin iyi olup olmadığını gösteren belirtiler üzerinde anlaşma sağlansa bile, belirtinin değeri üzerinde anlaşma nasıl sağlanabilir?

Bana gelince, bu denli yalın bir belirtiyi insanların tanımlıktan gelmesine ya da onu kabul etmeyecek denli kötü niyetli olmasına hep şaşanm. Siyasal bir ortaklığın amacı nedir? Üyelerinin korunmasını ve gönencini sağlamak. Korunduklarının ve gönendiklerinin en güvenilir belirtisi nedir peki? Sayıları ve nüfusları. Öyleyse bunca tartışılan belirtiyi uzaklarda aramayın. Her şeyin eşit olduğu bir ortamda, -dışardan girişimler, uyruk değiştirmeler, sömürgeler olmaksızın- yönetimi altındaki yurttaşların yerleşim alanları oluşturduğu ve çoğaldığı bir hükümet, hiç kuşkusuz en iyi hükümettir; yönetimi altındaki halkın azaldığı, eriyip yok olduğu bir hükümet ise en kötüsü. Hesap kitap adamları, sizler! İş size kalıyor artık; sayın, ölçün, biçin, kıyaslayın.¹

1 İnsan soyunun gönenci bakımından öncelikleri olduğunu düşündüğümüz yüzyılları, bu ilkeye göre irdelemek gerekir. Yazının ve güzel sanatların çiçeklendiği yüzyıllara, -ekinlerinin gizemli nesnesi irdelenmeksizin ve bu gizemli nesnenin kötü sonuçları dikkate alınmaksızın- fazlaca hayranlık duyulmuştur; *idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars servitutis esset* (Ancak deliler, köleliklerinin başlıca parçasını uygarlık sayarlar! Tacitus, Agricola XXI). Kitaplardaki özdeyişlerde, yazarlara o sözleri söyleten aşağılık çıkarları görmeyecek miyiz hiç? Hayır, onlar ne derlerse desinler, eğer bir ülkede halkın sayısı azalıyorsa, tüm parlak görüntüsüne karşın o ülkede her şeyin iyi gittiği doğru değildir ve bir ozanın yüz bin liralık geliri olması, yaşadığı yüzyılı tüm yüzyılların en iyisi saymaya yetmez. Görünürdeki erinçten ve başkanların kaygısızlığından çok, ulusların ve özellikle de en kalabalık devletlerin, tümüyle gönencilik olup olmadığına bakmak gerekir. Dolu, birkaç kantonu vurabilir, ama kıtlığa binde bir yol açar. Ayaklanmalar, iç savaşlar başkileri çok korkutur, fa-

• TOPLUM SÖZLEŞMESİ

kat halklar için asıl mutsuzluk bunlar değildir; hatta halkı sen mi ezeceksin ben mi ezeceğim çekişmeleri bile, halkın rahat soluk almasını sağlayabilir. Halkların gönencini ya da gerçek felaketini yapan tek şey, içinde bulunduğu değişmez durumlardır; her şey boyunduruk altında kalmış gidiyorsa, her şey yok olup gidiyor demektir; o zaman baştakiler, onları canlarının istediği gibi yok ederek *ubi solitudinem faciunt, pacem appellant..* (yakıp yıktıkları yerlerde yalnızlık çekince barışı çağırırlar/ Tacitus, Agricola, XXXI.). Büyüklerin ipe sapa gelmez çekişmeleri Fransa krallığını sarstığında ve Paris Piskopos Yardımcısı, parlamentoya, cebinde hançer soktuğunda bunlar, Fransız halkının yeterli ve rahat bir varsılıklık içinde, mutlu yaşayıp çoğalmasını engellemedi. Bir zamanlar Yunanistan en acımasız savaşların içinde gelişip ilerleyebildi; kan gövdeyi götürdüğü halde ülke kalabalıktı. Machiavelli şöyle der: "Cinayetler, sürgünler, kardeş kavgaları içinde bile cumhuriyetimiz daha bir güçlenmişti sanki; yurttaşlarının erdemi, töreleri ve bağımsızlık sevgileri tüm o zayıf düşürücü çekişmelere karşın cumhuriyeti güçlendirici bir etki yapıyordu. Biraz çalkantı ruhları güçlendirir; insanoglunu gerçekten gönendiren şey, barıştan çok özgürlüktür.

XIII.BÖLÜM

HÜKÜMETİN KÖTÜYE KULLANILMASI VE BOZULMA EĞİLİMİ

Bireysel istencin genel istence sürekli karşı olması gibi hükümet de, egemenliğe karşı sürekli çaba içindedir. Bu çaba ne denli artarsa ana yapı da o denli bozulur; ve -burada, bir başka bütünün, hükümdarın istencine direnerek ona karşı denge oluşturacak herhangi bir istenci söz konusu olmadığından- hükümdar, egemen varlığa karşı er geç baskı uygulayacak ve toplum sözleşmesini bozacaktır, işte bu, yaşlılık ve ölüm insan oyrusunu (bedenini) nasıl yok ediyorsa tıpkı onlar gibi, siyasal bütünün doğasında var olan ve onu doğduğu andan başlayarak durup dinlenmeden yok etmeye çalışan, kaçınılmaz bir eğilimdir.

Bir hükümeti bozulmaya götüren iki genel yol vardır: Biri hükümetin daralması, öteki ise devletin dağılması.

Hükümetin daralması, büyük sayıdan küçüğe, yani demokrasi-
siden aristokrasiye, ve aristokrasiden krallığa geçmesiyle olur.
Hükümetler için doğal bir eğilimdir bu.¹ Hükümet, küçük sayı-
dan büyüğe doğru ters yönde gidiyorsa, gevşemekte olduğu
söylenebilir, fakat böyle bir tersine ilerleyiş olanaksızdır.

1 Venedik Cumhuriyeti'nin, kendi kanal ve adacıklarında ağır ağır oluşma-
sı ve ilerlemesi, bu geçişler için kayda değer bir örnektir; ve Venedikliler-
in, bin iki yüz yıldan fazla bir zamandır hâlâ 1198'de *Serrar di consiglio*
ile başlamış olan ikinci aşamada bulunmaları ise oldukça şaşırtıcıdır.
Venediklilerin eleştirilmelerine neden olan eski dukalara gelince, *Sguittio della liberta veneia*'da bu konuda ne denirse densin, bunların Vene-
diklilerin hükümdarları olmadığı kanıtlanmıştır.

Buna karşılık da bana, Roma Cumhuriyeti'nin monarşiden aristokrasiye,
aristokrasiden de demokrasiye geçerek tam tersi bir ilerleme gösterdiğini
söyleyip karşı çıkanlar olacaktır. Bense hiç de böyle düşünmüyorum. Ro-
mulus'un kurduğu ilk hükümet, karma bir hükümetti ve çok kısa sürede
yozlaşmış ve dağılmıştı. Özel birtakım nedenlerden ötürü devlet, yeni doğ-
muş bir bebeğin ölmesi gibi, zamanından önce yok olup gitti. Cumhuriyet-
in asıl doğuş dönemi Tarquinius'larm kovulduğu dönemdir. Fakat Cum-
huriyet, başlangıçta süreklilikten yoksundu çünkü soyluluk kaldırılma-
mı ve iş yarım bırakılmıştı. Meşru yönetimlerin en kötüsü olan baba-
dan oğula aristokrasi, demokrasiyle uyumsuzluk içinde kaldığından, her
zaman için kararsız ve yüzer gezer durumda olan yönetim biçimi -
Machiavelli'nin de kanıtlamış olduğu gibi- ancak tribunlarm oluşturul-
masıyla bu çalkantıdan kurtulabildi ve ancak o zaman gerçek bir hükümet
ve gerçek bir demokrasi kurulmuş oldu. Gerçekten de o zamanlar halk,
yalnız egemen olmakla kalmıyor, aynı zamanda hem yönetimde hem yar-
gıda yer alıyordu. Senato, hükümeti ölçülü davranmaya ve tıksızlaştırma-
ya (teksif etmeye) yönelten ikinci derecede bir kuruldan başka bir şey de-
ğildi ve konsüllerin kendileri de, -birer soylu kişi, yüksek devlet görevlisi
ve savaşta tam yetkiye sahip birer komutan olmakla birlikte- Roma'da
yalnızca halkın başkanları durumundaydılar.

Bundan hemen sonra ise, hükümetin, doğal eğilimine uygun olarak ada-
makıllı aristokrasiye yöneldiği görülmüştür. Patrici'lik kurumu adeta ken-
dini dağıttığından, kendilerine, -Venedik'te ve Cenova'da olduğu gibi-
patriciuslar arasında yer bulamayan aristokrasi, varlığını, patriciuslardan
ve pleblerden oluşan senatoda, hatta zorbalıkla etkin bir güç elde etmeye
başlayan tribunuslar arasında sürdürüyordu. Çünkü sözcükler eşyayı etki-
leyemez; ve halk kendisini onun adına yöneten başlara sahip olduğu za-
man, başların adı ne olursa olsun, bu, yalnızca bir aristokrasidir. Aristok-
rasinin kötüye kullanılması, iç savaşlara ve triumvira yönetimine yol açtı.
Sulla, Jules Cesar ve Augustus gerçek birer monark olup çıktılar ve so-
nunda Tiberius'un zorba yönetimi altında devlet dağıldı. Demek ki, Roma
tarihi beni yalanlamıyor, doğruluyor.

Gerçekten hükümet, gücü tükenip fazla zayıf düşmedikçe biçimini kesinlikle değiştirmez. Daha da genişleyerek gevşeyecek olursa gücü tümüyle sıfıra düşer ve yaşama olanağı iyiden iyiye azalır. Dolayısıyla zembereği, gevşedikçe kurmak, sıkıştırmak gerekir; yoksa zembereğin desteğiyle ayakta duran devlet yıkılır.

Devletin bozulup dağılması iki yoldan olabilir:

Birincisi, hükümdarın, devleti yasalara göre yönetmemeye başlaması ve egemen gücü zorla ele geçirmesi yoluyla. O zaman önemli bir değişiklik olur ve hükümet yerine devletin kendisi sıkışıp toparlanır; yani büyük devlet erirken onun içinde, yalnız hükümet üyelerinden oluşan ve halkın geri kalanı için bir efendiden, bir zorbadan başka bir şey olmayan bir başka devlet ortaya çıkar demek istiyorum. Öyle ki, hükümet, egemenliğe zorla el koyduğu anda toplumsal bağlaşma bozulur ve -tüzel olarak doğal özgürlüklerine yeniden dönen- tüm sıradan yurttaşlar, boyun eğmeye zorlanırlarsa da artık bunu yapmak zorunda değillerdir.

Hükümetin üyeleri, hükümet olarak hep birlikte kullanmaları gereken gücü kendi başlarına, tek tek ele geçirdikleri zaman da aynı durum ortaya çıkar ki, bu da, yasaların büyük ölçüde çiğnenmesi anlamına gelir ve büyük karışıklıklara yol açar. Böyle bir durumda kaç tane hükümet üyesi varsa o sayıda hükümdar varmış gibidir ve devlet, hükümetten daha az bölünmüş durumda olmadığından ya yok olup gider ya da biçim değiştirir.

Devlet eriyip yok olduğunda, hükümetin kötüye kullanılması ne biçimde olursa olsun buna, genel olarak *anarşi* adı verilir. Bir ayırım yapılacak olursa yozlaşan demokrasinin *ochlocratie*'ye (oklokrasi: ayaktakımı yönetimi), yozlaşan aristokrasinin de *oligarşi*'ye dönüştüğü görülür. Ben buna, krallığın da yozlaşarak tirani'ye (tegallüp: zorla yetkililik) dönüştüğünü ekleye-

• TOPLUMSÖZLEŞMESİ

ceğim; fakat tiran sözcüğü ikircil bir sözcüktür ve açıklama gerektirir. ;

Tiran, halk dilinde adaleti ve yasaları hiçe sayarak zorbalıkla yöneten kral demektir. Belgin (précis: sarıh) anlamında tiran (mütegalip: zorla yetkili) diye, hakkı olmadığı halde krallık gücünü kendine mal eden bireye denir. Yunanlılar da, tiran sözcüğünden bunu anlıyorlar; yetkesi meşru olmayan hükümdara, iyi de olsa, kötü de olsa tiran diyorlardı¹. Bu durumda *tiran* ile *usurpateur* (gasıp: zorla alan) tümüyle eşanlamlı iki sözcük oluyorlar.

Ayrımlı şeylere aynmı adlar vermek için ben, krallık yetkesini zorla ele geçirene *tiran* (mütegalip/zorla yetkili); ege-men gücü zorla ele geçirene ise *despot* (müstebit: zorba) diyeceğim. Tiran, yasalara aykırı olarak elde ettiği yönetme hakkını yasalara uygun olarak kullanır; despot ise kendisini yasaların da üstünde görür. Bu durumda *tiran* (mütegalip: zorla yetkili), despot (müstebit: zorba) olmayabilir; ama *despot*, her zaman *tiran'di*T.

1 *Omnes enim et habentur et dicuntur tyranni qui protestate utuntur perpetua, in ea Civitate que libertate usa est. (Çünkü özgürlükten yararlanan yurttaşlar topluluğunda erki ömür boyu ellerinde tutanlar tiran sayılır ve onlara öyle denir./ Comelius Nepos, Miltiades'in Yaşamı, Böl.VIII.)* Gerçekte Aristo da, tiran ile kralı birbirinden ayırmlar; ona göre tiran, kendi yararını, kral ise yalnızca uyruklarının yararını gözeterek yönetirler. Genel olarak tüm Yunan, yazarları, özellikle Xenophones'in Hieron'unda görüldüğü gibi, tiran sözcüğünü başka bir anlamda kullanmışlardır; ama Aristo'nun yaptığı ayrımı kabul edecek olursak dünya kuruldu kurulah yeryüzüne bir tek kralın gelmediğini de kabul etmek gerekir.

XIII BÖLÜM

SİYASAL OYRUNUN ÖLÜMÜ

En iyi biçimde kurulmuş yönetimler bile aynı doğal ve kaçınılmaz eğimin üstünde yer alırlar. Sparta ile Roma bile yok olduktan sonra, hangi devlet sonsuza değin sürmeyi umut edebilir ki? Uzun ömürlü bir kurum kurabiliriz ama onu sonsuza değin yaşatmayı düşünmemeliyiz. Başarılı olmak için ne olanaksız olur kılmaya kalkışmalı, ne de insan elinden çıkma yapılara insanın sahip olmadığı sağlamlığı verme imgeciliğine kapılmalı.

Siyasal yapı, tıpkı insan yapısı gibi, yok oluşunu hazırlayan nedenleri içinde taşır ve doğar doğmaz ölmeye başlar. Fakat her ikisi de, daha zayıf ya da daha sağlam bir yapıya sahip olabilirler ve bu yapı da onların daha kısa ya da daha uzun ömürlü olmalarını sağlar. İnsanın yapısı doğanın yapıtıdır., devletinki ise insanın. Kendi ömrünü uzatmak insanın elinde değildir, buna karşılık devletin ömrünü, ona, olabilecek en iyi yapıyı vere-

• TOPLUMSÖZLEŞMESİ

rek olabildiğince uzatmak, insanların elindedir. En iyi yapıya sahip olan devlet de sona erecektir elbet ama ötekinden daha sonra; mpğır ki, beklenmedik bir kaza, zamanından önce ölümüne yol açmasın.

Siyasal yaşamın ilkesi, egemen yetkededir. Yasama gücü devletin kalbidir; yürütme gücü ise, tüm öteki parçalan devindiren beynidir onun. Beyin felce uğrasa da birey yine yaşar. Bir insan apial olarak da yaşayabilir; fakat kalbi işlevini yerine getirmedeği an, ölür.

. Devletin varlığını sürdürmesi yasalara filan değil, yasama erkine bağlıdır. Dünün yasası bugünü bağlamaz; ama ses çıkarılmazsa dönün yasasının geçerliği bugün de kabul ediliyor var sayılır; egemen varlık da, yürürlükten kaldırmak elindeyken kaldırmadığı yasaları hâlâ onaylıyor sayılır. Bir kez istediğini söylemiş olduğu şeyi, vazgeçtiğini açıklamadığı sürece istiyor demektir.

Öyleyse eski yasalara bunca saygı gösterilmesi neden? Eski oldukları için. Bu yasaları bu denli uzun süre yaşatan şeyin, eski istençlerin yetkinliği olduğuna inanmak gerek. Egemen varlık onları her zaman için yararlı görmemiş olsa hiç durmaz hemen kaldırır. İşte bu nedenledir ki, iyi yapılanmış devletlerde yasalar, zayıflamak şöyle dursun durmadan yeni bir güç kazanır; eskinin iyi olduğu yolundaki önyargı, onları her geçen gün biraz daha saygın kılarken yasaların eskidikçe zayıf düştüğü her yerde bu durum, yasama gücünün olmadığını ve devletin yaşamadığını gösterir.

XIII. BÖLÜM

EGEMEN YETKE NASIL ÖMÜRLÜ OLUR?

Egemen varlık, elinde yasama gücünden başka güç olmadığı için ancak yasalarla iş görür; ve yasalar ise, genel istencin resmi belgeleri olduklarından egemen varlık, ancak halk biraraya geldiğinde iş görebilir. Halkın biraraya gelmesi, olacak şey mi, denecektir. Bugün için bu, olacak iş değildir ama iki bin yıl önce olucuydu (mümkündü). İnsanların doğası mı değişti dersiniz?

İçsel konularda oluculuk sınırları sandığımızdan geniştir. Bu sınırları, bizim zayıflıklarımız, kötülüklerimiz, önyargılarımız daraltır. Alçak ruhlu insanlar, büyük insanların varlığına inanmazlar: Aşağılık köleler, *özgürlük* sözcüğüne alaycı alaycı gülerler.

Neler yapılabileceğini anlamak için neler yapılmış olduğuna bakalım. Yunanistan'ın eski cumhuriyetlerinden söz edecek

•TOPLUMSÖZLEŞMESİ

değilim, fakat bana kalırsa Roma Cumhuriyeti büyük bir devlet ve Roma kenti de büyük bir kentti. Eski Roma'da beş yılda bir yapılan nüfus sayımlarının sonuncusu, Roma'da eli silah tutan dört yüz bin yurttaş olduğunu ve imparatorluk kapsamındaki son sayım da, -uyruklar, yabancılar, kadınlar, çocuklar ve köleler bir yana- dört milyonu aşkın yurttaş bulunduğunu göstermiştir.

Başkent ve çevresindeki bu büyük kalabalığın sık sık toplandığını düşünmek kim bilir ne denli güç geliyordur? Oysa Roma halkının toplanmadığı, hatta birkaç kez toplanmadığı haftalar pek azdı. Bu toplantılarda halk, yalnız egemenlik haklarını kullanmakla kalmaz, hükümete ait hakların bir bölümünü de kullanırdı; kimi işleri görüşür, kimi davalara bakardı. Ve tüm bu halk, kent alanında, çoğu zaman yurttaş olduğu ölçüde yöneticiye de.

Uluslann ilk günlerine doğru geriye gidilecek olursa eski yönetimlerin çoğunda, hatta Makedonyalılar ile Franklarmki gibi monarşik olanlarda bile, benzeri meclislerin bulunduğu görülecektir. Ne olursa olsun bu su götürmez olgu bile tek başına, tüm güçlüklerle yanıt veriyor. Var olandan yola çıkıp olucuya (muhtemele) varmak, bana iyi bir sonuç gibi geliyor.

XIII. BÖLÜM

SÜREĞİ

Toplanan halkın, bir yasalar paketi kabul edip devletin anayasasını bir çırpıda saptaması yeterli değildir; sürgitlik bir hükümet kurması ya da sürgitlik yöneticilerin seçimini sağlaması da yetmez. Beklenmedik olayların zorunlu kılacağı olağandışı toplantılardan başka, belli günlerde ve çevrimsel olarak yapılan ve hiçbir biçimde kaldırılamayan ya da ertelenemeyen toplantılar da olmalıdır; öyle ki, halk, günü geldiğinde, yeni bir çağrı yapılmasına gerek kalmadan, yasanın öngördüğü biçimde toplanmalıdır.

Buna karşılık, yalnızca tarihleri bakımından tüzel olan bu genel toplantılar dışında düzenlenen -belirlenmiş kurallara uygun olarak ve bu işle görevli yöneticilerce çağrısı yapılmamış- tüm halk toplantıları, yasadışı sayılmalı ve böyle toplantılarda

•TOPLUMSÖZLEŞMESİ

yapıları şeyler, tümüyle geçersiz olmalıdır: Çünkü toplanma buyruğu bile yasadan gelmelidir.

Yasal toplantıların sıklık derecesine gelince, bu konuda o denli çok neden söz konusudur ki, belgin kurallar konulamaz. Yalnızca, genel olarak denebilir ki, hükümet ne denli güçlü olursa egemen varlık da kendini o denli sık göstermelidir.

Bana, bunun yalnız tek kent için doğru olabileceğini söyleyebilirsiniz; ama ya devletin böyle birkaç kenti varsa o zaman ne olacak? Egemen yetkeyi mi paylaşmalı, yoksa bu yetkeyi tek kentte deriştirip (temerküz ettirip) öteki kentleri bu kentin buyruğu altına mı koymalı?

Benim yanıtlım şu: Ne biri, ne öteki. Birincisi, egemen yetke yalnızdır ve tektir; yok etmeden bölemezsiniz. İkincisi, nasıl bir ulus başka bir ulusun buyruğu altına meşru olarak sokulamazsa bir kent de başka bir ker.tin buyruğu altına sokulamaz; çünkü siyasal bütünün özü, boyun eğme ile özgürlük arasındaki uzlaşmadadır ve şu, *uyruk ve egemen varlık* sözcükleri, özdeş bağımlaşımli (correlation) sözcüklerdir ki, bunlar, tek bir sözcük, *yurttaş* sözcüğü altında birleşirler.

Bir de şunu söyleyebilirim: Birkaç kenti tek bir sitede toplamak hiçbir zaman iyi olmaz, ve bu birleşmeyi gerçekleştirmek isterken bunun doğal sakıncalarının önlenebileceği hayaline kapılmamalı. Yalnız küçük devletler olsun diyenlere karşı çıkmak için büyük devletlerin kötülüklerini öne sürmemek gerekir. İyi hoş da, büyüklere karşı koyabilmeleri için küçük devletleri yeterince güçlü kılmanın yolu nedir? Bir zamanlar Yunan sitelerinin büyük krala ve yakın zamanlarda da Hollanda ve İsviçre'nin Avusturya sarayına karşı koymaları gibi tıpkı...

Bununla birlikte, devleti, gerekli ve yeterli sınırlara indirgemek olanaksızsa geriye bir yol daha kalır: Başkent diye sürekli bir kentin olmaması; hükümeti her kentte sırayla oturtmak ve devletin yüksek kurullarını da sırayla o kentlerde toplamak.

J.-J. ROUSSEAU

Ülke topraklarının her yanma eşit sayıda insan yerleştirin, her yere aynı hakları verin, her yana bolluk ve canlılık götürün; böylece devlet hem olabildiğince güçlenir hem de en iyi yönetilen devlet durumuna gelir. Unutmayın ki, kentlerin surları, köy evlerinin yıkıntılarından oluşur. Başkentte ne zaman bir sarayın yükseldiğini görsem tüm memleketi yıkıntıların doldurduğunu görüyor gibi olurum.

XIV. BÖLÜM

SÜREĞİ

Halk, egemen varlık olarak ve meşru biçimde toplandığı anda hükümetin tüm yargı hakkı sona erer, yürütme gücü askıya kalkar ve herhangi bir yurttaşın kişiliği, ilk sıradaki bir yöneticinininki denli kutsal ve dokunulmaz olur; çünkü temsil edilenin bulunduğu yerde temsilci-diye bir şey olmaz. Roma'da comitia' lardan* yükselen patırtının çoğu, bu kuralın bilinmemesinden ya da umursanmamasından ileri gelmiştir. O zamanlar konsüller, halka başkanlık ederlerdi yalnızca; tribunlar, basit birer konuşmacıydılar¹; Senato ise bir hiçti.

* Comitia: Romalılar, yüksek yöneticileri seçtikleri ve kamu işlerini görüştükleri meclislere bu adı verirlerdi. (Çev.)

1 Bu sözcüğün buradaki anlamı, İngiltere parlamentosundaki anlamına çok yakındır. Bu görevlerin benzerliği, her çeşit yargı hakkı askıya kalkmış bile olsa, konsüllerle tribunlar arasında uyumsuzlığa neden olurdu.

Yargı ve yürütme haklarının askıya alındığı bu toplantı dönemlerinde hükümdar, bir üst orunun (makamın) varlığını tanıdığından ya da tanımak zorunda kaldığından, bu dönemlerden oldum olası ürkerdi; ve siyasal bütünün koruyucusu ve hükümetin freni olan bu halk toplantı jan, baştakiler için hep korkulu dönemler olmuşlardır; bu nedenle de yurttaşları bu toplantılardan soğutmak için karşı çıkmalar, güçlük çıkarmalar, vaatlerde bulunmalar da dahil hiçbir çabadan kaçınmazlar. Yurttaşlar cimri, ödle, alçak, özgürlük yerine rahatlarına düşkün iseler, hükümetin artan çabaları karşısında uzun zaman dayanamazlar; direnen güç gitgide arttığı için de egemen güç, sonunda yok olur ve sitelerin çoğu da zamanından önce çöküp gider.

Fakat egemen yetke ile gelişigüzel hükümetin arasına kimi zaman aracı bir güç girer ki, şimdi de ondan söz etmek gerekiyor.

XV. BÖLÜM

MİLLETVEKİLLERİ YA DA TEMSİLCİLER

Kamu hizmeti, yurttaşların başat işi olmaktan çıktığı ve yurttaşlar, kendi işlerini kendileri görmekten çok parayla hizmet satın alma yolunu tuttukları zaman devlet çökmeye yüz tutmuş demektir. Savaşa mı gitmek gerekiyor? Parayla asker toplayıp evlerinde kalırlar. Halk toplantılarına mı gitmek gerekiyor? Vekil atayıp evlerinde otururlar. Tembellik ve para, onlara, yurdu boyunduruk altına sokacak asker ve yurdu satacak temsilci sağlar yalnızca.

Yurttaşları, kendi görebilecekleri işleri parayla satın almaya yöneltir, tecimin ve zanaatın güçleşmesidir, aşırı kazanç hırslıdır, gevşeklik ve rahata düşkünlüktür. Kazancı çoğaltmak için bunun bir bölümünden vazgeçilir, diyelim; ama paranızı verdiniz mi, çok geçmeden köle durumuna düşersiniz. *Şu finans* sözcüğü var ya, kölelere özgü bir sözcüktür o; sitede bilinmeyen

bir sözcük... Gerçekten özgür bir devlette yurttaşlar her işi kendi elleriyle yaparlar, parayla değil. Ödevlerinden kurtulmak için para ödemek şöyle dursun, tersine ödevlerini kendileri yapmak için para verirler. Ben, beylik düşüncelerden çok uzağımdır, angaryaların, özgürlüğe vergilerden daha az aykırı düştüğüne inanırım.

Devlet ne denli iyi kurulmuşsa, yurttaşların kafasında, kamu işleri, özel işlere göre o denli öncelik taşır. Hatta özel işler çok daha azalır, çünkü ortak mutluluğun toplamı, her bireyin mutluluğuna daha büyük bir pay sağladığından özel çabalarla arayacağı fazla bir mutluluk kalmaz. İyi yönetilen bir sitede herkes halk toplantılarına koşa koşa giderken, kötü yönetim altında kimse bu toplantılara adım atmak istemez, çünkü orada olup bitenle ilgilenmez; genel istencin ağırlığını koyamayacağını herkes önceden bilir, ve her şey, ev işlerine yönelir. İyi yasalar daha iyilerini yapar, kötüler de daha kötülerini. Biri çıkıp da devlet işleri için "*Neme gerek!*" dedi mi, devleti yok olmuş saymalıdır.

Yurt aşkının küllenmesi, özel çıkarın etkinleşmesi, devletlerin aşın büyümesi, fetihler, yönetimin kötüye kullanılması, tüm bunlar, ulusal meclislerde milletvekillerinin ya da temsilcilerin kullanılması fikrini esinledi. Birtakım ülkelerde *tiers etat** dendiğinde anlatılmak istenen de budur. Böylece iki sınıfın özel çıkarları birinci ve ikinci sıraya konurken, kamu yaran ancak üçüncü sırada kalmıştır.

Egemenlik hangi nedenlerle başkasına devredilemez ise aynı nedenlerden ötürü de temsil edilemez; asıl olarak genel istençten oluşur ve istenci temsil etmek olanaksızdır. Ya kendisidir ya da başka bir şey; ikisinin ortası olamaz. Dolayısıyla da halkın vekilleri onun temsilcisi değildirler, olamazlar da; olsa

* *Tiers etat*: Fransa'da, bir zamanlar, Fransız ulusunun soylular ve ruhban sınıfı dışında kalan üçüncü bölümüne verilen ad. (Çev.)

• TOPLUM SÖZLEŞMESİ

olsa onun geçici, özel işlerini yürütmekle görevli olabilirler ve sonul hiçbir karar alamazlar. Doğrudan doğruya halkın onaylamadığı hiçbir yasa geçerli değildir; yasa bile değildir. İngiliz halkı kendini özgür sayıyorsa da çok yanılıyor; o, ancak parlamento üyelerini seçerken özgürdür; bu üyeler bir kez seçildi mi artık bir köledir, bir hiçtir o. Kısa özgürlük anlannda bu özgürlüğü iyi kullanmadığı için de onu yitirmeyi hak ediyor.

Temsilci seçme düşüncesi çağcıldır; derebeylik yönetiminden -insan soyunu alçaltan, insan kavramını lekeleyen o çok haksız yönetimden- kalmadır bize. Eski cumhuriyetlerde, hatta monarşilerde, halkın hiçbir zaman temsilcisi olmamıştı; hatta temsilci sözcüğünü bile bilen yoktu. Çok gariptir ki, tribunların çok kutsal görüldüğü Roma'da, bunların kamu görevlerini zorla ele geçirecekleri kimsenin aklına bile gelmemiştir ve onlar da o denli büyük bir halk yığını içinde bir kez olsun halka danışma girişiminde bulunmamışlardır. Bununla birlikte, yurttaşlardan bir bölümünün oylarını damların üstünde verdiği Gracchus'lar zamanında olup bitenlere bakarak halkın, kimi zaman ne sıkıntılar yarattığı da göz önüne alınmalı.

Hakkın ve özgürlüğün her şey demek olduğu yerde olumsuzlukların sözü bile edilmez. O bilge halkta, her şey gerektiği ölçüler içindeydi: Tribunların yapmayı göze alamadığı şeyi liktorların yapmasına göz yumdu; liktorların kendisini temsil etmek istemesinden çekinmiyordu.

Bununla birlikte liktorların zaman zaman halkı nasıl temsil ettiklerini açıklamak için hükümetin, egemen varlığı nasıl temsil ettiğini düşünmek yeterlidir. Yasa, genel istencin bildiriminden başka şey olmadığına göre halkın, yasama gücü içinde temsil edilemeyeceği de ortadadır; fakat aynı halk, yasaya uygulanan güç niteliğindeki yürütme gücü içinde temsil edilebilir ve edilmelidir de. Bu da, olup bitenler iyi incelendiğinde, pek az ulusun yasalara sahip olduğunun ortaya çıkacağını gösteri-

yor. Her ne olursa olsun hiçbir yürütme gücüne sahip olmayan tribunoslann, Roma halkını, görevlerinin kendilerine verdiği herhangi bir hakka dayanarak değil, Senato'nun haklarını zorla ele geçirip kullanarak temsil edebildikleri çok açık. Eski Yunan'da halk, yapacağı işleri kendi yaptı; durmadan alanlarda toplanırdı. Yumuşak bir iklimde yaşıyorlardı; açgözlü değillerdi; işleri köleler görürdü; kendilerinin ise en büyük uğraşları, özgürlükleriydi. Aynı önceliklerden yararlanmayanlar aynı haklara sahip olmayı nasıl sürdürürler? Daha sert olan ikliminiz yüzünden gereksinimleriniz de artar¹; kentin alanı, altı ay boyunca toplantılara elverişsizdir; kısılan sesinizle açık havada kendinizi kimseye duyuramazsınız; özgürlüğünüzden çok kazancınızı düşünürsünüz ve yoksulluk, sizin için kölelikten çok daha korkunçtur.

Nasıl! Özgürlük, sırtını köleliğe yaslamaksızın sürdürülemiyor, öyle mi? Olabilir. İki aşırı uç, bir yerde birleşir. Doğada yeri olmayan her şeyin sakıncası vardır; uygar toplumun sakıncaları ise, tüm ötekilerinkinden çoktur. Öyle kötü durumlar vardır ki, özgürlüğünü elde tutmak, ancak başkalarının özgürlükleri pahasına olucudur ve yurttaşın tam anlamıyla özgür olması, ancak kölenin alabildiğine köle olmasına bağlıdır. Sparta'da da durum buydu. Siz çağcıl halklar, size gelince; köleleriniz yok, ama sizler kendiniz kölesiniz; onların özgürlüğünün bedelini kendi özgürlüğünüzle ödüyorsunuz. Bu seçimi yapmış olduğunuz için dilediğiniz denli övünün; ama ben bu tutumunuzda, insanlıktan çok alçaklık görüyorum.

Tüm bunları söylerken, köle sahibi olunsun ya da kölelik meşru sayılsın demek istemiyorum; tersini kanıtladım zaten. Ben yalnızca, kendilerini özgür sanan çağımız halklarının ne-

I Soğuk ülkelerde yaşayıp da doğuluların lüksünü ve gevşekliğini benimsemek, köle olmayı istemek, halta köleliğe doğululardan daha kesin biçimde mahkûm olmak demektir.

• TOPLUM SÖZLEŞMESİ

den temsilci kullandığım, eski halkların ise neden kullanmadığını anlatıyorum. Her ne olursa olsun kendine temsilciler edinen bir halk, artık özgür değildir; yoktur artık o.

Her şeyi adamakıllı incelediğimizde görüyorum ki, bundan böyle egemen varlığın, -site çok küçük olmadıkça- bizlerin arasında haklarını kullanması olucu değil. Peki ama, site, çok küçük olursa boyunduruk altına girmez mi ? Hayır, girmez. Büyük bir halkın dış gücü ile küçük bir devletin -sağlanması kolay olan- dirlik düzenliğinin nasıl birleştirilebileceğini aşağıda göstereceğim¹.

1 Bu çalışmanın bundan sonraki bölümünde, dış ilişkileri ele alırken konfederasyon konusuna geldiğimde de zaten bunu yapmayı düşünmüştüm. Konu yepyeni, dolayısıyla da ilkelerinin konması gerekiyor.

XIII. BÖLÜM

HÜKÜMETİN KURULMASI KESİNLİKLE BİR SÖZLEŞME DEĞİLDİR

Yasama erki bir kez iyice yerleşti mi, sıra, aynı biçimde yürütme erkini yerleştirmeye gelir; çünkü ancak özel edimlerle iş gören yürütme erki, özü bakımından ötekinden ayrımlıdır ve bu nedenle de ister istemez ondan ayrılır. Egemen varlık, bu egemen durumda yürütme gücüne de sahip olabilseydi hak ile olgu öylesine birbirine karışırdı ki, yasa olanla yasa olmayan ayırtlanamaz ve bu yüzden özü bozulan siyasal bütün, zorbalığa karşı durmak için kurulmuşken, çok geçmeden onun kurbanı olurdu.

Toplum sözleşmesi gereği tüm yurttaşlar eşit olduğundan kimse, kendisinin yapmadığı bir şeyi yapmasını bir başkasından isteme hakkına sahip olmamasına karşın herkesin yapması gereken şeyi herkes yapmak isteyebilir. Egemen varlığın hükü-

meti kurarken hükümdara verdiği hak da, siyasal bütünü yaşatmak ve yürütmek için kesinkes gerekli olan bu haktır işte.

Birçokları, bu yönetimi kurma işinin, halk ile halkın kendine, seçtiği baş arasında yapılan bir sözleşme olduğunu ve bu sözleşmenin, taraflardan birinin hangi koşullar altında buyruk vermek, ötekinin de hangi koşullar altında boyun eğmek zorunda olduğunu açıkça belirttiğini iddia etmişlerdir. Bunun garip bir sözleşme biçimi olduğunu kabul edeceğinizden eminim. Ama bu görüşün tutar yanı var mı, bir görelim bakalım.

Birincisi, yüce yetke nasıl aktarılamıyorsa değişmesi daha dâ olanaksızdır; onu sınırlamak ise, yok etmek demektir. Ege- men varlığın kendinden daha üstün bir varlık kabul etmesi saç- ma ve çelişkilidir; kendini bir efendiye boyun eğmeye zorla- mak da, zaten özgürlüğün tam olduğunu gösterir.

Ayrıca şurası da bellidir ki, halkın filan ya da falan kişilerle yaptığı bu sözleşme özel bir bağıt olacaktır; bu yüzden ne yasa sayılır, ne de egemenlik bağıtı; dolayısıyla da meşru olmaya- caktır.

Bundan başka, sözleşmeyi yapan tarafların, kendi araların- da yalnızca doğa yasasının buyruğu altında olacakları ve birbir- lerine karşı üstlendikleri yükümlülüklerin hiçbir güvencesi bu- lunmayacağı görülüyor ki, bu da, her bakımdan yurttaşlık duru- muna aykırıdır. Sözleşmenin uygulanması konusunda söz sahi- bi kişi, her zaman için elinde güç bulunan kişi olduğuna göre, bu durumda, bir başkasına, "Canınızın istediğini bana geri ver- meniz koşuluyla size varımı yoğumu veriyorum", diyen bir adamın davranışına da pekâlâ sözleşme adı yakıştırılabilir.

Devlette yalnız tek sözleşme vardır, o da ortaklık sözleşme- sidir; ve yalnızca bu sözleşme, başka her türlü sözleşmeyi ge- reksiz kılar. Başka her türlü kamusal sözleşme de, bu sözleş-meyi bozar.

XIII. BÖLÜM

HÜKÜMETİN KURULMASI

Öyleyse, hükümetin kurulmasını sağlayan işlemi hangi düşünce çerçevesinde ele almak gerek? Önce şunu söylemeliyim ki, bu işlem karmaşıktır ya da iki başka işlemden oluşur: Yasanın yapılması ve yasanın uygulanması.

Birinci işlemle egemen varlık, şu ya da bu biçimde bir yönetim kurumunun oluşturulmasını kurala bağlar ki, bu bağıtın bir yasa olduğu açıktır.

İkinci işlemle halk, hükümet kurumunda görev alacak başları atar. Bu atama özel bir bağıt olduğu için ikinci bir yasanın konusu değildir; yalnızca birincinin bir süreği ve hükümetin bir işlevidir.

Burada güç olan, hükümet daha var olmadan bir hükümet bağıtının nasıl yapılabileceğini ve egemen varlıktan ya da uyruktan başka bir şey olmayan halkın, bazı koşullarda nasıl

• TOPLUMSÖZLEŞMESİ

hükümdar ya da yüksek yönetim görevlisi olabileceğini anlamaktır.

Siyasal bütünün şaşırtıcı özelliklerinden biri, işte bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bu özellikler sayesinde ki, siyasal bütün, birbiriyle çelişir görünen işlemleri uzlaştırır. Uzlaşma, egemenliğin birden demokrasiye dönüşmesiyle gerçekleşir; öyle ki, duyumsanabilir herhangi bir değişiklik olmaksızın ve yalnızca herkesin herkesle olan yeni bir ilişkisi ile birer yönetici durumuna gelen yurttaşlar, genel edimlerden özel edimlere, yasadan yürütmeye geçerler.

Bu ilişki değişikliği, uygulamada eşine rastlanmayan bir sayıltı (spekülasyon) değildir kesinlikle; İngiltere parlamentosunda her gün rastlanır: Avam Kamarası, kimi durumlarda işleri daha iyi görüşebilmek için büyük bir yarkurula (komiteye) dönüştür ve az önce egemen bir kurulken yalnız bir yarkurul oluverir; öyle ki, büyük yarkurul olarak çözüme kavuşturduğu konu üzerinde hazırladığı yazanağı (raporu), bu kez de Avam Kamarası olarak yine kendine sunar ve daha önce yarkurul olarak çözdüğü konuyu bir başka nitelle (sıfatla) yeniden görüşmeye başlar.

İşte, demokratik yönetimlere özgü üstünlük de buradadır: Genel istencin yalnız bir işlemiyle pekala kurulabilmektedir. Ondan sonraysa, kurulan geçici hükümet, kabul edilen biçime uygunsay yerinde kalır ya da egemen varlık adına yasanın öngördüğü hükümeti kurar ve böylece her şey yoluna yordamına göre yapılmış olur. Hükümeti, yukarıda koyduğumuz ilkeleri çiğnemen, meşru biçimde kurmanın başka herhangi bir yolu yoktur.

xvra. BÖLÜM

HÜKÜMETİN ZORLA ELE GEÇİRİLMESİNİ ÖNLEMENİN YOLU

Bu açıklamalardan çıkan ve XVI. Bölüm'de söylenenleri doğrulayan sonuca göre, hükümeti kuran bağıt, kesinlikle bir sözleşme değil, bir yasadır ve yürütme gücünü ellerinde tutanlar da halkın efendileri değil görevlileridir; halk, istediği zaman onları iş başına getirip istediği zaman işten uzaklaştırır; onlar için sözleşme yapmak değil, boyun eğmek söz konusudur ve devletin onlara dayattığı görevleri üstlenmekle yalnızca yurttaşlık ödevlerini yerine getirmiş olurlar, koşullar üzerinde tartışmaya girişmek gibi bir hakları yoktur.

Bu durumda halk, babadan oğula geçen bir yönetim kurduğu zaman, -ki bu, bir aile içinde kalan monarşik bir yönetim de olabilir, bir sınıf yurttaş arasında kalan aristokratik bir yönetim de- bu edim, kesinlikle halkı bağlamış olmaz; halk yalnızca yö-

• TOPLUMSÖZLEŞMESİ

netime, bir başka yönetim biçimi isteyip değiştirtinceye değin, geçici bir biçim vermiş demektir.

Gerçi bu değişiklikler oldum olası tehlikelidir ve kurulmuş hükümete, -kamu yararıyla bağdaşmaz duruma gelmedikçe- kesinlikle dokunmamak gerekir; fakat bu sakınlı tutum bir tüze kuralı değil bir siyasa ilkesidir ve devlet, askeri yetkeyi generallerine bırakmak zorunda nasıl değilse, sivil yetkeyi de başındakilere bırakmak zorunda değildir.

Bu gibi durumlarda, yerinde ve meşru bir edimi bir başkaldırı kargaşasından ve tüm bir halkın istencini fesatçı bir grubun çıkardığı gürültüden ayırt etmeye yarayan gerekli işlemlerin tümüne fazla dikkat edilmediği de ayrı bir gerçektir. Özellikle bu noktada, bu gibi iğrenç olaylar karşısında tüzenin elverdiği en sert davranışı göstermekten kaçınmamak gerekir; ne var ki, hükümdar da, gücünü halka karşın korumak için bu zorunluktan alabildiğine yararlanır ve kimse de, onun, erki zorla elinde tuttuğunu söyleyemez. Çünkü yalnızca haklarını kullanıyormuş gibi görünerek bu hakları genişletmek ve düzeni yeniden sağlamaya yönelik halk meclislerini kamusal dirliği sağlama bahanesiyle engellemek, hükümdar için çok kolaylaşır. Şöyle ki, kesilmesini engellediği bir sessizlikten ya da kendisinin kışkırttığı birtakım düzensizliklerden yararlanarak korkudan ağzını açamayanların susuşunu kendinden yana yorumlar, konuşmaya kalkanları ise tepeler. Başta bir yıllığına seçilmiş olan decemvir'ler de, işte bu yolladır ki, görevlerini bir yıl daha uzattıktan sonra corriitium toplantılarına izin vermeyerek erklerini sonsuza değil ellerinde tutmaya kalkışmışlardı. Ve dünyanın tüm hükümetleri, kamu gücünü bir kez elde ettiler mi, ege-men gücü de aynı kolay yoldan, er geç ele geçirirler.

Yukarıda sözünü ettiğim çevrimsel halk toplantıları, özellikle de biçimsel çağlara gerek olmadan yapılabildikleri sürece, bu kötülükleri önlemeye ya da geçiştirmeye yararlar; çünkü

zaman akıllı davrandığını gördükten sonra insan, kendilerini ünlü ve zavallı duruma sokmak için ustalık ve gizemli onca çaba harcayan ulusların aşın kibarlığını küçümsemez de ne yapar?

Böyle yönetilen bir devletin çok az yasaya gereksinimi vardır ve yeni yasalar çıkarmak zorunlu olduğu zaman bu zorunluk herkesçe duyumsanır. Yeni yasa önerisini ilk yapan, aslında herkesin zaten duyumsadığı bir gereksinimi dile getirmekten başka bir şey yapmamaktadır ve başkalarının da kendisi gibi davranacağını anlar anlamaz tek. tek herkesin yapmaya kararlı olduğu şeyi yasa olarak kabul ettirmek için artık ne dolap çevirmek ne de söz ustalığına başvurmaya gerekir.

Çok bilmişler, kuruluştan kötü devletlerden başkasına bakmadıkları ve o devletlerde böyle bir düzen kurmanın olanaksızlığından etkilendikleri için yanılırlar. Bu çok bilmişler, usta bir üçkâğıtçının, akıl çelmesini bilen iyi bir konuşmacının Paris ya da Londra halkına neler yutturabileceğini düşünerek gülerler. Bilmezler ki, Cromwell, Bern'de olsa, halk onu tefe koyardı; Beaufort Dükü ise Cenevreliilerin hışmına uğrardı.

Ama toplumsal bağ gevşemeye ve devlet güçsüzleşmeye, kişisel çıkarlar kendini daha çok duyumsatmaya ve küçük topluluklar büyük topluluğu etkileri altına almaya başladığı zaman genel çıkar etkisini yitirir, genel yarara karşı çıkanlar olur; artık oybirliği diye bir şey kalmaz; genel istenç, herkesin istenci olmaktan çıkar; çelişkiler, tartışmalar baş gösterir; en iyi görüşler bile kavgasız gürültüsüz kabul edilemez olur.

Ve sonunda yıkılmaya ^üz tutan devlet, aldaticı, boş bir görünüşü olarak varlığını sürdürür olduğunda, yüreklerde toplum sevgisi kalmadığında, en aşağılık çıkarlara utanmadan kamu yararı gibi kutsal bir ad yakıştırıldığında genel istencin sesi soluğu çıkmaz olur; gizli emellerin güdümündeki insanlar, sanki devlet hiç var olmamış gibi, artık birer yurttaş olarak görüş be-

•TOPLUMSÖZLEŞMESİ

lirtmezler ve yalnızca özel çıkar gözeten birtakım haksız kararlan yasa diye yuttururlar.

Bundan, genel istencin yok olduğu ya da yozlaştığı sonucu mu çıkar? Hayır, genel istenç hiçbir zaman değişmez, bozulmaz ve anlığını yitirmez; fakat kendisine üstün gelen başka istençlere bağımlıdır artık. Kendi çıkarını ortak çıkardan çekip ayıran herkes, şunu da iyice görür ki, bunu tam olarak yapması olucu (mümkün) değildir; ama elde etme iddiasında olduğu kişisel yarar yanında kamunun uğradığı zarar ona vız gelir. Bu özel çıkar dışında genel yararı, bir başkası denli yürekte ister; yine kendi çıkarı için... Para karşılığı oyunu satarken bile kendisindeki genel istenci söndüremez, yalnızca yan çizer. Onun yanılgısı, sorunun anlamıyla oynayıp sorulandan başka şeye yanıt vermesidir: Öyle ki, verdiği oyla, "Bu, devlete yararlıdır", diyeceği yerde, "Falanca görüşün kazanması filanca kişi ya da falanca parti için yararlıdır", der. Böyle olunca da halk toplantılarında, kamu düzenini gözeten yasa, genel istenci kollamaktan çok bu istencin hep sorgulanmasını ve yanıt vermeye zorlanmasını sağlamaya yönelik olur.

Bu noktada, her türlü egemenlik ediminde salt oy kullanma hakkı üzerine, hiçbir şeyin yurttaşın elinden alamayacağı oy hakkı üzerine; ve hükümetin yalnız kendi üyelerine sağlamaya büyük özen gösterdiği görüş bildirme, öneride bulunma, irdeleme, tartışma hakkı üzerine birçok düşünce ileri sürebilirdim; fakat bu önemli konu, ayrıca ele alınmayı gerektiriyor, bense hepsini burada söyleyemem.

XIII. BÖLÜM

OYLAR

Yukanki bölümden de anlaşıldığı gibi kamu işlerinin ele alınış biçimi, töresel durum ile siyasal bütünün sağlığı konusunda oldukça güvenilir ipuçları verebilir. Halk toplantılarında ne denli uyum olursa, yani görüşler oybirliği düzeyine ne denli yaklaşırsa, genel istenç de o denli ağır basar; fakat uzun tartışmalar, anlaşmazlıklar, patırtılar, özel çıkarların yükselişini ve devletin çöküşünü haber verir.

Ama devletin yapısında iki ya da daha çok sınıf bulunuyorsa -Roma'da, cumhuriyetin en güzel zamanlarında bile kavgalarla comitia'lan altüst eden patriciuslar ile plebler gibi tıpkı- o zaman durum o denli açık seçik görülemez; ne var ki, bu ayrık-sı (istisnai) durum, gerçek olmaktan çok görüntüseldir; yoksa siyasal bütünün özünde var olan kusurdan ötürü devlet içinde iki devlet varmış gibi olurdu; aynı zamanda ikisi için doğru ol-

• TOPLUM SÖZLEŞMESİ

mayan, ayrı ayrı her biri için doğrudur. Gerçekten de en fırtınalı dönemlerde bile -Senato işe karışmadığı zaman- halkdanış-lar (plebisitler), gürültüsüz patırtısız ve büyük bir katılımı ile ge-çerdi. Yurttaşların yalnız tek çıkan bulunduğundan halkın da ancak tek istenci vardı.

Çemberin öteki ucunda da oybirliği görülür; köle durumuna düşen yurttaşlar özgürlüklerini de, istençlerini de yitirdikleri zaman. O zaman kaygı ve dalkavukluk, oylan alkışa dönüştü-rür; artık konuşup tartışmak yoktur; ya tapınma ölçüsünde hay-ranlık ya da kargıma (lanetleme) vardır. İmparatorlar dönemin-de senato, görüşünü böylesine aşağılık biçimde belirtirdi. Kimi zaman da bunu yaparken gülünç birtakım önlemler alırlardı¹: Örneğin Tacitus'un gözlemlediğine göre, Othon zamanında se-natörler, Vitellius'a ilenç yağdınırken bir yandan da -ne olur ne olmaz, gün olur başa geçerse kimin ne söylediğini bilemesin di-ye- korkunç bir gürültü yaparlardı.

Bu tür çeşitli düşüncelerden, -genel istencin daha zor ya da daha kolay anlaşılabilir olmasına ve devletin daha az ya da da-ha çok çöküntüde olmasına bağlı olarak- oyların nasıl sayılıp nasıl karşılaştırılacağını düzenleyecek kurallar doğar.

Doğası nedeniyle oybirliği ile onanması gereken bir tek yasa vardır, o da toplum antlaşmasıdır. Çünkü yurttaşların ortaklı-ğı, dünyada gönüllülüğü en çok gerektiren bağıttır. Her insan özgür doğduğu ve kendi kendisinin efendisi olduğu için, her ne bahaneyle olursa olsun, hiç kimse onu, o istemedikçe buyruğu altına alamaz. Bir kölenin oğlu da babası gibi köle doğar, de-mek, çocuğun insan olarak doğmadığını savlamak olur.

Bu şu demektir ki, toplum antlaşması yapıldığı sırada ona karşı çıkanlar olursa bu, sözleşmeyi geçersiz kılmaz; yalnızca karşı çıkanların anlaşmaya katılmalarını engeller; onlar da yurttaşlar arasında yabancı durumuna düşerler. Devlet kurul-

* Tacitus: Tarih 1,85.

duktan sonra orada oturan, anlaşılmayı onanmış demektir, devletin toprakları üzerinde oturmaksa, onun egemenliğine boyun eğmek demektir.¹

Bu ilk sözleşme dışında, çoğunluğun oyu da, geri kalanları her zaman bağlar ki, bu da, sözleşmenin bir sonucudur. Fakat bir insan nasıl olur da hem özgür olur hem de kendisinin olmayan istençlere boyun eğmeye zorlanır, diye bir soru gelir akla. Karşı çıkanlar özgür iseler nasıl olur da onamadıkları yasalara boyun eğler?

Benim yanıtlım şu: Soru yanlış soruluyor. Yurttaş, tüm yasaları, -kendi karşı çıktıklarını bile- bu yasalardan birini çiğnediği zaman onu cezalandıranları bile kabul etmektedir. Devletin üyelerinin tümünün durgan (constant) istenci, genel istençtir ve üyeler, bu istenç dolayısıyla hem yurttaşlardır, hem de özgür². Halk meclisinde bir yasa önerildiği zaman, halktan tam tamına istenen, öneriyi kabul ya da reddetmesi değil, önerilen yasayı, kendi istencinden başka bir şey olmayan genel istence uygun bulup bulmadığını belirtmesidir ve herkes bu konudaki görüşünü oyuyla bildirir; oyların hesaplanması sonucu genel istenç ortaya çıkar? Böyle durumlarda benimkine karşıt bir kanı üstün geldiği zaman bu, ancak benim yanıltığımı ve genel istenç sandığım şeyin genel istenç olmadığını gösterir. Benim kişisel görüşüm üstün gelseydi, istemiş olduğumdan başka bir şey yapmış olacaktım ki, o zaman da özgür olmamış olacaktım.

- 1 Bu durum yalnızca özgür bir devlet için söz konusudur; çünkü bundan başka, bir insan aile, mal mülk, barınma, gereksinimler, zorbalık gibi nedenlerle de bir memlekette istemeye istemeye kalabilir. Böyle bir durumda o kimsenin o memlekette kalması, sözleşmeye ya da sözleşmenin çiğnenmesine razı olduğu anlamına gelmez.
- 2 Cenova'da cezaevlerinin cephesinde ve kürek hükümlülerinin prangalarında Libertas (özgürlük) yazar. Bu uygulama, yerinde ve doğrudur. Gerçekten de her devlette yurttaşların özgür olmasını engelleyenler kötü kişilerdir. Ancak tüm bu kötü kişilerin zincire vurulduğu bir ülkede özgürlükten tam anlamıyla yararlanılabilir.

• TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Aslında bu, genel istencin tüm özelliklerinin yine de çoğunlukta olduğunu gösterir, bu özellik yitiriince hangi taraftan olursanız olun artık özgürlük diye bir şey kalmamıştır.

Halk tartışmalarında genel istencin yerini özel istençlerin nasıl aldığını yukarıda gösterirken bu uygunsuzluğu önlemenin uygulanabilir umarlarını (çarelerini) yeterince belirtmişim; aşağıda da söz edeceğim bunlardan. Bu genel istenci ortaya çıkarmak için gerekli oy orantısına gelince, bu orantıyı belirleyebilmek için temel alınacak ilkeleri de söylemişim. Tek oy luk ayrımlılık, eşitliği; tek kişinin karşı çıkması, oybirliğini bozar; fakat oybirliği ile eşitlik arasında, birbirine eşit olmayan birçok paylaşım vardır ki, siyasal bütünün gereksinimlerine ve durumuna göre bu sayı saptanabilir.

Oylar arasındaki bu ilişkileri düzenlemeye yarayabilecek iki genel kural vardır: Biri, tartışmalar ne denli önemli ve ciddi ise ağır basan görüşün oybirliğine o denli yaklaşması gerektiği; öteki ise, ele alınan sorun ne denli ivedilik istiyorsa oyların paylaşımında aranan farkın o denli azaltılması ve hemen sonuçlanması gereken tartışmalarda, tek oy fazlalığının yeterli sayılması gerektiğidir. Bu kurallardan birincisi yasalar için, ikincisi ise işler için daha elverişli görünüyor. Her ne olursa olsun, bir karar vermek için gerekli çoğunluğa verilebilecek en iyi oranlar yine bu kuralların katışımıyla elde edilebilir.

m. B Ö L Ü M

SEÇİMLER

Hükümdarla devlet görevlilerinin seçilmelerine gelince, bu seçimler, daha önce söylediğim gibi karmaşık işlerdir ve burada, biri seçim, öteki adçekme (kura) olmak üzere tutulacak iki yol vardır. Her iki yol da çeşitli cumhuriyetlerde kullanılmıştır ve günümüzde de Venedik doğunun seçiminde, ikisinin çok karmaşık bir karışımının kullanıldığı görülüyor.

Montesquieu, adçekme yoluyla seçim, demokrasinin doğasındandır, der. Kabul, ama nasıl peki? Montesquieu, adçekme kimseyi üzmeyen bir seçim biçimidir, diye sürdürür; her yurttaş, yurda hizmet yolunda yeterli bir umut payı bırakır. Yeterli açıklamalar değil bunlar.

Başların seçilmesi işinin bir egemenlik işlevi değil bir yönetim işlevi olduğu dikkate alınırsa, adçekme yönteminin demokrasinin doğasına neden daha uygun olduğu o zaman anlaşıl-

• TOPLUMSÖZLEŞMESİ

lır, çünkü demokraside yönetim, işlemler ne denli az olursa o denli iyidir.

Her gerçek demokraside bakanlık görevi bir üstünlük değil, falancadan çok filancaya dayatılması hiç de adil olmayan zahmetli bir yükür. Bũ görevi, adçekmede kim çıktıysa ona, yalnızca yasa dayatabilir. Çünkü o zaman koşullar herkes için aynı olur ve seçim herhangi bir insan istencinden bağımsızlaştığından yasanın genelliğini bozan hiçbir özel uygulama kalmaz.

Aristokraside hükümdarı yine hükümdar seçer, yönetim ise kendi kendine yaşamını sürdürür; ve oylar da ancak aristokraside yerini bulur.

Venedik doçlanın seçimiyle ilgili örnek, bu ayrımı ortadan kaldırmak şöyle dursun iyiden iyiye doğrular. Bu karma biçim, karma bir yönetimde en uygun biçimdir. Çünkü Venedik yönetimini gerçek bir aristokrasi gibi görmek yanlıştır. Venedik'te halkın yönetime hiçbir katılımı yoksa da soylular, halkın kendisidir. Soyluluk olarak yalnızca bomboş bir ekselans unvanına ve büyük kurultaylarda bulunma hakkına sahip olan Barnabote dedikleri bir sürü züğürt soylu, hiçbir bakanlık görevine hiçbir zaman yanaşmamıştır. Bu büyük kurultay Cenevre'deki bizim genel kurultayımız denli kalabalıktır, ama o ünlü üyeleri, bizim yalnız yurttaşlarımızdan fazla bir ayrıcalığa sahip değildirler. İki cumhuriyet arasındaki büyük oransızlık bir yana bırakılırsa şurası tartışma kabul etmez ki, Cenevre burjuvazisi tam anlamıyla Venedik soylu sınıfının yerini; bizim Cenevre doğumlarımız ve halkımız, kentlileri ve Venedik halkının yerini; köylülerimiz ise toprağa bağı uyruklarının yerini tutmaktadır. Ve buna ek olarak nereden bakılırsa bakılsın bu cumhuriyet, büyüklüğü bir yana, yönetimiyle bizimkinden daha aristokratik değildir. Aradaki tek ayrım, ömür boyu başkanımız olmadığından onlar gibi adçekimine gereksinim duymamamızdır.

Törelere yeteneklere, ilkelerden varsılığa değin her şeyin eşit olduğu gerçek bir demokraside, adçekme yöntemiyle seçi-

min sakıncası azdır; filancanın ya da falancanın seçilmesi hemen hiç önem taşımaz. Ne var ki, daha önce de söylediğim gibi, gerçek bir demokrasi hiçbir zaman var olmamıştır.

Oylama ve adçekme yöntemleri birarada olursa, askerlik görevi gibi özel yetenek isteyen yerler oylamayla; yargı işleri gibi sağduyunun, adalet duygusunun ve dürüstlüğün yeterli olduğu yerler ise adçekmeyle doldurulmalıdır; çünkü iyi kurulmuş bir devlette bu niteliklere herkes sahiptir.

Monarşi yönetimlerinde ne oylamanın, ne adçekmenin yeri vardır. Monark, tüze gereği hükümdar ve bakan olarak tek başına yetkili olduğundan yardımcılarını seçme hakkı da yalnız ona aittir. Abbe de Saint-Pierre, yönetimde Fransa kralına yardımcı olan kurulların çoğaltılmasını ve kurul üyelerinin oylamayla seçilmesini önerdiği zaman, bu önerisinin yönetim biçimini de değiştireceğini göremiyordu.

Geriye, halk meclislerinde oy verme ve oy toplama yolları üzerinde konuşmam kaldı sanırım; fakat Roma'daki siyasal düzeneğin tarihçesi, benim bu konuda koyabileceğim tüm ilkeleri belki daha iyi açıklayacaktır. İki yüz bin kişilik bir kurulda kamusal ve özel işlerin nasıl ele alındığını biraz ayrıntılı biçimde görmek, akıllı bir okuyucu için yabana atılır bir şey değildir.

IV. B Ö L Ü M

ROMA'DAKİ COMİTİA'LAR

Elimizde Roma'nın ilk zamanlarıyla ilgili hiçbir sağlam belge yok; hatta bu konuda anlatılan şeylerin çoğu da, büyük olasılıkla uydurma¹; tarihin genellikle en aydınlatıcı bölümü olan ve halkların oluşumunu anlatan bölüm ise, eksikliği en çok duyumsanan bölüm. Yaşadığımız deneyimler, imparatorluklarda devrimlerin oluş nedenlerini öğretiyor her gün bize; fakat artık yeni yeni halklar oluşmadığı için nasıl oluştuklarını ancak varsayımlara dayalı sanılarla açıklayabiliyoruz.

Yerleşmiş uygulamalar en azından bunların bir kaynağı olduğunu gösterir. Ucu bu kaynaklara değin uzanan ve en yetkili

1 *Romulus* sözcüğünden geldiği iddia edilen *Roma* adı, Yunancadır ve *güç* anlamına gelir; *Numa* adı da, Yunancadır ve *yasa* demektir. Roma kentinin ilk iki kralının, yapacakları işlere böylesine uygun düşen adları önceden almış olmalarını neye yormalı?

kişilerin desteklediği, en sağlam kanıtların doğruladığı geleneklerin en güvenilir gelenekler olarak kabul edilmesi gerekir. Dünyanın en özgür ve en güçlü halkının, en yüksek erki nasıl kullandığını araştırırken izlemeye çalıştığım ilkeler işte bunlar.

Roma'nın kuruluşundan sonra yeni gelişmeye başlayan cumhuriyet, yani Albin'ler ve Sabin'ler ile yabancılardan oluşan kurucu ordusu, üç sınıfa ayrıldı ve bu bölünmeden ötürü de bunlara *tribus*¹ dendi. Bu *tribus*'ların her biri on *curia*'ya, her *curia* da *decuria*'lara ayrıldı; her birinin başına da *curion* ve *decurion* adı verilen biri geçirildi.

Ayrıca her *tribus*'dan *centuria* adı verilen yüz süvarilik ya da şövalyelik bir birlik çıkarılıyordu. Anlaşılabileceği gibi küçük bir kent için pek de zorunlu olmayan bu bölümler, başlangıçta yalnızca askeri idi. Fakat öyle görünüyor ki, bir çeşit büyüklük güdüsü, küçük Roma kentini dünya başkentlerine yaraşır bir düzen kurmaya, çok önceden yöneltiyordu.

Bu ilk bölünmeden ötürü çok geçmeden bir sakınca çıktı ortaya: Albin'ler² ile Sabin'ler³ aynı durumda kalırlarken yabancılar⁴ sınıfı, yeni yabancılardan katılımıyla sürekli büyümeyi sürdürdü ve öteki ikisini gölgede bıraktı. Servius'un bu tehlikeli haksızlığa bulduğu umar, bölükleme ilkesini değiştirmek ve ırklara dayanan ilkeyi kaldırıp onun yerine her *tribus*'un kentte oturduğu kesime dayalı bir bölükleme getirmek oldu. *Tribus* sayısını üçten dörde çıkardı. Bunların her biri Roma tepelerinden birinde oturuyor ve oturduğu tepenin adını taşıyordu. Servius, o günkü eşitsizliğe umar bulurken ilerisi için de eşitsizliği önlemiş oldu. Bu bölüklemenin yalnız yerlere göre değil insanlara

1 **Tribus:** Latince kabile.

2 **Ramnes.**

3 **Tatienses.**

4 **Luceres.**

• TOPLUMSÖZLEŞMESİ

göre olması için de, bir mahalle halkının başka bir mahalleye geçmesini yasakladı; bu da, ırkların birbirine karışmasını önledi.

Ayrıca eski üç süvari *centuria*'sının mevcudunu iki kat artırdığı gibi bunlara on iki tane daha ekledi; ama hep eski adlarını koruma koşuluyla. Bu yalınç ve iyi düşünülmüş umar sayesinde şövalyeleri halktan ayırma işini, halkta homurdanmalara neden olmadan tamamladı.

Bu dört kent *tribus*'una Servius, on beş tane daha ekledi. On beş kanton da kırsal alanda yaşayan kimselerden oluşturuldukları için bunlara, kırsal *tribuslar* dendi. Bunların ardından bir o sayıda *tribus* daha kuruldu ve Roma halkı otuz beş *tribusa* ayrılmış oldu; bu sayı, cumhuriyetin sonuna değin değişmedi.

Bu kentsel ve kırsal *tribus* ayırtlamasmdan (tefrikinden) dik-kate değer bir sonuç doğmuştur. Sonuç dikkate değerdir çünkü bir başka örneği yoktur ve Roma, hem törelerinin korunmasını hem imparatorluğunun genişlemesini buna borçludur. Kent *tribus*larının, kısa zamanda hak etmedikleri bir güce ve üne kavuştukları ve kırsal *tribuslar*ı gölgede bıraktıkları sanılabilirse de bunun tersi olmuştur. İlk Romalıların kır yaşamına ne denli düşkün oldukları bilinir. Bu sevgi, onlara, -kırsal ve askeri çalışmaları özgürlükle bağdaştırmış ve sanatı, zanaatı, entrikayı, varsıllığı ve köleliği adeta kentlere sürmüş olan- o bilge kurucularından kalmadır.

Roma'nın tüm ünlü yurttaşları köylerde yaşayıp tarımla uğraştıklarından cumhuriyetin dayanaklarını kırsalda aramak alışkanlık olmuştu. En saygıdeğer *patriciuslar* böyle davrandığı için herkes de buna rağbet etti; köylülerin çalışmayla geçen yalınç yaşamlarını, Romalı burjuvaların aylak ve miskin yaşamlarına yeğledi; kentte umarsız bir emekçiden başka bir şey olmayan adam, tarlada çalıştığında saygın bir yurttaşa dönüşüyordu. Varro, "Bizim yüce ruhlu atalarımızın, onları savaş za-

mantarında savunan, barış zamanlarında besleyen bu güçlü ve yürekli insanları yetiştiren yuvaları köylerde kurmuş olmaları boşuna değildir", der. Plinius da, kırsal tribusların, onları oluşturan insanlardan ötürü saygı gördüklerini; horlanmak istenen miskinlerin ise, aşağılama anlamına kent tribuslarına gönderildiğini söylüyor açıkça. Sabia'lı Appinus Claudius, yerleşmek üzere Roma'ya geldiğinde büyük saygı gördü ve bir kırsal tribus'a yazdırıldı; bu tribus, daha sonra onun soyadını aldı. Azat edilen köleler de hiçbir zaman kır tribuslarına değil kent tribuslarına girerlerdi hep; ve tüm cumhuriyet dönemi boyunca bu azatlı kölelerden herhangi birinin, yurttaşlık hakkını elde etse bile, devlette yüksek bir oruna geldiği görülmedi.

Çok iyi bir ilkeydi bu; ama uygulamada öylesine ileri gidildi ki, sonunda değişiklik yapıldı ve düzen, kuşkusuz bozuldu.

Önce, *censorlar*, yurttaştan, bir tribustan ötekine akıllarına estiğince aktarma yetkisini sahiplendiler ve çoğu yurttaşın istediği tribusa üye olmasına izin verdiler. Bu izin, kuşkusuz hiçbir iyi yanı olmadığı gibi, censorluğun elinden en önemli yetkilerinden birini almış da oluyordu. Dahası, büyüklerin ve güçlülerin hepsi kırsal tribuslara yazıldığı ve yurttaşlık hakkı kazanan azatlı köleler de, ayaktakımıyla birlikte kent tribuslarında kaldığı için, genelde tribusların ne yer, ne toprak bakımından bir anlamı vardı artık; birbirlerine öyle karışmışlardı ki, kimin hangi tribusun üyesi olduğunu kayıtlara bakmadan anlama olanağı kalmamıştı; öyle ki, tribus sözcüğü gerçek anlamını yitirip kişiselleşti, daha doğrusu bir düşleme (fanteziye) dönüştü.

Buna ek olarak, daha ulaşılabilir nitelikteki *kent tribusları* ve *comitialarda*, çoğu zaman daha güçlü durumdaydılar ve bu comitiaları oluşturan ayaktakımın oylarını satın almaya kalkacak denli alçalanlara devleti sattılar.

Curialara gelince, devletin kurucusu, her *tribus*'tan on *curia* çıkardığı için, o zamanlar kent duvarları ardına kapanmış du-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

ramdaki tüm Roma halkı, otuz curia'ya ayrılmış oldu*; her *curia*'nın kendi tapmağı, tanrıları, görevlileri, rahipleri ve *compitalia* adı verilen bayramları vardı; bu bayramlar, sonraları köy fnÖKs'larmca benimsenen *paganalia*lara benziyordu.

Servius, tribusların sayısını dörde çıkardığında bu otuz sayısı dört tribusa eşit olarak bölünemeyeceğinden, onlara dokunmak istemedi; tribuslardan bağımsız kalan curialar da, Roma halkının ayrı bir bölümünü oluşturdular. Fakat ne kırsal tribuslarda ne de bunları oluşturan halkta, curiaların sözü bile edilmedi; çünkü curialar baştan başa sivil bir kuruma dönüşmüşlerdi ve asker toplamak için başka bir düzen kurulmuştu; bu yüzden de Romulus'un ordu birlikleri anlamını yitirmişti** Her

* Bilinen en eski Roma kent devletinde toplumsal örgütlenme aile ile başlıyordu. "Tüm haklara sahip" diyebileceğimiz tüm haklara sahip yurttaşlara *patrici* (*patricius*'an çoğulu) denirdi ve bu patrici ailelerinden aralarında kan bağı olanlar, gens denilen bir çeşit klanlar oluşturmaları. On ge/ulik topluluklara *curia* adı veriliyordu. Bunların ortak mülkleri ve tanrıları vardı. *Curialar*, toplumsal olduğu denli yerel siyasal gruplaşmalar olarak görmek de olucudur.

On curia'hin biraraya gelmesiyle bir *tribus* oluşuyordu. Söylencenin ve geleneğin Servius Tullius'a bağladığı değişikliklere değin Roma' da yaşayan halk, üç *tribus*'a ayrılmıştı. Buna göre, Roma halkı, -Etrüskçe- *Ramnes*, *Tities* ve *Luceras* adlı üç *tribus* ile otuz *curia* ve üç yüz *gens*'ten oluşuyordu. Roma kent halkı, kamuyu ilgilendiren konulan *comitia curiata*'da (curiata meclisinde) görüşüp^karara bağlardı. *Comitia centuria* (centuriameclisi) oluşturuluncaya değin yalnızca *patricius*ların katıldığı, sınırlı haklara sahip *pleb* yurttaşların ise katılmadığı *comitia curiata*, bu nedenle tam bir halk meclisi değil idiyse de J.-J. Rousseau'nun sözünü ettiği bu en eski Roma'nın yasama ve yürütme erkine sahip tek meclisiydi ve en ilginç özelliği de, uyguladığı oylama yöntemi idi. Adından da anlaşıldığı üzere *curia* birliklerinden, yani 30 *curia*'dan oluşan *comitia curiata*'da her *curia*'nın bir oyu vardı. Mecliste ele alınan işler, lehte ve aleyhte oy veren *curia*'ların sayısına göre karara bağlanırdı. Bununla birlikte oturumlara tüm haklara sahip her yurttaş, yani tüm patriciuslar katılırdı; ama onların bu katılımı, kendi *curialarını* oluşturmak içindi, onu temsil etmek için değil. (Çev.)

** Başlangıçta Roma ordusu, kentteki üç *tribus*'lm toplanan askerlerden kurulmuştu, dolayısıyla da yalnızca *patricius*lardan oluşuyordu. Devlet geliştikçe asker gereksiniminin yalnızca *patricius*lardan giderilmesi olanaksızlaştı ve varsıllaşmış *plebierden* de yararlanma yoluna gidildi. Önce

yurttaş tribuslardan birine kayıtlı idiyse de herhangi bir *curiaya* üye bulunmayanlar da çoktu.

Servius, önceki ikisiyle hiçbir ilgisi olmayan üçüncü bir bölükleme daha yaptı; ve bu üçüncüsü, yarattığı etkilerden ötürü en önemlisi olmuştur. Servius, tüm Roma halkını altı sınıfa ayırdı; bunu, yerlere, ve insanlara göre değil mal mülke göre yaptı. Öyle ki, ilk sınıflar varıllardan, son sınıflar yoksullardan ve orta sınıflar orta haillerden oluşuyordu. Bu altı sınıf, *centuria* denilen yüz doksan üç albtöölüğe ayrılıyordu; bu *centuria* lar sınıflara öyle dağılıyordu ki, birinci sınıf tek başına yarıdan çoğu elinde tutuyor, son sınıf ise tek bir *centuria* oluştu-ruyordu. Bu durumda, sayıca en az olan sınıf en çok *centuria* 'ya sahip oluyor ve sonuncu durumdaki sınıf ise, sayıca Roma halkının yandan fazlasını oluşturduğu halde tek *centuria* sayılıyordu.*

askerlik ve vergi ödevlerinde başlayan *patricius*, pleb eşitliği, daha sonra yurttaşlık haklarının tümünil kapsayacak biçimde genişledi. *Patricius* olsun, *pleb* olsun tüm halk, varıllık düzeylerine göre beş bölüğe ayrıldı. Her bölüğe belli, fakat ayrı sayıda *centuria* (yüz kişilik süvari ya da piyade birliği) çıkartma yükümlölüğü getirildi. Kent içindeki *tribus* (*tribus urbanae*) sayısı üçten dörde çıkarıldı; kent dışındaki halk da on yedi *tribusa* (*tribus rusticae*) ayrıldı. Tribuslar kabile ve aşiret birliği olma özelliklerini yitirip yerelleştiler.

Pleblere yüklenen vergi verme ve askerlik yapma ödevlerinin siyasal haklarla beslenmesi gerektiğinden *patricias*larla pleblerin ayrımsız katıldıkları yeni bir meclis, yani *comitia centuriata* (*centuria* meclisi) oluşturuldu. Kent dışında, yüzler (*centuria*) olarak toplanan bu meclis, tüm halkın siyasal istencini ortaya koyduğu gerçek yasama meclisi işlevini yerine getirdi, fakat *comitia curiata* da, *centuria* meclisinin yanında varlığını, - giderek azalan etkisi ve işleviyle- bir zaman daha sürdürdü. (Çev.)

* Yüz kişilik *centuria* 'lar halinde asker veren altı sınıf vardı. Birinci bölükte (ya da sınıfta) en zenginler yer alıyordu ve bunlar tüm donanımları kendilerinden olmak üzere on sekiz *centuria* süvari ve seksen *centuria* ağır piyade (toplam 98 *centuria*) veriyorlardı. İkinci, üçüncü ve dördüncü bölüklerin her biri yirmişer, beşinci bölük ise otuz *centuria* hafif piyade veriyordu. Bu beş sınıfın da altına düşen ve sınıflar dışı kabul edilen yoksullardan beş *centuria* alınıyordu. (Toplam yüz doksan üç *centuria*...) Bunlardan dördünü demirci, marangoz vb. gibi zanaatkârlar, beşincisini ise, yeri yurdu olmayan ve proletarii denen katman oluşturuyordu.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Halk kendisine neden böyle bir biçim verildiğini *anlamasın* diye/Servius, işe askeri bir hava vermişti. İkinci sınıfa zırh ustalarından iki *centuria*, dördüncü sınıfa da silah ustalarından iki *centuria* koydu. Sonuncu sınıfın dışında her sınıfta, gençlerle yaşlıları birbirinden ayırtladı (tefrik etti); yani askerlik yapmak zorunda olanlarla yaşlarından ötürü yasalarca askerlik dışında tutulanları bir tutmadı; bu ayırtma ise, sık sık nüfus sayımı yapılmasını, varsıllığı temel alan ayırtmadan daha çok zorunlu kıldı. Servius ayrıca halk toplantılarının Campus Martius'da yapılması ve askerlik çağındaki herkesin bu alana silahlarıyla gelmeleri koşulunu koymuştu.

Sonuncu sınıfta aynı genç, yaşlı ayrımını yapmamasının nedeni, bu sınıfı oluşturan aşağı katmandan halka, yurtları uğruna silah taşıma onurunun tanınmamış olmasıydı; insanın yuvasını savunma hakkı elde etmesi için önce yuvası olmalıydı. Günümüzde kralların ordularını başarılarıyla parlatan sürüyle baldın çıplağın içinde, herhangi bir Roma askeri birliğinden tekme tokat kovulmayacak bir tek kişi gösterilemez; hem de askerlerin, özgürlüğün savunuculan durumunda oldukları bir dönemde...

Bununla birlikte bu sonuncu sınıfta *proletariuslar* ile *capite censi* adı verilenler de birbirinden ayırtlanmıştı. *Proletariuslar*, tümüyle sıfırı tüketmiş değillerdi ve devlete en azından yurttaş, hatta sıkışık zamanlarda asker veriyorlardı. Hiçbir şeyleri olmayan ve kelle hesabıyla adamdan sayılanlar ise, bütünü yok sayılıyorlardı; bunlara görev verme lütfunda bulunan ilk kişi, Marius'tur*.

Burada, bu üçüncü bölüklemenin iyi mi, kötü mü olduğuna karar vermeksizin şunu söyleyebilirim ki, bunu uygulanabilir

Comitia centuriata'da (centuria meclisinde) birinci sınıfı oluşturan zenginler, 98 centuria ile 98 oya sahip olduklarından, 193 centurialık mecliste çoğunluğu ellerinde tutuyorlardı. (Çev.)

* Caius Marius (10 157-86). Romalı general ve siyasa adamı. (Çev.)

J.-J. ROUSSEAU

kılan tek şey, ilk Romalıların yalınç töreleri, çıkarıcı olmayış-
-lan, tarımı sevmeleri, tecimi ve kazanç tutkusunu küçümseme-
leridir.. Günümüzde hangi halk, -o yiyip bitirici açgözlülüğü,
kaygılı ruhu, dalavereleri, dur durak bilmeyen devingenliği, ar-
dı arkası kesilmeyen yazgısal devrimleriyle- böyle bir kurumu,
yirmi yıl, tüm devleti allak bullak etmeden yaşatabilir? Şunu da
kesinlikle unutmamak gerekir ki, bu kurumdan daha güçlü olan
töreler ve censor'luk, Roma'da kurumun kötü yanlarını düzeltti
ve varsıllığıyla fazla gösteriş yapan kimi kişiler, kendilerini
yoksullar sınıfına sürülmüş buldular.

İim bunlar, gerçekte ortada altı sınıf varken neden ısrarla
beş sınıftan söz edildiğini anlamamızı kolaylaştırıyor. Ne or-
duya asker veren, ne de oy vermek üzere Mars Alanı'na¹ adam
gönderen ve Cumhuriyet'te hemen hiçbir işe yaramayan altıncı
sınıf, hesaba çok az katılıyordu.

Roma halkının ayrıldığı çeşitli bölükler, işte bunlardı. Şim-
di de bunların meclis toplantılandaki etkilerini görelim. Yasa
uyarınca düzenlenen bu toplantılara *comitia* denirdi; olağan
toplantı yeri Roma kent alanı ya da Campus Martius'du; toplan-
tı hangi biçim altında yapılması istenmişse ona göre şu üç ad-
dan birini alırdı: *Comitia curiata*, *comitia centuria* ve *comitia*
tributa. *Curialı* *comitia*'sını Romulus, *centurialı* *comi-*
ti'a'sını Servius, *tribus*'lar *comitia*'sını halk *tribunus*'ları kur-
muştu. *Comitia*'lar dışında hiçbir yasa onaylanmadığı ve hiçbir
yüksek devlet görevlisi seçilmediği ve bir *curia*'ya, *centuria*'ya
ya da *tribus*'a kayıtlı olmayan hiç kimse bulunmadığı için hiç-
bir yurttaş da oy hakkından yoksun kalmazdı; ve Roma halkı,
gerek tüzel gerek edimsel olarak gerçekten egemendi.

* Mars Alanı'na, diyorum, *comitia*'lar, *centurialar* halinde burada topla-
nırdı.

Öbüt iki durumda ise halk *forum*'da ya da bir başka yerde toplanırdı;
ama o dönemde *capite censiler*'m etkileri birinci sınıf yurttaşlar ölçüsün-
deydi, sözleri de geçiyordu.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

*Comitid*larını yasaya uygun biçimde toplanmaları ve toplanılarda alman kararların yasa gücünde olabilmesi için üç koşulun gerçekleşmesi gerekiyordu: Birincisi, *comitia*'yı toplantıya çağıran orun (makam) ya da yüksek görevli, bu iş için gerekli yetkeyle donanmış olmalıydı; ikincisi, toplantı, yasanın izin verdiği günlerden birinde yapılmalıydı; üçüncüsü, kehanetler toplantı için elverişli olmalıydı.

Birinci koşulun nedenini açıklamaya gerek yok. İkincisi, bir düzen sorunu: Örneğin *comitia* toplantıları, kutsal günlerde ve pazar kurulduğu günler yapılamazdı, çünkü işlerini görmek için Roma'ya gelen köy insanının, toplantı alanında geçirecek zamanı yoktu. Senato, üçüncü koşulu kullanarak gururlu ve kabına sığmayan, kıpır kıpır bir halkı dizginliyor, dikbaşlı tribunusların coşku ve tutkularını gerektiği gibi yumuşatıyordu. Ne var ki, tribunuslar bu sıkıcı engelden kurtulmanın çeşitli yollarını bulmuşlardı.

Comitia'ların kararına sunulan işler, yalnızca yasaların kabulü ve yöneticilerin seçimi değildi. Roma halkı, yönetimle ilgili en önemli işlevleri kendi elinde topladığı için, Avrupa'nın yazgısını bu toplantılarla yönlendiriyordu. Ele alman konuların çeşitliliğinden ötürü toplantılar da, halkın karar vereceği konulara göre, çeşitli biçimler alıyordu.

Bu çeşitli biçimler konusunda bir yargıya varmak için onları karşılaştırmak yeter. Romulus, *curialan* kurarken senatoyu halk, halkı da senato aracılığıyla dizginlemeyi ve bu arada tümünü birden denetim altına almayı düşünmüştü. Böylece, *patrici*-«îlara bıraktığı gücü ve varsıllığı, halka sayısal üstünlük sağlayarak dengelemiş oluyordu. Fakat yine de, monarşinin ruhuna uygun olarak *patricius*'lara, buyrukları altında olan *clien*lerin* sa-

* *Clien*s: Roma ailesi içinde saltık yetkenin simgesi olan babanın, oğlundan sonra ve kölesinden önce gelen yandaşlar. Bu insanlar, gerek fetihler ve istilalar gerek ekonomik nedenlerden ötürü haklarını kısmen yitirmiş ve hizmet etme yükümlülüğü ile aile reisinin koruması altına girmiş kimse-lerdi. Roma tüzesinde özel bir statüleri vardı. (Çev.)

hip olduğu oyçokluğu aracılığıyla, daha büyük yararlar sağladı. Bu hayranlık uyandırıcı patricius-cliens kurumu gerek siyasa gerek insanlık açısından bir başyapıttır ve bu kurum sayesinde ki, cumhuriyetin ruhuna böylesine aykırı olan patricia'lık ayakta kalabilmiştir. Dünyaya bu güzel örneği verme onuru, yalnız Roma'ya aittir. Bu uygulamanın kötüye kullanıldığı görölmedi, ama onu izleyen de hiç olmadı.

Bu *curial* ar düzeni, krallar döneminde, Servius'a değin ayakta kaldı; ve sonuncu Tarquinius'un* krallığı meşru sayılmadığından, krallık dönemi yasalarına, -onları öteki dönemlerin yasalarından ayırt etmek için- genel olarak *leges curiatae* denmiştir.

Cumhuriyet döneminde *curial* ar, hep dört kent *curia* 'siyle sınırlı tutulduklarından ve yalnızca Roma'daki ayaktakımını içerdiklerinden, ne *patricius* 'larm başında bulunan Senato'ya uygun düşüyorlardı, ne de -kendileri *pleb* olmakla birlikte- varlıklı yurttaşların başında bulunan *tribunus* lara uygundular. Bu nedenlerle de gözden düştüler ve öylesine değersiz sayıldılar ki, *comida curiata* 'larm yapmaları gereken şeyi *curialmn* biraraya gelen otuz *lictor* 'u yapar oldu.

Halkın *centurial* ara bölünmesi, aristokrasiye öylesine uygun düşüyordu ki, *comitia centuriata* adını taşıyan ve *consulleri*, *censor* 'lan ve öteki fildişi koltuklu *magistratuslm*** seçen *centurial* ar meclisi toplantılarında Senato'nun neden her zaman baskın çıkmadığı ilk bakışta anlaşılamaz. Gerçekte tüm Roma halkının bölündüğü altı sınıfı oluşturan yüz doksan üç *centuria* 'dan doksan sekizi birinci sınıfa girdiğı, ve oylar *centuria* başına bir oy üzerinden hesaplandığı için, bu birinci sınıf, oy sa-

* Eski Roma'nın krallık döneminde, kimi birbiriyle akraba olan tam yedi kralın Tarquinius adını taşıdığı görülür. Servius Tullius'un damadı olan Tarquinius Superbus'un, Tarquinius'lann sonuncusu ve krallık döneminin son kralı olduğu söylenir. (Çev.)

** Eski Roma'da ilk *magistratus* 'lar fildişi koltuklarda otururlardı. (Çev.)

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

yısı bakımından tek başına tüm öteki sınıflara üstün geliyordu. Birinci sınıftaki tüm *centuria*'lar sözbirliği ettiler mi, oy toplama işlemi sürdürülmezdi bile; azınlığın aldığı karar çoğunluğun kararı yerine geçerdi, ve denebilir ki, *centuria meclisi* toplantılarında işler, oyçokluğuna göre değil para çokluğuna göre sonuçlanırdı.

Fakat bu aşın yetke iki yoldan yumuşuyordu: Birincisi, genel olarak *tribunus*'ların ve hemen her zaman da *pleb*'lerin pek çoğunun zenginler arasında bulunması, birinci sınıfta *patricius*ların içsel (manevi) ağırlığını dengeliyordu.

İkinci yol ise şuydu: *Centurialara*, sıralanna göre oy verecek oylamayı, birinci *centuria*'dan başlatacak yerde bu iş için adçekme ile içlerinden biri seçiliyordu ve seçilen¹ tek başına seçimini yapıyordu; ondan sonra, bir başka gün de öteki tüm *centuria*'lar sınıflarına göre sırayla oy vermeye çağnlıyor ve genellikle de oylannı ilk oy yönünde kullanıyorlardı. Böylece ilk ve örnek olmanın sağladığı yetke, bir sınıftan alınıp, demokrasi ilkesine uygun olarak, adçekmeye veriliyordu.

Bu yöntemin bir başka yaran daha oluyordu ki, o da şuydu: Kırsalda yaşayan yurttaşlar, bu iki oylama arasında, geçici olarak belirlenen adayın değeri konusunda bilgi edinmeye zaman buluyor ve oylarını ona göre kullanıyorlardı. Fakat ne var ki, işlerin ivediliği bahanesiyle bu yönteme son verildi ve her iki seçim de aynı gün yapılır oldu.

Roma halkının asıl kurultayı *comitia tributa*'ydı. Yalnız *tribunusların* çağınısıyla toplanabilen bu kurultaylarda *tribunus* seçimleri yapılır, onlarla ilgili olarak halka danışılırdı. Senato'nun *comitia tributa* toplantılarında yeri de yoktu, hatta bunlara katılma hakkı da; ve kendilerinin oy vermedikleri yasalara

1 Adçekiminde çıkan *centuria*, ilk oyu onun kullanması istendiği için, *prae rogativa* (Latince "ilk oy" ya da "oyunu ilk kullanma". Çev.) adını alıyordu. Fransızcadaki *prerogative* sözcüğü de buradan gelir.

boyun eğmek zorunda olan senatörler, bu bakımdan, en sıradan 'yurttaştan daha az özgürdüler. Bu adaletsizlik tümüyle yanlış anlaşılıyordu ve tüm üyelerinin kabul edilmemiş olduğu bir oyrunun kararlarını geçersiz kılmaya tek başına yetiyordu. Bu toplantılara tüm *patriciuslar*, yurttaş olarak sahip oldukları hakka dayanarak katılsalardı bile sıradan bir kişi durumunda olacaktı ve -toplantılarda her bireyin tek oyu olduğundan ve en aşağı *proletarius'un* bile senato başkanından ayrımı kalma-
dığından- oylamayı etkileyemeyeceklerdi.

Bundan da anlaşılacağı üzere, böylesine büyük bir halkın oylarını toplamaya yarayan bu bölüklemeler, bir düzeni de birlikte getiriyordu; fakat bu noktadan sonra önemsiz birer kalıba indirgenip kalmıyor, her biri kendisini destekleyen görüş doğrultusunda etkilerini sürdürüyordu.

Bu konuda birtakım ayrıntılara girmeden, daha önceki açıklamalardan çıkan sonuca göre, *comitia tributalar* halk yönetimine, *comitia centuriataları* da aristokrasiye en uygun olanlardır, diyorum. Çoğunluğunu Roma ayaktakımının oluşturduğu *comitia curiata'ya* gelince, bu meclis ancak zorbalığa ve kötü niyete elverişli zemin hazırladığı için, ister istemez gözden düştü; çünkü ayaklanma kışkırtıcıları bile, kötü niyetlerini fazlasıyla açığa vuran böylesi bir aracı kullanmaktan kaçmıyorlardı. Roma halkının tüm yüceliği, kuşkusuz, meclisler arasında en yetkini olan *comitia curiata'da* kendini gösterir; çünkü *comitia curiata* toplantılarında *kırsal tribuslara*, *comitia tribunata'da* ise senatoya ve *patrisyenlere* (*patricius'lara*) yer yoktu. Oylan toplama biçimine gelince, bu, Sparta'da olduğu ölçüde olmasa bile, ilk Romalılarda, töreleri gibi yalınçtı. Her birey oyunu yüksek sesle bildirir, bir yazman da bunu tek tek kaydederd; her *tribus'ta* oyların çokluğu, o *tribus'un* oyunu; *tribus'ları* arasındaki oyların çokluğu ise, halkın oyunu belirlerdi. *Çuhalarda* da, *centuria'larda* da aynı yöntem uygulanırdı. Bu yöntem, yurt-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

taşlar arasında dürüstlüğün egemen olduğu ve insanlar haksız bir görüşü ya da kötü bir şeyi açıkça desteklemekten utandığı sürece iyi bir yöntemdi; fakat halkın aktöresi bozulup da oylar satın alınmaya başlanınca, satın almak isteyenleri engellemek ve düzenbazlara ihanet yollarını kapatmak için oyların gizli verilmesi uygun görüldü.

Cicero'nun, bu değişikliği, cumhuriyetin yıkılma nedenlerinden biri olarak gördüğünü ve kınadığını biliyorum. Fakat bu konuda Cicero'nun yetkesini ne denli kabul edersem edeyin onunla aynı görüşte olamam. Bana göre, tersine, benzeri değişiklikler yeterince yapılmadığı içindir ki, devletin çöküşü çabuklaşmıştır. Sağlam insanların yiyip içtikleri, hasta insanlara nasıl iyi gelmezse, yozlaşmış bir halkı da, aynı biçimde sağlam bir halkın yasalarıyla yönetmeye kalkışmamak gerekir. Bu ilkeyi, hiçbir şey, Venedik Cumhuriyeti'nin ömrü ölçüsünde doğrulayamaz: Bu cumhuriyetten şimdi geriye yalnızca gölgesi kaldıysa bunun tek nedeni, yasalarının yalnızca kötü insanların işine yarıyor olmasıdır.

Gizli oy yöntemi kabul edilince yurttaşlara, görüşlerini kimseye belli etmeden belirtmeleri için levhalar dağıtıldı. Levhaların toplanması, oyların sayılması, sayıların karşılaştırılması vb. için de yeni birtakım yöntemler getirildi. Fakat bu yeni yöntemler de¹, bunları uygulayan görevlilerin dürüstlüğünden kuşku duyulmasını önleyemedi. Sonunda, oy dolaplarını ve alışverişini önlemek için birtakım yazılı buyruklar bile yayınlandı, ama boşuna: Bu buyrukların çokluğu da zaten yararlı olmadıklarını gösterir.

Cumhuriyetin son zamanlarında, yasaların yetersizliğiyle baş edebilmek için çoğu kez olağandışı birtakım çarelere başvurmak gerekti. Kimi zaman düzmece tansıklara (mucizelere)

1 *Custodes, Distributores, Rogatores suffragiorum.* (Oy bekçileri, oy dağıtıcılar, oy toplayıcılar).

J.-J. ROUSSEAU

başvurulduğu bile oluyordu; fakat bu, halkın gözünü boyuyorduysa da onu yönetenleri etkilemiyordu. itimi zaman adaylar dolap çevirmeye fırsat bulamasmilar diye toplantı çağrısı ansızın yapılıyor; kimi zaman da önceden elde edilmiş olan halkın kötü bir karar alabileceği anlaşılnca, tüm bir oturum konuşmayla tüketiliyordu. Ama tutku, tüm bu önlemleri alt etti hep. İnanılmaz olan şu ki, bu büyük halk, onca kötülüğün ortasında, magistratuslan seçmek, yasaları onaylamak, davalara bakmak, özel ve genel işleri görmek gibi görevlerin altından, eski yönetmelikler sayesinde, neredeyse senatonun başarabileceği bir kolaylıkla kalkıyordu.

V. BÖLÜM

TRİBUN'LUK

Devlet yapısını oluşturan parçalar arasında doğru bir orantı kurulamazsa, ya da ortadan kaldırılamayan nedenler yüzünden bu parçalar arasındaki ilişkiler sürekli bozulursa, o zaman ötekilerle hiçbir biçimde bütünleşmeyen özel bir görevliler oyrusu (bedeni, bütünü) oluşturulur; bu oyru, her terimi gerçek ilişkisi içine yerleştirir; ve gerek hükümdarla halk, gerek hükümdarla egemen varlık arasında ve, zorunluysa, aynı zaman dilimi içinde, her iki ikili arasında bir bağlantı ya da orta terim oluşturur.

Tribunluk adını verebileceğim bu oyru, yasaların ve yasama erkinin koruyucusudur. Kimi zaman, Roma halk tribunlarının yaptığı gibi egemen varlığı hükümete karşı korumaya; kimi zaman -günümüzde, Venedik'te, Onlar Kurulu'nun yaptığı gibi- hükümeti halka karşı desteklemeye ve kimi zaman da -Sparta'da *ephoroslam* yaptığı gibi- iki yan arasında dengeyi

korumaya yarar.

Tribunluk, siteyi oluşturan parçalardan biri değildir hiçbir zaman ve ne yasama gücünden ne de yürütme gücünden pay alabilir; kendi gücünün daha büyük oluşu da buradan gelir: Hiçbir şey yapamaz, ama her şeyi engelleyebilir. Yasaların koruyucusu olarak onları uygulayan hükümdardan ve onların sahibi olan egemen varlıktan daha kutsal ve daha saygındır. Bu olgu, Roma'da tüm açıklığıyla görülmüştür: Oldum bittim tüm halkı hor gören o kibirli patricius'lar, hiçbir üstünlüğü ve yargı yetkisi bulunmayan yalın bir halk görevlisinin önünde eğilmek zorunda kalmışlardır.

Bilgece ölçülülüğünü koruyan bir tribunluk, iyi bir devlet yapısı için en sağlam dayanaktır; fakat gücünü kullanırken ölçüyü azıcık kaçırdı mı, her şeyi altüst eder: Güçsüzlük, doğasına aykırıdır, ama bir şey olabilmek için hiçbir zaman gereken den azı olmamak zorundadır da.

İlimlayıcısı olduğu yürütme gücünü zorla ele geçirirse ve korumakla görevli olduğu yasaları keyfine göre kullanırsa, zorbalığa sürüklenir. Ephoros'lann -Sparta törelerine bağlı kaldıkları sürece- hiçbir tehlike oluşturmayan sınırsız gücü, töreler çiğnenmeye başlayınca çöküşü hızlandırmıştır. Bu zorbarların boğazladığı Agis'in öcünü, onun ardılı almıştır: Ephoros'lann suçları da, cezaları da cumhuriyetin yıkımını hızlandırdı ve Sparta, Kleomenes'den sonra artık bir hiçti. Roma'nın ölümü de aynı yoldan olmuştur; *tribunus*ların, özgürlüğü korumak için yapılmış yasaları kullanarak adım adım ele geçirdikleri aşırı güç, imparatorları korumaya yaradı; onlar da özgürlüğü yok ettiler. Venedik'in Onlar Kurulu'na gelince, patriciuslar için de, halk için de korkunç olan kanlı bir mahkemeydi bu kurul ve yasaları çok iyi korumak şöyle dursun, yasalar değer yitirdikten sonra, karanlıklarda, kimsenin görmek bile istemediği cinayetler işlemekten başka bir işe yaramadı.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Hükümet, üyelerinin sayısı arttıkça nasıl zayıflarsa, tribunluk da aynı biçimde zayıflar. Sayıları önce iki, sonra beş=olan Roma halk tribunu'slan, bu sayıyı katlamak istediklerinde Senato buna karşı çıkmadı; onların birbirlerini dizginleyeceğinden emindi; ve kısa bir süre içinde de düşündüğü oldu.

Böylesine korkunç bir oyrunun zor kullanarak güç elde etmesini önlemenin en iyi yolu, onu sürekli kılmamak, çalışmayıp dağıtılacağı birtakım aralar koymaktır ki, şimdiye değin hiçbir hükümet bu yolu düşünmedi. Kötülüklerin yer edip güçlenmesine meydan verecek denli uzun olmaması gereken bu aralar, yasayla saptanabilir ve gerektiğinde, olağanüstü yargu-rullarca (komisyonlarca) kolayca kısaltılabilir.

Bu yol bana sakıncasız görünüyor, çünkü, daha önce de söylediğim gibi, sitenin yapıtaşları arasında yer almadığından, ona zarar vermeden kaldırılabilir. Aynı yöntem bana etkili de görünüyor, çünkü yeni işe alınan bir yüksek görevli, öncülünün zamanla elde etmiş olduğu erkle değil, yasanın kendisine verdiği erkle yola çıkar.

VII. BÖLÜM

DİKTATÖRLÜK

Yasaları, olayların akışına kapılmaktan koruyan eğilip bükülmezlik, kimi zaman onları sakıncalı kılabilir ve bunalım içindeki devleti yıkıma götürebilir. Kimi zaman da biçimsel düzenin ve yavaşlığın gerektirdiği zamanı, içinde bulunulan koşullar kabul etmez. Yasacının önceden hiç aklına gelmeyen bin bir çeşit olay ortaya çıkabilir; ve her şeyin önceden kestirilemeyeceğini bilmek de, başlı başına çok gerekli bir öngörüdür.

Demek ki, siyasal kurumlar, etkilerini engelleme yetkisini ortadan kaldıracak denli güçlendirmeye kalkmamak gerekiyor. Sparta'nın bile yasaların üzerine şal attığı zamanlar olmuştur.

Ama kamu düzenini saptırmaktan doğacak tehlikeler, ancak tehlikelerin en büyükleriyle dengelenebilir ve yasaların kutsal gücünü, yurdun esenliği söz konusu olmadıkça, hiçbir zaman ketlememek gerekir. Böyle çok az raslanan, apaçık durumlarda

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

kamu güvenliği özel bir eylemle sağlanır; ve bu eylemle güvenlik görevi, buna en değerli (liyakatli) kimseye verilir. Görevin verilmesi, tehlikenin türüne göre iki biçimde yapılır.

Tehlikenin giderilmesi için hükümet etkinliğini artırmak yeterliyse bu etkinlik hükümet üyelerinden birinin ya da ikisinin elinde toplanır. Böylece yasaların yetkisi değil, yalnızca uygulanış biçimleri saptırılmış olur. Tehlike, yasaların işlemesi durumunda daha da büyüyecek türdence o zaman bir yüce başkan seçilir ve bu başkan tüm yasaları susturur ve halkın egemenliğini bir süre askıya alır. Böyle durumlarda genel istenç kararsız değildir ve halkın birinci amacının devletin yok olmaması olduğu kuşku götürmez. Bu uygulamada, yasama yetkesinin askıya alınması, söz konusu yetkeyi ortadan kaldırmaz; onu yeniden çalıştırarak, yetkeyi askıya alan yüksek görevlinin elinde değildir; bu gücü baskı altında tutabilirse de temsil edemez; yasa yapma dışında her şeyi yapabilir.

Roma senatosu, özel bir formülle konsüllerini, cumhuriyetin esenliğini sağlamakla görevlendirdiğinde bu birinci yola başvurdu; iki konsülden biri bir diktatör atayınca da¹ ikinci yol kullanıldı; bu yordam (usage) Roma'ya Albe'den kalmaydı.

Cumhuriyetin ilk zamanlarında, diktatörlüğe sıkça başvuruldu, çünkü devlet, yalnızca anayasasından aldığı güçle tutunabilmesine elverecek denli durgan (sabit) bir tabandan yoksundu. 0 dönemde töreler, başka zamanlarda zorunlu olan birçok önleми gereksiz kıldığından, bir diktatörün, yetkesini kötüye kullanmasından da, bu yetkeyi görev süresi sona erdikten sonra elinde tutmaya kalkmasından da korkulmuyordu. Tersine, bu denli büyük bir erk, onu üstlenene büyük bir yük gibi geldiğinden, erki üstlenen, fazla ağır ve fazla tehlikeli bir görevmiş gibi, ondan bir an önce kurtulmaya bakardı.

1 Bu atama, -bir insanı yasalardan üstün kılmak utanç vericiymişçesine- geceleyin, gizlice yapılıyordu.

İlk zamanlar bu yüksek yetkinin gelişigüzel kullanılması kınanıyor idiyse bu, yetkinin kötüye kullanılması tehlikesinden ötürü değil, böyle yetkilerin ayağa düşmesi tehlikesinden ötürüydü. Çünkü bu büyük görev seçimlerde, kutlamalarda, birtakım biçimsel işlerde bol keseden kullanılırsa, gerektiği zaman gerektiği denli korkutucu olamaması ve gereksiz törenlerde kullanılan boş bir orun gibi görülmeye başlanması tehlikesi vardı.

Cumhuriyetin sonlarına doğru daha sakınlı bir tutum benimseyen Romalılar, artık diktatörlüğe eskisi gibi olur olmaz durumlarda başvurmak şöyle dursun onu, gerektiğinden de az kullanır olmuşlardı. Kaygılanma yersizliği ortadaydı; başkent in güçsüzlüğü, buradaki diktatörlere karşı Cumhuriyetin güvencesiydi aslında; bir diktatör de, bazı durumlarda, kamu özgürlüğünü ona kastetmeden de pekâlâ koruyabiliyordu; ve yine açıkça görülmüyordu ki, Roma'nın eline ayağına vurulacak pranga demirleri artık başkentte dövülmeyecek; Roma'nın kendi ordularınca dövölüp hazırlanacaktı: Marius'un Sulla'ya, Pompei'nin Caesar'a pek az direnmeleri de, dıştaki güce karşı içerideki yetkeye ne ölçüde güvenilebileceğini çok iyi gösterdi.

Bu yanlış Romalılara büyük yanlışlar yaptırdı. Örneğin, Catilina sorununda bir diktatör atanmaması yanlıştı; çünkü sorun kentin bir iç sorunuydu ve olsa olsa birkaç İtalyan ilbaylığını (vilayetini) ilgilendiriyordu; dolayısıyla yasalann diktatöre verdiği sınırsız yetke ile komplo kolayca bozulabilirdi; oysa insan sakımcılığına hiç yaraşmayan birtakım mutlu raslantıların yardımıyla bastırıldı komplo.

Senato, diktatör atamak yerine tüm yetkisini konsüllere vermekle yetindi; ve öyle oldu ki, Cicero, etkili davranabilmek için, çok önemli bir noktada bu yetkiyi aşmak zorunda kaldı; davranışları, ilk ağızda sevinç gösterileriyle karşılandıysa da sonra, yasalara aykırı olarak dökülen yurttaş kanlarının hesabı soruldu kendisinden; oysa bir diktatörden böyle bir hesap soru-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

lamazdı. Ama konsülün uzdili (belagatı) her şeyi değiştirdi; ve kendisi, Romalı olmakla birlikte utkuyu yurdundan çok sevdiğinden, devleti kurtarmanın en meşru ve en güvenli yolunu aramaktan çok, işin tüm onurunu sahiplenmenin yollarını arıyordu¹. Bu nedenlerledir ki, Cicero, bir yandan Roma'nın kurtarıcısı olarak onurlandırılırken, öte yandan yasaları çiğnediği için cezalandırıldı.

Görevden almış ne denli parlak olursa olsun, yalnızca ve açıkça bir bağışlanma anlamına geliyordu.

Hem zaten böyle önemli bir görev nasıl verilirse verilsin, önemli olan süresini çok kısa tutmak ve hiçbir zaman uzatmamaktır; görevin oluşturulmasını gerekli kılan bunalımda devlet, kısa sürede ya yıkılır ya da kurtulur; ivedi gereksinim ortadan kalktı mı, diktatörlük ya zorbalaşır ya da gereksizleşir. Roma'da diktatörler yalnızca altı aylığına atandıkları halde, çoğu, bu süre dolmadan görevlerinden ayrılmışlardır. Bu süre uzun olsaydı, belki de, bir yıllık görev sürelerini uzatmaya kalkan decemvir'ler gibi davranırlardı. Diktatör, bu göreve seçilmesine neden olan gereksinimi karşılamaya ancak zaman bulabilir, başka şeyler düşünecek zamanı ise kalmazdı.

1 Cicero'nun, bir diktatör atanması önerisinde bulunurken güvene-medîği konu da buydu; bu yüzden ne kendisi diktatör atamayı göze alabiliyor ne de meslektaşının onu atayacağına güvенеbiliyordu.

VII. BÖLÜM

CENSOR'LUK

Genel istenç nasıl yasa yoluyla dile geliyorsa, kamuoyu da censorlukla dile gelir; kamuoyu, uygulanması için censorun görevlendirildiği bir yasa türüdür, ve censor, yasayı, tıpkı hükümdarın yaptığı gibi, özel durumlara uygular.

Yani censorluk orunu (makamı), kamuoyunu yorumlamaz, onu yalnızca dile getirir, ve kamuoyundan uzaklaştığı an, kararları boş ve etkisiz kalır.

Bir ulusun töresini ve aktöresini, değer verdiği şeylerden ayırtlamak (tefrik etmek) boşunadır; çünkü bunların hepsi aynı ilkeye bağlıdır ve ister istemez birbirine karışır. Dünyanın tüm halklarında, hoşlarına giden şeylerin seçimini, doğa değil kamuoyu yapar. İnsanların düşünüş ve görüş düzeyini yükseltin; göreceksiniz töresi ve aktöresi kendiliğinden annacaktır. İnsan her zaman güzel olanı ya da güzel bulduğunu sever; fakat asıl

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

bu güzellikle ilgili yargısında yanılır; demek ki, yapılması gereken, bu yargıyı düzenlemektir. Töreleri yargılayan onuru yargılar; onuru yargılayan ise bunu, kamuoyuna dayanarak yapar.

Halkın görüş ve düşünceleri, onun ana yapısından kaynaklanır; töreler yasayla düzenlenmese de, onları doğuran yasamadır; yasalar zayıfladı mı, töreler yozlaşır, ve o zaman da yasa gücünün yapamadığını censorların yargısı gerçekleştiremez.

Bundan çıkan sonuca göre censorship, töreyi ve aktöreyi korumaya yarar, yeniden oluşturmaya değil. Yasalar güçlüyken censorları görevlendirin; yasalar güçlerini yitirdiler mi de her şeyden umudu kesin; artık hiçbir şeyin gücü kalmamış demektir.

Censorluk, görüş ve düşüncelerin yozlaşmasını önleyerek, bilgece uygulamalarla doğruluklarını koruyarak, hatta kimi zaman henüz belirginleşmemiş olanları saptayarak, töre ve aktöreyi korur. Düellolarda yedek bulundurma uygulaması -ki bu uygulama Fransa krallığında aşırıya kaçmıştır- bir krallık buyrultusundaki şu birkaç sözcükle ortadan kalkmıştır: *Yedek bulundurma alçaklığında bulunanlara gelince...* Halkın öcülük eden bu yargı, halkı da birden aynı kararlılığa yöneltti. Fakat yine kral buyrultuları, düellonun da alçaklık olduğunu anlamılamaya kalkınca, -ki bu da doğrudu, ama halkın görüşüne ters düşüyordu- bu kez halk, üzerinde çoktan yargıya varmış olduğu bu görüşle alay etti.

Bir başka kitapta¹, kamuoyu baskıya gelmediğinden kamuoyunu temsil amacıyla kurulan mahkemelerde de herhangi bir baskı izi bulunmamalı, demiştim. Çağımız uluslarında tümüyle ortadan kalkmış olan bu direnişin Romalılarda ve daha çok da Lakedemonyalılarda ne büyük ustalıkla yapıldığına bakıp da hayran olmamak elde değil.

1 Daha önce *M. d'Alembert'e Mektup'ta* uzun uzadıya irdelediğim şeye, bu bölümde kısaca değiniyorum yalnızca.

Sparta kurultayında edepsiz bir adam çıkıp da iyi bir düşünce ortaya attı mı, *ephorosiar* bunu hesaba katmaz ve erdemli birini ortaya sürüp aynı düşünceyi bir de ona söyletirlerdi. Bu olayda ne biri yeriliyor, ne öteki övülüyor, ama biri için ne büyük onur, öteki için ne büyük ayıp! Sisam'lı¹ birkaç ayyaş ephoroslarm görev yaptığı yere pislemişlerdi. Ertesi gün yayınlanan bir buyrultu ile Sisamlıların her çeşit rezilliği yapabilecekleri duyuruldu. Böyle bir cezasızlık yanında gerçek bir ceza çok etkisiz kalırdı. Sparta, bir şey için "doğrudur" ya da "doğru değildir" demeye görsün, Yunanistan artık bu konuda kendisi bir yargıda bulunmazdı.

1 Bunlar aslında başka bir adadandılar. Fakat bu adanın adını anmaya dilimizin nezaketi elvermiyor. (Sakız Adası'nın -Yunanca *Khios*-, Fransızca adı *C/no*'dur. *Chiottes* ([çoğul olarak] "kenef ve "pislik" anlamına gelir. Çev.)

VIII. b ö l ü m

TOPLUM DİNİ

Başlangıçta insanların tanrılardan başka kralları, dinsel yönetimden başka yönetimleri yoktu. Caligula gibi düşünmüyorlardı ve düşüncelerinde da haklıydılar o zaman için. İnsanın, kendi benzerini kendine efendi seçmeye karar verebilmesi ve bunun kendisi için iyi olacağı umuduna kapılabilmesi için duygu ve düşüncelerinde uzun süren bir değişim olması gerekir.

Sırf, her siyasal toplumun başına bir tanrı konmasının sonucudur ki, ortaya ulus sayısı derili tanrı çıkmıştır. Birbirlerine yabancı ve hemen her zaman düşman iki halk, aynı efendiye boyun eğmeyi uzun zaman kabullenememiştir: Birbiriyle savaşan iki ordu, aynı komutanın buyruğunda olamazdı. Böylece ulusların ayrılığı çoktanrıcılığa yol açtı ve bundan da, aşağıda anlatılacağı üzere, ikisi de aynı şey olan dinsel ve toplumsal hoşgörüsüzlük ortaya çıktı.

Yunanlıların kendi tanrıların barbar halklarda bulma düşle-mi (fantezisi) kendilerini bu halkların doğal hükümdarları gibi görmelerinden de ileri geliyordu. Ama günümüzde, çeşitli ulus-lardaki tanrıların aynı tanrılar olduğu savı, -sanki Moloh, Sa-türn ve Kronos aynı tanrı olabilirmiş; sanki Fenikelilerin Baal'i ile Yunanlıların Zeus'u ve Latinlerin Jüpiter'i aynı tanrılarınmış; sanki değişik adlar taşıyan düşsel varlıklar arasında ortak bir şey olabilirmiş gibi-gülünç bir bilgiçlik sayılıyor.

Her devletin kendi tapmanın (kültü) ve kendi tanrılarının olduğu paganlık döneminde neden din savaşı diye bir şey yok-tu? Bu soruya, "Her birinin kendine özgü tapıncı olduğu denli kendine özgü hükümeti de olduğundan devletler, tanrılarını ya-salarından hiçbir biçimde ayırtlamıyorlardı (tefrik etmiyor-lardı)", yanıtını veriyorum. Siyasal savaşlar aynı zamanda din-seldi: Tanrıların etki alanları, ulusların sınırlarıyla sınırlıydı sanki. Bir halkın tanrısı, öteki halklar üzerinde hiçbir hakka sa-hip değildi. Paganların tanrıları kıskanç tanrılar değildi; dünya-yı aralarında paylaşmışlardı: Musa'nın kendisi de, İsrail halkı da kimi zaman İsrail'in tanrısından bu düşünceyle söz ederler-di. Daha sonra yerlerine geçecekleri, yıkılmaya mahkûm, kar-gınmış (lanetli) Kenanilerin tanrılarını yok saydıkları doğru-dur; ama saldırmaları yasak olan komşu halkların tanrılarından bakın nasıl söz ediyorlardı. Yeftah, Ammonitlere şöyle diyor-du: *Tanrınız Şamas'a ait olanlar, meşru olarak size düşmez mi? Bizler de, utkulu tanrımızın aldığı topraklar üzerinde aynı biçimde hak sahibiyiz*Bana kalırsa bu, Şamas'ın haklarıyla İs-rail tanrılarının haklarını açıkça bir tutmaktı.

J *Nonne ea quae possidet Chamos deus tuus tibi iure debentur?* Vulgata'da (Kutsal Kitap'ın Latince çevirisi. Çev.) böyle diyor. Rahip Carrires şöyle çevirmiş: *"Senin tanrın Şamas'a ait olanlar için meşru olarak sana da borçlu olunur, değil mi?"* İbranice metnin anlatım gücünü bilmiyorum, fa-kat Vulgata'da Yeftah, tanrı Şamas'ın hakkını kesin biçimde tanıyor ve Fransız çevirmen bu tanıyışı, Latince metinde bulunmayan "değil mi" so-rusuyla zayıflatıyor.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Fakat önce Babil sonra da Suriye krallarının buyruğu altına giren Yahudiler, kendilerinininkilerden başka bir tanrıyı tanıtmakta direnmek istediler; bu olmazlayış, yenene karşı bir başkaldırı olarak görüldüğünden, tarihlerinde okuduğumuza göre, Hristiyanlık öncesi dönemde bir eşine daha Taslanmayan ezinçlere (zulümlere) uğradılar.¹

Bu durumda her din, yalnızca kendisini kabul eden devletin yasalarına bağlı olduğundan, bir halka başka bir dini kabul ettirmenin tek yolu, onu boyunduruk altına almaktı; yeni dinin misyonerleri de fatihlerden başkası değildi ve dinini değiştirmek, yenilen için kaçınılmaz olduğundan işe, konuşarak değil yenerek başlamak gerekiyordu. İnsanlar tanrılar için savaşıyor, tanrılar -Homer'os'ta olduğu gibi- insanlar için savaşıyor; herkes kendi tanrısından utku diliyor ve utkunun karşılığını yeni sunaklar yaparak ödüyordu. Romalılar, bir yeri almadan önce tanrılardan, oradan uzaklaşmalarını rica ederlerdi; Tarentelilere öfkeli tanrılarını bağışlamaları ise, bu tanrıları Roma tanrılarına boyun eğen ve onlara saygı göstermekle yükümlü tanrılar saydıkları içindi: Yeniklere, yasalarını nasıl bırakıyor idiyse, tanrılarını da bırakırlardı. Çoğu zaman yenilenlere dayattıktan tek şey, İpiter Capitolinus'a (Capitolium'da tapınağı olduğu için Jüpiter'e verilen Latince ad. Çev.) saygı gösterisinde bulunmalarıydı.

Kısaca, Romalılar, imparatorluklarıyla birlikte tapınçlarını da, tanrılarını da yaydıkları, çoğu zaman yenilenlerin tapınçlarını ve tanrılarını benimsedikleri ve yenilenlere de, tanrılanna da yurttaşlık hakkı tanıdıkları için, bu geniş imparatorluğun toprakları üzerinde yaşayan halklar, zamanla, hemen hemen her yanda birbirinin aynı olan bir sürü tanrıya ve tapınca sahip

1 Foçalıların yaptığı, kutsal sayılan savaşın bir din savaşı olması, en son olasılıktır. Bu savaşın amacı, dinsizleri dine boyun eğdirmek değil, dine saygısızlığı cezalandırmaktır.

oldular; ve işte bu nedenle paganlık, tüm dünyada tek ve aynı din durumuna geldi. *

İsa da, tinsel (ruhani) krallığını bu koşullarda kurmuştur: Bu durum, tannbilimsel dizgeyi siyasal dizgeden ayırarak devletin tekliğine son verdi ve iç bölünmelere neden olup Hristiyan halklarda sürekli çalkantılara yol açtı. Öteki dünya krallığıyla ilgili bu yeni düşüncüyü çoktannlı paganların kafası almadığından onlar, Hristiyanlara, hep, gerçek niyetlerini gizleyip boyun eğmiş gibi görünen kalkışmacılar olarak baktılar; zayıf durumda oldukları için saygı gösterilmiş gibi görünmeyi ustalıkla başardıkları yetkeyi zorla ele geçirecekleri, bağımsız ve efendi olacakları anı kollayan insanlar olarak gördüler onları. Hristiyanlara uygulanan kıyımın nedeni işte buydu.

Korktukları, paganların başlarına geldi; her şeyin rengi değişti; alçakgönüllü Hristiyanlar ağız değiştirdiler ve çok geçmeden de o sözde öteki dünya krallığının, bu dünyada, etten kemikten bir başkanın yönetiminde en amansız zorbalığa dönuştüğü görüldü.

Bununla birlikte, her zaman için ortada bir hükümdar ve yurttaşlık yasaları vardı ve bu çifte gücün varlığı sonucu Hristiyan devletlerde her çeşit iyi düzeni olanaksız kılan bitmez tükenmez bir yargı anlaşmazlığı ortaya çıktı; bu dünyanın temsilcisine mi, öteki diinyanın kine mi boyun eğmek gerektiğini kimse kestiremez oldu.

Bu arada birçok halk, -Avrupa'dakilerle çevresindekiler hatı- eski düzeni korumak ya da yeniden kurmak istedilerse de bunu başaramadılar; Hristiyanlık ruhu her şeyi kapladı. Kutusal tapınç, egemen varlıktan hep bağımsız kaldı ya da yeniden bağımsız oldu, ve devletle hiçbir zorunlu bağ kurmadı. Muhammed'in çok sağlara görüşleri vardı; kendi siyasal düzenini sağlam kurdu ve yönetim biçimi, ardılı halifeler zamanında da tam bir birlik içinde kaldı; bu nedenle de Muhammed'in yönetimi iyi bir yönetimdi. Fakat Araplar gelişip zenginleşince; yazmase-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

ver, kibar, yumuşak, gevşek ve korkak olunca, barbarlarca boyunduruk altına alındılar; yine de Muhammetçilerde bu ayrılık, Hristiyanlara göre daha az göze batar biçimdeydi, ama özellikle Ali'nin mezhebinde vardı bu; İran gibi devletlerde ise kendini adamakıllı duyumsatıyordu.

Biz Hristiyanlar arasında İngiltere kralları, kilisenin başına kendileri geçtiler; çarlar da öyle yaptı; ama bu nitemle de (sıfatla da) kilisenin efendisi olmaktan çok onun hizmetkârı durumuna soktular kendilerini; Kiliseyi değiştirme hakkını elde etmek yerine onu olduğu gibi koruma yetkisini elde etmiş oldular; günümüzde kilisenin yasa koyucuları değil, hükümdarları durumundalar. Ruhban sınıfı, nerede bir oyru (beden, bütün) oluşturdusa¹ orada hem efendi, hem yasa koyucu kesilmiştir. Demek oluyor ki, başka yerlerde olduğu gibi ingiltere'de de, Rusya'da da iki güç, iki egemen varlık var.

Tüm Hristiyan yazarlar içinde, hem derdi hem de umarını çok iyi görüp kartalın iki başını birleştirmeyi, her şeyde siyasal birliği sağlamayı önerme yürekliliğini gösteren tek kişi, filozof Hobbes olmuştur; bu siyasal birlik olmaksızın ne devlet, ne de hükümet iyi bir biçimde kurulabilir. Fakat Hobbes, şunu da anlamak zorunda kaldı ki, Hristiyanlığın buyurucu anlayışı, tasarladığı düzenle bağdaşmamaktadır ve papazın çıkarı, devletin çıkarından her zaman daha güçlüdür. Hobbes'un siyasal dizgesini, yalnızca bu dizgedeki berbat ve yanlış şeyler değil, doğru ve haklı olan şeyler de çekilmez kılar.²

1 Şu noktaya dikkat etmek gerekir ki, rahipleri bir oyru oluşturacak biçimde bütünleştiren şey, Fransa'da olduğu gibi resmi kurullar değil, ondan çok kiliselerin inan birliğidir. Communion (kudas ayini) ve aforoz, ruhban sınıfının toplumsal antlaşmasıdır; ve bu anlaşmayla rahipler sınıfı her zaman için halkların ve kralların efendisi olacaklar. İnan birliği içindeki rahipler, dünyanın ayrı uçlarında da olsalar, birbirlerinin yurttaşdırlar. Siyaset düzleminde eşsiz bir buluştur bu. Pagan rahipler arasında ise bir benzeri yoktur; zaten onlar da hiçbir zaman bir oyru oluşturmamışlardır.

2 Bu konuda örnek olarak Grotius'un kardeşine gönderdiği 11 Nisan 1643 tarihli mektuba bakın, bu bilgili insanın de Cive adlı kitabında neyi onay-

Sanırım, tarihsel olaylar bu açıdan irdelendiğinde -biri, hiçbir dinin siyasal oyruya yaran olmadığını savlarken öteki, Hıristiyanlığın, siyasal oyunun en sağlam destekçisi olduğunu söyleyen- Bayie ile Warburton'un birbirine karşıt düşünceleri kolayca çürütülebilir. Birincisine karşı, devletin hiçbir zaman dini temel alarak kurulmadığı; ikincisine karşı ise, Hıristiyanlığın aslında devletin ana yapısının gücü açısından yararlı değil zararlı olduğu kanıtlanabilir. Ne demek istediğimi tamamlamak için konuma ilişkin, dinle ilgili, fazlaca bulanık düşüncelere açıklık getirmem gerekiyor.

Toplumla ilgisi bakımından ele alındığında hem genel, hem özel olan din, insanın dini ve yurttaşın dini diye ikiye de ayrılabilir. Tapınaksız, sunaksız, kuttörensiz (ayinsiz) olan birincisi, yüce Tanrı'ya salt içten bir tapınıştır; aktörenin her zaman geçerli ödevleriyle sınırlıdır; İncil'in an ve yalınç dinidir o. Öteki ise, belli bir ülkeye aittir ve o ülkeye tanrıları, ermişlerini ve koruyucu meleklerini sağlar: Kendi inakları (dogmaları), kuttörenleri, yasalarla belirtilen, herkese açık tapınçları vardır; onu kabul etmiş olan ulusun dışında herkes inansız (imansız), yabancı ve barbardır; ödevleri de, insan hakları da sunaklarının uzandığı yere değin uzanır yalnızca. İlk zamanlarda tüm bu dinlerin (kavimlerin) dinleri böyleydi; bu dinlere sivil ya da pozitif din tüzesi denebilir.

Çok daha garip üçüncü bir din daha vardır ki, insanlara iki çeşit yasa, iki baş, iki yurt, ve birbiriyle çelişen ödevler yükler; insanların aynı zamanda hem sofu, hem de yurttaş olmalarını engeller. Lama'ların dini de, Japonlarınki de, Roma Kilisesi'ne bağlı Hıristiyanlarınki de böyledir. Bu dine, rahip dini denebilir. Bundan, toplum yaşamına uymayan, karma bir tüze doğar ki, adı filan yoktur.

layıp neyi kınadığını görürsünüz. Hoşgörülü davranıp yazarın iyi yanını dikkate alırken kötü yanını bağışlar görünüyorsa da, herkes o denli bağışlayıcı olamaz.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Bu üç çeşit din, siyasal açıdan irdelendiğinde hepsinin de eksikleri olduğu görülür. Hele üçüncüsünün kötülüğü öylesine ortadadır ki, bunu tanıtlamak için çaba harcamaya bile değmez. Toplumsal birliği bozan her şey yaramazdır. İnsanı kendisiyle çelişkiye düşüren tüm kurumlar yaramazdır.

İkinci din ise, tanrı sevgisi ile yasa sevgisini birleştirmesi ve yurttaşlara yurt aşkını aşılayarak devlete hizmetin, devleti koruyan tanrıya hizmet olduğunu öğretmesi bakımından iyi sayılır. Bu bir çeşit dinerkçiliktir (teokrasidir) ki, hükümdarın dışında başka başrahibi olmadığı gibi, yöneticiler dışında rahibi yoktur. Dolayısıyla da ülkesi için ölmek, şehit olmak; yasaları çiğnemek, dinsizlik ve bir suçlunun herkesçe kargmması (lanetlenmesi), o suçlunun tanrılarının öfkesine kurban edilmesi anlamına gelir. *Sacer esto!* (Tanrı kutsasm! Çev.)

Fakat bu ikinci din, yanılğı ve yalan üzerine kurulduğu için insanları aldatması, kolay kanan, körinançlı kişiler durumuna sokması ve gerçek tanrısal tapmcı boş birtakım törenlere boğması bakımından kötüdür. Yine kötüdür çünkü, yalnız ben vancılığa ve zorbalığa kayarak halkı kan dökücü ve hoşgörüsüz yapar; öyle ki, o halk artık cinayetle yatar, kıyımla kalkar ve kendi tanrılarına inanmayanları öldürürken kutsal bir iş yaptığını sanır. Bu ise, böyle bir halkı tüm öteki halklarla savaş durumuna sokar kendiliğinden ve halkın güvenliği açısından zararlıdır.

Geriye, kala kala, insanların dini ya da Hıristiyanlık, ama bugünkü Hıristiyanlık değil, ondan tümüyle ayrımlı olan İncil Hıristiyanlığı kalıyor. Bu kutsal, yüce ve gerçek din sayesinde aynı tanrının çocukları olan insanlar, birbirlerini kardeş bilirler ve onları biraraya getiren toplum, ölümle bile dağılmaz.

Fakat siyasal oyuyla hiçbir özel ilişkisi olmayan bu din, yasaların kendi varlıklarından aldıkları tek gücü yine yasalara bırakır, onlara başka hiçbir güç eklemey; ve bu nedenle de birey-

ler topluluğunun en büyük bağlarından biri etkisiz kalır. Ayrıca yurttaşları devlete yürekten bağlayacağı yerde onları dünyasal her şeyden kopardığı gibi devletten de koparır: Toplum ruhuna bundan daha aykırı bir şey düşünemiyorum.

Düşlenebilecek en kusursuz toplumu, gerçek Hristiyanlardan oluşan bir halkın kuracağını söylüyorlar bize. Bence bu sanının gerçekleşmesini önleyecek büyük bir güçlük var ki, o da şu: Gerçek Hristiyanlardan oluşan bir toplum, bir insan topluluğu olmaktan çıkar.

Hatta bence, varsayılan bu toplum, tüm yetkinliğine karşın ne en güçlü, ne de en sürekli toplum olabilir. Yetkinleştikçe bağlarını yitirecektir; onu yok edecek kötülük, yetkinliğinin ta kendisidir.

Herkes ödevini yerine getirecekmiş; halk yasalara uyacak, başkanlar adil ve ılımlı olacaklarmış; askerler ölümü hiçe sayacak, ne şişirme ne lüks kalacakmış. Tüm bunlar iyi hoş da; biz işin olacağına bakalım.

Hristiyanlık tümüyle tinsel bir dindir ve yalnızca öteki dünya işleriyle uğraşır: Hristiyanın yurdu, bu dünyada değildir. Ödevini yerine getirir aslında, ama verdiği emeğin başarısına ya da başarısızlığına karşı derin bir ilgisizlik içindedir. Yeter ki, kendisinde bir kusur bulamasın; yoksa bu dünyada işler yolundaymış, değilmiş umurunda değildir. Devlet gelişme içindeyse, halkın mutluluğuyla sevinmeye pek cesaret edemez, ülkesinin utkusuyla övünmekten çekinir; devlet çöküyorsa, kullanın tepesine inen Tanrı yumruğunu kutsar.

Toplumun dirlik içinde olması ve uyumun sürmesi için, ayraksız tüm yurttaşların aynı zamanda iyi birer Hristiyan olmaları gerekir. Ama bir şanssızlık sonucu, gözünü hırs hürümüş tek bir kişi, ikiyüzlü bir tek insan, örneğin bir Catilina, bir Cromwell çıktı mı, bu adam, hiç kuşkusuz sofu yurttaşlarının hakkından bir güzel gelecektir. Hristiyan iyilikseverliği, insa-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

nm hemcinsi için kötü düşünmesine izin vermez. Böyle bir insan, birtakım kurnazlıklarla yetkeyi ele geçirip sofu yurttaşlarını boyunduruğu altına almaya görsün, bir de bakarsınız saygın bir adam oluvermiş, çünkü ona saygı gösterilmesini Tanrı istiyordur; kısa zamanda güçlü bir insan olup çıkar; çünkü ona boyun eğilmesini Tanrı istiyordur. Bu gücün sahibi onu kötüye mi kullanıyor? O zaman da kullarını cezalandırmak için başlarına bu belayı yine Tanrı göndermiş olur. Gücü zorla eline geçirmiş olan adamı kovmaya vicdanlar elvermez, çünkü bunu yapmak için halkın dirliğini bozmak, sertliğe başvurmak, kan dökmek gerekir; tüm bunlar ise Hristiyan yumuşaklığıyla zor bağdaşır; hem, insan bu dünyada özgür ya da köle olmuş, ne önemi vardır? Asıl olan, cennete gitmektir ve cennete giden yol da yazgıya boyun eğmekten geçmektedir.

Başka bir devletle savaş mı patlak verdi? Yurttaşlar savaşa kolayca gider; hiçbiri kaçmayı aklının ucundan bile geçirmez; hepsi de ödevlerini yerine getirir, ama utku için herhangi bir heyecan daymadan. Yenmekten çok ölmesini bilirler. Yenmişler ya da yenilmişler, ne ayrımı vardır ki? Yüce Tanrı onlara neyin gerektiğini onlardan çok daha iyi bilmiyor mudur? Acımasız, azgın bir düşmanın, onların bu stoacılığından* nasıl yararlanacağını siz düşünün! Karşılarına utku ve yurt aşkıyla yanan birtakım yürekli halkların çıktığını varsayın; sizin Hristiyan cumhuriyetinizin karşısına bir Sparta'nın ya da bir Roma'nın çıktığını düşünün; sofu Hristiyanlar daha ne olduklarını anlamadan yenilip, ezilip yok olacaklar ya da düşmanın kendilerini adam yerine koymaması sayesinde canlarını kurtarabileceklerdir. Bana göre, Fabius'un askerlerinin içtiği ant, güzel bir anttı; ölmeye ya da yenmeye değil yengiyle dönmeye ant içmişlerdi, antlarını tuttular da. Hristiyanlar hiçbir zaman böyle bir şey yapamazlardı; Tann'yla boy ölçüşmek gibi gelirdi bu onlara.

* J.-J. Rousseau burada stoacıların "sabırla katlanma" ilkesini erektiyor. (Çev.)

Fakat 'Hristiyan cumhuriyeti' demekle yanlış yapıyorum; bu iki sözcüğün her biri ötekini yadsır. Hristiyanlık, kölelik ve bağımlılık öğütler yalnızca. Hristiyanlığın anlayışı zorbalığa öylesine çanak tutar ki, zorbalık kimi zaman bundan yararlanamaz. Gerçek Hristiyanlar köle olmak için yaratılmışlardır; bunu bilirler ve pek üzülmezler; bu kısa yaşamın onların gözünde hemen hiç değeri yoktur.

Hristiyan askerlerin çok iyi asker oldukları söyleniyor bize. Ben bunu kabul etmiyorum. Bana gösterecekleri bir örnek var mı? Hristiyan askeri birlikleri diye bir şey kabul etmiyorum. Haçlı seferlerini öne süreceklerdir. Haçlıların değerini tartışmadan önce şunu belirtiyim ki, onlar Hristiyan olmaktan çok Papa'nın askerleri, Kilise'nin yurttaşlarıydılar; Kilise'nin tinsel ülkesi için dövüşüyorlardı; ama Kilise, nasıl olmuştu bilinmez, 0 tinsel ülkeyi dünyasal kılmıştı, iyi düşünülecek olursa bu, paganlık demektir; İncil ulusal bir din kurmadığına göre, Hristiyanlar için kutsal savaş diye bir şey olamaz.

Pagan imparatorlar zamanında Hristiyan askerler yürekliydi; tüm Hristiyan yazarlar böyle diyor, ben de inanıyorum: Pagan askerlere karşı bir onur yarışması vardı o zaman. İmparatorlar Hristiyan olur olmaz bu yarışma son buldu, ve haç, kartalı kovunca da, Romalılara özgü değerler yitip gitti.

Yine de biz, siyasal düşünceleri bir yana bırakıp tüzel alana dönelim ve bu önemli nokta üzerinde ilkelerimizi saptayalım. Hükümdarın, toplumsal bağlaşımla uyrukları üzerinde elde ettiği hak, daha önce de söylediğim gibi, kamu yararı sınırlarını hiçbir zaman aşmaz¹. Demek ki, uyruklar, hükümdara, yalnızca

1 Marquis d'Argenson, "*Cumhuriyet'te herkes, başkalarına zarar vermeyen her şeyi yapmakta özgürdür*", der. İşte, değişmeyen sınır, budur ve daha iyi de tanımlanamaz. Göğsündeki gerçek yurttaş yüreğini bakanlığa değin taşımış ve ülkesinin yönetimi konusunda doğru ve sağlıklı görüşleri olan ünlü ve saygıdeğer bir adamı anmak için halkın pek bilmediği bu elyazmasmdan ara sıra alıntılar yapmaktan kendimi alamadım.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

toplulukla ilgili görüşlerini bildirmelidirler. Dolayısıyla her yurttaşın, görevini sevmesini sağlayacak bir dini olması, devlet için çok önemlidir. Fakat bu dinin inakları, devleti de, devletin üyelerini de, ancak törel çerçevede ve ancak din sahibinin başkalarına karşı yerine getirmek zorunda olduğu ödevler bakımından ilgilendirir. Bunlar dışında herkes canının istediği görüşe sahip olabilir ve bunlar egemen varlığı ilgilendirmez. Öteki dünya işleri onun alanı dışında olduğundan uyuklarını öteki yaşamda bekleyen şeyler onu ilgilendirmez; yeter ki, bu dünyada iyi birer yurttaş olsunlar.

Demek ki, söz konusu olan, dinin yalnızca yurttaşlığı ilgilendiren bölümüdür ve egemen varlık bunun maddelerini -dinsel inaklar olarak değil, insanların toplumsal uyumuyla ilgili ilkeler olarak- saptama hakkına sahiptir yalnızca; çünkü bu uyum duygusu olmazsa ne iyi yurttaş, ne de sadık uyruk olunabilir¹. Egemen varlık, kimseyi bunlara inanmaya zorlamamakla birlikte, inanmayanları devletten kovabilir; ama bunu, dinsiz oldukları için değil, topluma uyumsuz oldukları için, yasaları ve adaleti içtenlikle benimseyemedikleri için, gerektiğinde yaşamlarını ödevlerine kurban edemedikleri için yapar. Bu inakları herkesin önünde kabul eden bir kimse, sonradan bunlara inanmıyormuş gibi davranırsa, ölümle cezalandırılmalıdır; çünkü o kimse suçların en büyüğünü işlemiş, yasalar önünde yalan söylemiştir.

Yurttaşlık dininin inakları, yalınç, az sayıda, açıklamalara ve yorumlara gerek bırakmayacak denli belgin (sarih) olmalıdır. Güçlü, akıllı, iyiliksever, öngörülü ve verici bir yüceliğin

1 Caesar, Catilina'yı savunurken ruhun ölümlü olduğu inasını yerleştirmeye çalışıyordu; Caton ile Cicero, bu görüşü çürütmek için felsefe yapmaya hiç yeltenmediler; Caesar'ın kötü bir yurttaş olarak konuştuğunu ve devlet için zararlı bir öğretiyi savunduğunu göstermekle yetindiler. Gerçekte de, Roma Senatosu, kararım bu düzlemde verdi, tanrıbilimsel alana hiç girmedi.

varlığı, öbür dünya, doğruların mutluluğu, kötülerin cezalandırılması, toplumsal sözleşmenin ve yasaların kutsallığı... İşte olumlu inaklar. Olumsuzlara gelince, ben onları teke indiriyorum: Hoşgörüsüzlük! Hoşgörüsüzlüğe bizim kitabımızda yer yok.

Toplumsal hoşgörüsüzlüğü dinsel hoşgörüsüzlükten ayırtlayanlar, bence yanılırlar. Bu ikisi birbirinden ayrılamaz. İnsanın cehennemlik saydığı kimselerle barış içinde yaşaması olanaksızdır; bu kimseleri sevmek, bu çeşit insanları cezalandıran Tann'dan nefret etmek demektir; bu kimseleri kesinlikle ya doğru yola getirmek ya da onlara acı vermek gerekir. Dinsel hoşgörüsüzlüğün kabul gördüğü bir yerde bunun toplumsal etkilerinin görülmemesi olanaksızdı¹; ve etki oluşur oluşmaz da egemen varlık, dünya işlerine bile egemen olmaktan çıkar ve artık rahipler birer gerçek efendi, krallar ise onların görevlileridir.

Günümüzde salt ulusal bir din olmadığına ve olamayacağına göre, öteki dinlere hoşgörüyle bakan tüm dinleri -yurttaşlık ödevlerini engelleyici inaklara sahip olmamaları koşuluyla- hoşgörmek gerekir. Ama Kilise, devletin yerini; Papa da hü-

- 1 Örneğin evlilik, yurttaşlararası bir sözleşme olduğundan, sonuçları da yurttaşları ilgilendirir; bu etkiler olmaksızın toplumun yaşaması bile olanaksızdır. Din adamları, bu sözleşmeyi yapma tekeliyle elde etmeyi başardılar, diyelim -ki, hoşgörüsüz bir dinde bu hakkı ancak zorla elde ederler- bu durumda, Kilise'nin yetkesine ağırlık kazandırarak hükümdarın yetkesini açıkça etkisiz kılmış olmazlar mı? Falan ya da filan mezhebe bağlılar, şu ya da bu dinsel görüşler, din adamlarına az ya da çok bağlılık gösteriyorlar diye insanları evlendirip evlendirmemeye karar verme hakkına sahip olan din adamları, sakımlı davranarak ve ayaklarını sağlam basarak sonunda miraslara, yurttaşlara ve hatta -yalnızca piçlerden oluşacağı için artık yok olmaya yüz tutan- devlete tek başına el koymuş olmazlar mı? Ama yetkilerini kötüye kullandıkları için mahkemeye başvurulur, rahiplerin dünyalığı ellerinden alınır, denecektir. Gülerim doğru su! Biraz yürekli olan, demeyeyim de, biraz aklı olan papaz, boyun eğip görünecek ama dizginleri yine de elinde tutacaktır. Çünkü bütünü ele geçireceğinizi adınız gibi biliyorsanız, bir parçasından vazgeçmek sizin için büyük bir özveri sayılmaz, bence.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

kümdarın yerim almamak koşuluyla. ***"Kilise dışında kurtuluş yoktur"***, diyen çıkarsa devletten kapı dışan edilmelidir. Böyle bir inak, ancak dinerkil (teokratik) yönetimler için iyidir, tüm öteki yönetimler için ise zararlı. IV. Henri'nin Roma dinini kabul edişi konusunda ileri sürülen nedenin, aslında her dürüst insanı ve özellikle de kafası çalışan her hükümdarı bu dini bırakmaya zorlaması gerekirdi.

IX. B O L U M

SONUÇ

Siyasa] tüzenin gerçek ilkelerini koyduktan ve devleti kei temelleri üzerine oturttuktan sonra geriye onu dış ilişkileri; desteklemek kalıyor ki, bunun, insan haklarını, tecim, savaş fetih tzesini, kamu tzesini, birlikleri, görüşmeleri, antlaşn ları vb. kapsaması gerekir. Ama tüm bunlar benim sınırlı g alanım için fazla geniş bir konu; daha yakın alanlara göz d mera gerekirdi.